

Серія «Експрес-підготовка»
Заснована 2008 року

О. О. Тележкіна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Увесь ШКІЛЬНИЙ КУРС
у СХЕМАХ І ТАБЛИЦЯХ

Книга скачана с сайта <http://e.kniga.in.ua>

Издательская группа «Основа» —
«Электронные книги»

Харків
Видавнича група «Основа»
2010

УДК 81.161.2:373.3
ББК 74.268.1 (4 Укр)
ТЗ1

Автор:

Тележкіна О. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства та латинської мови
Національного фармацевтичного університету.

Рецензенти:

Беляєва Т. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;
Турута Т. П., учитель-методист, учитель вищої категорії, учитель української мови та літератури
Сумської спеціалізованої школи I–III ступенів № 29.

Тележкіна О. О.

ТЗ1 Українська мова. Увесь шкільний курс у схемах і таблицях. — Х. : Вид. група «Основа», 2010. — 172, [4] с. (Серія «Експрес-підготовка»)

ISBN 978-617-00-0580-9.

У пропонованому посібнику у вигляді схем і таблиць поданий матеріал усього шкільного курсу української мови відповідно до вимог чинної програми. У доступній і зручній формі наводиться матеріал з усіх розділів мови: фонетики, орфографії, морфеміки, словотвору, лексикології, морфології, синтаксису, пунктуації та стилістики. Крім того, подається блок схем «Мова як комунікативна система», що сприятиме кращому засвоєнню знань з української мови.

Для учнів загальноосвітніх шкіл, вчителів української мови та літератури.

УДК 81.161.2:373.3
ББК 74.268.1 (4 Укр)

Навчальне видання

Серія «Експрес-підготовка»

ТЕЛЕЖКІНА Олеся Олександрівна

УКРАЇНСЬКА МОВА.

Увесь шкільний курс у схемах і таблицях

Головний редактор *К. Ю. Голобородько*
Редактор *О. О. Маленко*
Відповідальний за випуск *Ю. М. Афанасенко*
Технічний редактор *О. В. Лебедева*
Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 12.05.2010. Формат 60×90/8.
Папір офсет. Друк офсет. Гарнітура «Шкільна».
Ум. друк. арк. 22,00. Зам. № 10-07/05-05.

ТОВ «Видавнича група «Основа»
61001 м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33
e-mail: office@osnova.com.ua
www.osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок
Виробник: ПП «Тріада+»
Свідоцтво ДК № 1870 від 16.07.2007 р.
Харків, вул. Киргизька, 19. Тел. (057) 757-98-16, 757-98-15

ISBN 978-617-00-0580-9

© Тележкіна О. О., 2010
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2010

ЗМІСТ

Передмова	8
Розділ 1. Мова як цілісна система	9
Українська мова як цілісна система	9
Ознаки літературної мови	9
Норми літературної мови	10
Різновиди норм української літературної мови	10
Функції мови	11
Розділ 2. Фонетика	12
Основні поняття фонетики	12
Класифікація голосних звуків	13
Співвідношення голосних звуків мови і мовлення	13
Класифікація приголосних за місцем творення	13
Акустичні пари за твердістю / м'якістю	13
Класифікація приголосних за участю шуму і голосу	14
Класифікація приголосних за способом творення	14
Загальна характеристика приголосних звуків	14
Чергування голосних відбувається	16
Чергування голосних не відбувається	16
Чергування приголосних	16
Чергування як засіб милозвучності	17
Уподібнення приголосних за глухістю — дзвінкістю	18
Уподібнення приголосних за місцем і способом творення	19
Уподібнення приголосних за м'якістю	19
Спрощення приголосних	19
Подвоєння приголосних	20
Подовження приголосних	20
Склад в українській мові	21
Основні правила складоподілу	21
Наголос в українській мові	22
Функції наголосу	22
Алгоритм фонетичного аналізу	23
Основні поняття графіки	23
Особливості української графіки	24
Розділ 3. Орфографія	25
Уживання м'якого знака	25
Уживання апострофа	26
Уживання великої літери	27
Правопис складних іменників	29
Правопис складних прикметників	30
Правопис складних прислівників	31
Правопис прийменників	32
Правопис сполучників	32
Правопис часток	33
Правопис частки <i>не</i>	34
Правопис частки <i>ні</i>	35
Правопис прізвищ слов'янського походження	35
Правопис голосних у прізвищах слов'янського походження (на місці <i>э</i> (рос.))	35
Правопис голосних у прізвищах слов'янського походження (на місці <i>ы</i> (рос.))	35
Правопис голосних у прізвищах слов'янського походження (на місці <i>е</i> (рос.))	36

Правопис голосних і буквосполучень у прізвищах слов'янського походження (на місці <i>ě</i> (рос.)) ...	36
Правопис голосних у прізвищах слов'янського походження (на місці <i>и</i> (рос.))	37
Правопис м'якого знака у прізвищах слов'янського походження	37
Правопис апострофа у прізвищах слов'янського походження	37
Правопис географічних назв слов'янських та інших країн	38
Правопис апострофа у географічних назвах слов'янських та інших країн	39
Правопис м'якого знака у географічних назвах слов'янських та інших країн	39
Правопис складених географічних назв різного походження	39
Правопис слів іншомовного походження	41
Різновиди складноскорочених слів за способом творення	43
Способи запису поскладових абревіатур	43
Способи запису ініціальних абревіатур	43
Різновиди складноскорочених слів за сферою функціонування	43
Правопис префіксів	44
Правопис іменникових суфіксів	45
Правопис прикметникових суфіксів	47
Правопис діеприкметникових суфіксів	48
Правопис діеприслівникових суфіксів	48
Правила переносу слів із рядка в рядок	49
Алгоритм орфографічного аналізу	50
Розділ 4. Лексикологія. Лексикографія	51
Основні поняття лексикології	51
Ознаки слова як одиниці мови	51
Функції слова як одиниці мови	52
Лексичне значення слова за характером вияву	52
Слово за кількісним виявом лексичного значення	52
Типи багатозначності	53
Лексика української мови за походженням	53
Лексика української мови за активністю вживання	54
Лексика зі стилістичного погляду	54
Лексика за територіальним поширенням	55
Групи слів за співвідношенням форми і змісту	56
Різновиди синонімів за смисловим наповненням і стилістичним забарвленням	56
Різновиди синонімів за особливостями встановлення синонімічних зв'язків	56
Різновиди синонімів за виявом на мовному рівні	57
Різновиди антонімів за особливостями встановлення антонімічних зв'язків	58
Антоніми в українській мові	58
Різновиди антонімів за виявом на мовному рівні	59
Різновиди омонімів за ступенем збігу	59
Різновиди омонімів за виявом на мовному рівні	60
Пароніми в українській мові	61
Алгоритм лексичного аналізу	62
Лексикографія української мови	63
Розділ 5. Фразеологія	64
Основні поняття фразеології	64
Основні ознаки фразеологізмів	65
Різновиди фразеологічних одиниць за семантичною злитістю компонентів	65
Різновиди фразеологічних одиниць за походженням	66
Алгоритм фразеологічного аналізу	66
Розділ 6. Морфеміка. Словотвір	67
Основні поняття морфеміки	67
Алгоритм морфемного аналізу	68
Основні поняття словотвору	68
Морфологічні способи словотворення	69
Неморфологічні способи словотворення	70
Морфологічні способи творення іменників	71

Творення іменників на позначення жителів певного населеного пункту	73
Морфологічні способи творення прикметників	75
Творення прикметникових форм від географічних назв	76
Морфологічні способи творення прислівників	76
Морфологічні способи творення дієслів	77
Алгоритм словотвірного аналізу	78
Розділ 7. Морфологія	79
Основні поняття морфології	79
Класифікація частин мови	79
Іменник	80
Категорія роду іменника	81
Категорія числа іменника	81
Іменники, що вживаються тільки у формі однини	82
Іменники, що вживаються тільки у формі множини	83
Категорія відмінка іменника	83
Відміни іменників	84
Групи іменників за значенням	85
Форма родового відмінка однини іменників чоловічого роду другої відміни	86
Форма кличного відмінка	88
Відмінювання множинних іменників	89
Приклад відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	90
Невідмінювані іменники в українській мові	90
Граматичне значення невідмінюваних іменників	90
Форма роду невідмінюваних іменників	91
Відмінювання прізвищ	91
Відмінювання імен	92
Відмінювання імен по батькові	93
Відмінювання простих географічних назв з іменниковою основою	93
Відмінювання простих географічних назв із прикметниковою основою	94
Відмінювання складених географічних назв	94
Відмінювання складних географічних назв	95
Невідмінювані географічні назви	95
Алгоритм морфологічного аналізу іменника	96
Прикметник	97
Ступені порівняння якісних прикметників	98
Творення форм присвійних прикметників	98
Розряди прикметників за значенням	99
Алгоритм морфологічного аналізу прикметника	99
Числівник	100
Граматичні ознаки числівника	101
Відмінювання кількісних числівників	102
Відмінювання порядкових числівників	103
Зв'язок числівників з іменниками	104
Алгоритм морфологічного аналізу числівника	104
Граматичне закінчення числівників	105
Займенник	105
Граматичні ознаки займенників	106
Відмінювання займенників	107
Алгоритм морфологічного аналізу займенника	108
Дієслово	109
Морфологічні ознаки дієслова в особовій формі	110
Дієприкметник	111
Відповідність суфіксів і форм перекладу дієприкметників із російської мови на українську	112
Дієприслівник	113
Відповідність суфіксів і форм перекладу дієприслівників із російської мови на українську	113

Алгоритм морфологічного аналізу дієслова	114
Прислівник	115
Алгоритм морфологічного аналізу прислівника	116
Прийменник	116
Використання прийменників із відмінковими формами іменників	117
Синонімія прийменникових конструкцій	117
Алгоритм морфологічного аналізу прийменника	118
Сполучник	119
Алгоритм морфологічного аналізу сполучника	120
Частка	120
Словотворчі частки	120
Формотворчі частки	121
Фразові частки	121
Алгоритм морфологічного аналізу частки	122
Вигук	123
Алгоритм морфологічного аналізу вигуків	124
Розділ 8. Синтаксис	125
Основні поняття синтаксису	125
Члени речення	126
Різновиди словосполучень за способом зв'язку	126
Різновиди словосполучень за морфологічними ознаками	127
Алгоритм синтаксичного аналізу словосполучення	128
Різновиди простих речень	129
Просте односкладне речення	130
Простий підмет	131
Складений підмет	132
Простий дієслівний присудок	133
Складений дієслівний присудок	133
Складений іменний присудок	134
Додаток	135
Означення	136
Обставина	137
Алгоритм синтаксичного розбору простого речення	138
Складносурядні речення	139
Складнопідрядні речення	139
Допустові	140
Безсполучникові складні речення	141
Алгоритм синтаксичного аналізу складносурядного речення	142
Алгоритм синтаксичного аналізу складнопідрядного речення	143
Алгоритм синтаксичного аналізу безсполучникового складного речення	144
Алгоритм синтаксичного аналізу багатокomпонентного складного речення	145
Способи передачі чужої мови	146
Розділ 9. Пунктуація	147
Розділові знаки в кінці речення	147
Кома в простому реченні	148
Крапка з комою в простому реченні	149
Двокрапка в простому реченні	149
Дужки в простому реченні	149
Тире в простому реченні	150
Кома в складному реченні	151
Крапка з комою в складному реченні	151
Двокрапка в складному реченні	152
Тире в складному реченні	152
Способи запису власне прямої мови	153
Способи оформлення цитат	154
Способи оформлення діалогу	154

Розділ 10. Стилїстика	155
Основні поняття стилїстики	155
Стилїстичні норми	155
Порушення стилїстичних норм	155
Функціональні різновиди сучасної української мови	156
Мова художнього твору	158
Розділ 11. Мова як комунїкативна система	159
Мова — комунїкативна система	159
Спїлкування — комплексне поняття	159
Різновиди спїлкування за наповненням	160
Види усного спїлкування за виявом	160
Роль спїлкування в суспїльствї	160
Функції спїлкування	161
Етапи процесу спїлкування	161
Спїлкування як обмін інформацією	162
Форми спїлкування за способом взаємодїї між комунїкантами	162
Монолог — розгорнутий вид мовленнєвої діяльності	163
Дїалог — найактивнїша форма міжособистїсного спїлкування	163
Полїлог — активна форма мовленнєвої діяльності	164
Загальна стратегїя спїлкування	164
Стратегїї спїлкування	165
Тактика спїлкування	165
Стилї спїлкування	165
Модель процесу комунїкації	165
Вимоги до усної форми спїлкування	166
Вимоги до усної й писемної форми спїлкування	166
Невербальнї засоби спїлкування	166
Жанри публїчного мовлення	167
Види ораторського мистецтва	168
Алгоритм пїдготовки до виступу	168
Композиція тексту виступу	169
Способи побудови викладу	169
Схема побудови тексту виступу	169
Текст як одиниця мовлення	169
Основнї ознаки тексту	170
Функціональнї типи мовлення	171
Основнї риси досконалого мовлення фахївця	171
Лїтература	172

ПЕРЕДМОВА

Ми звикли до книг, у яких навчальний матеріал подається тільки у вигляді тексту. Але ж інколи суцільний текст сприймати дуже складно або й взагалі неможливо засвоїти те чи інше правило. Тому автор зробила спробу подати матеріал з української мови у вигляді таблиць і схем, сподіваючись на те, що узагальненість викладу допоможе швидше зорієнтуватися в теорії мови і засвоїти необхідні теми.

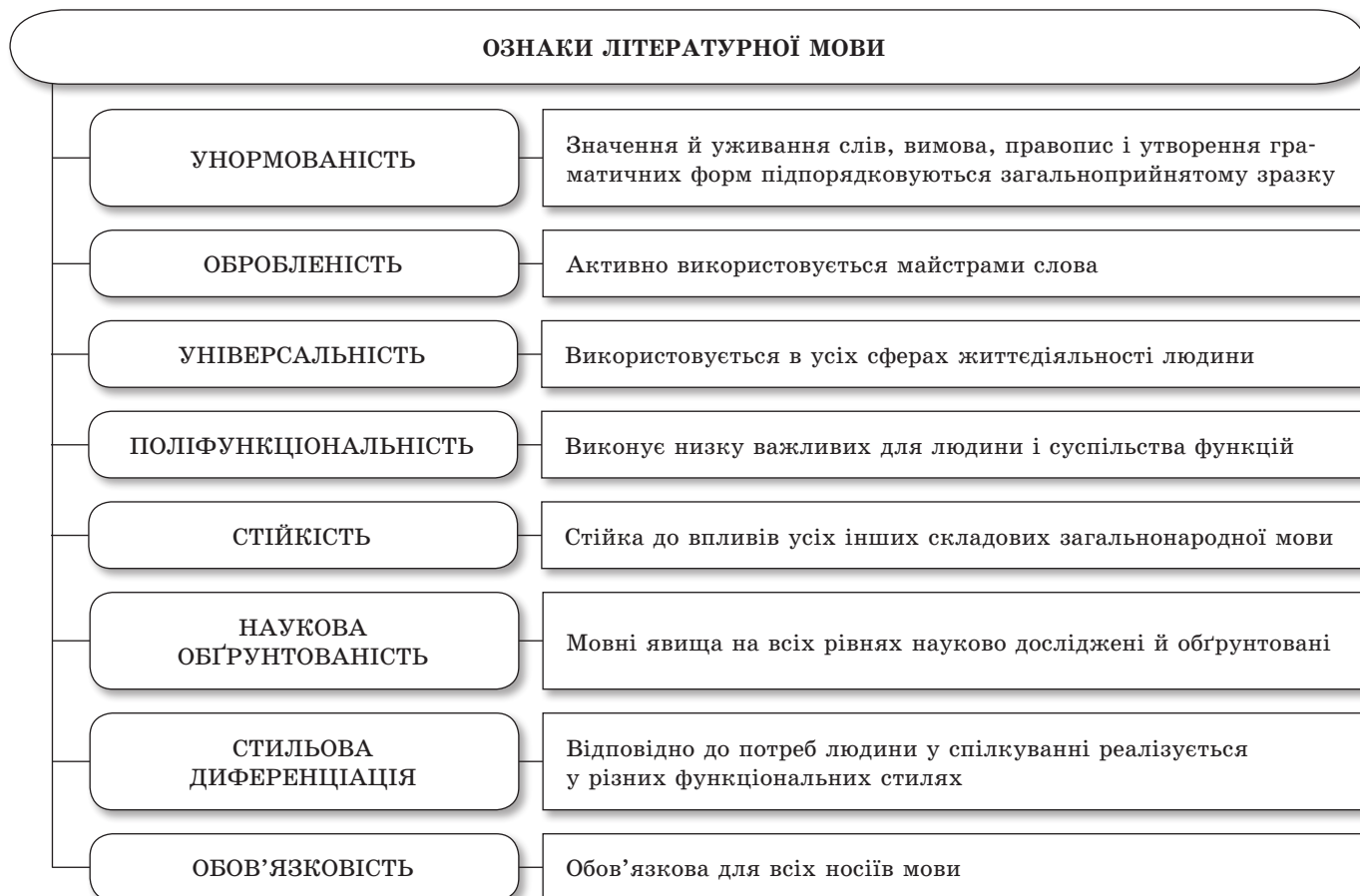
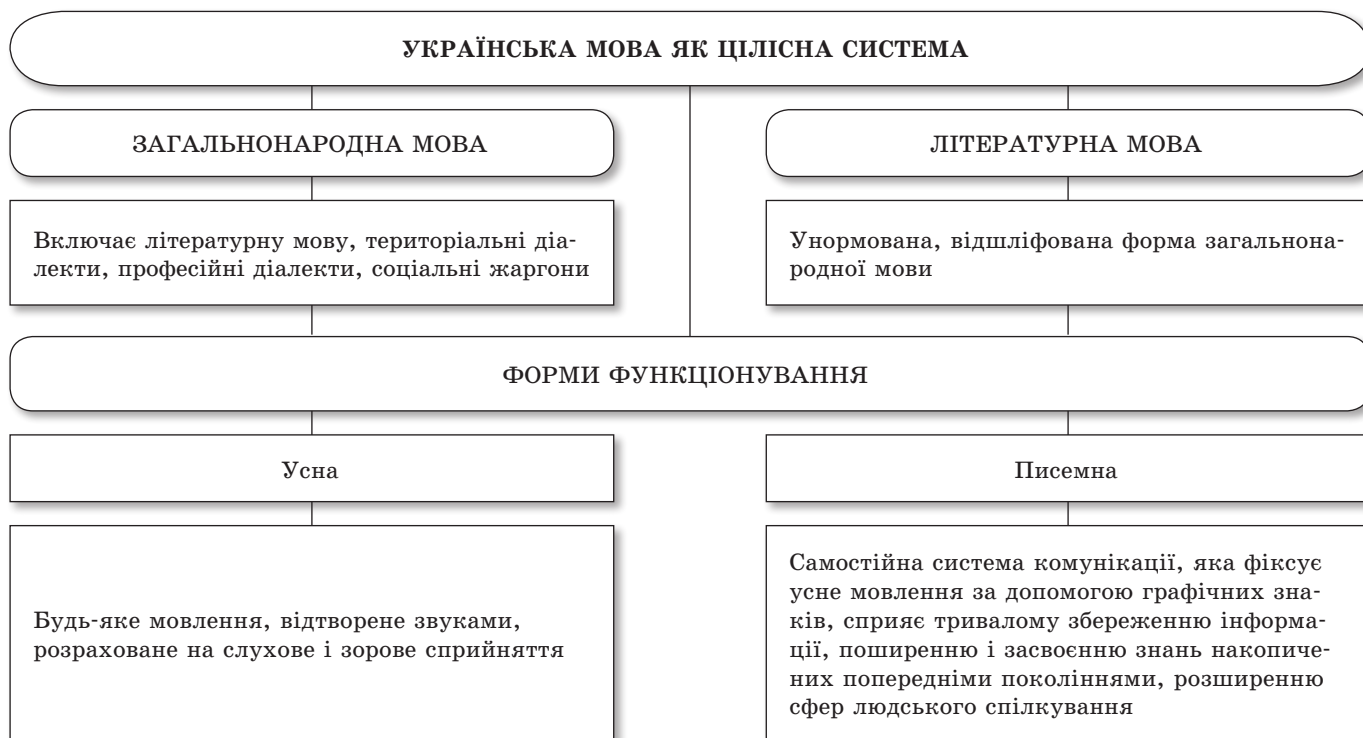
У пропонованому посібнику подані теми всього шкільного курсу української мови відповідно до вимог чинної програми Міністерства освіти і науки України.

У доступній і зручній формі наводиться матеріал з усіх розділів мови: фонетики (класифікація голосних і приголосних звуків, їх чергування; подовження та подвоєння приголосних, їх спрощення та уподібнення; особливості української графіки; особливості складоподілу; особливості наголошування; алгоритм фонетичного аналізу), орфографії (правила правопису основи слова; правопису власних назв; правила переносу слів), морфеміки (основні поняття; алгоритм морфемного розділу), словотвору (основні способи словотворення в українській мові; алгоритм словотвірного аналізу), лексикології (різновиди лексики української мови за походженням, за вживанням, за стилістичним забарвленням, за співвідношенням форми і змісту), морфології (особливості реалізації в мові повнозначних і службових частин; алгоритми морфологічного аналізу всіх частин мови), синтаксису (функціонування різних синтаксичних структур, їх різновиди й особливості), пунктуації (основні правила вживання розділових знаків у кінці речення, у простому і складному реченні; правила оформлення чужої мови в реченні) та стилістики (основні функціональні різновиди української мови). У кожному розділі подається визначення основних понять відповідної галузі мовознавчої науки, основні теоретичні питання, в тому числі й ті, що викликають немало труднощів під час їх опрацювання. Крім того, до вашої уваги запропоновано блок схем «Мова як комунікативна система» (поняття спілкування, функції і моделі спілкування, тактика і стратегія проведення спілкування, вимоги до усного й писемного спілкування, різновиди і жанри публічного мовлення, основні якості професійного мовлення фахівця, невербальні засоби спілкування), що сприятиме кращому засвоєнню знань з української мови й полегшенню їх практичного застосування.

Сподіваємося, що наша книга допоможе вам опанувати всі теми курсу української мови і буде вашим незамінним помічником і радником у підготовці до поточних занять, підсумкової атестації й іспиту.

Розділ 1

МОВА ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА

НОРМИ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Норма — об'єктивно вироблені, загально визнані й загально прийняті мовні засоби і правила їх використання (словозміни, словотворення й утворення речень) у певний період розвитку літературної мови, що розглядаються як зразок для мовлення всіх, хто користується цією мовою

ОСОБЛИВОСТІ НОРМИ

Відносна стійкість

Загально вживаність

Поширеність

Обов'язковість для всіх носіїв мови

РІЗНОВИДИ НОРМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ОРФОЕПІЧНІ

Правильна вимова

АКЦЕНТУАЦІЙНІ

Правильне наголошування

ОРФОГРАФІЧНІ

Правильне написання слів та їх частин

ЛЕКСИЧНІ

Правильне використання слів, їх сполучувальних властивостей

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ

Правильне трактування фразеологізмів, їх доречне вживання

СЛОВОВІРНІ

Правила творення нових слів

МОРФОЛОГІЧНІ

Правила утворення граматичних форм різних частин мови

СИНТАКСИЧНІ

Дотримання порядку слів у реченні, узгодження його складових частин

ПУНКТУАЦІЙНІ

Дотримання правил уживання розділових знаків

СТИЛІСТИЧНІ

Правила використання мовних засобів відповідно до обраного стилю

ФУНКЦІЇ МОВИ

КОМУНІКАТИВНА

Засіб інформаційного зв'язку між членами суспільства

НОМІНАТИВНА

Засіб називання предметів, процесів, ознак навколишньої дійсності реальних та ірреальних сутностей

МИСЛЕТВОРЧА

Засіб формування думки

ЕКСПРЕСИВНА

Засіб вираження внутрішньої природи людини

ЕСТЕТИЧНА

Засіб сприйняття естетичної інформації і передача її іншим людям

ІДЕНТИФІКАЦІЙНА

Засіб встановлення тотожності об'єктів на основі певних ознак

ГНОСЕОЛОГІЧНА

Засіб пізнання навколишнього світу

ВОЛОНТАТИВНА

Засіб вираження волі співрозмовників

ДЕМОНСТРАТИВНА

Засіб підкреслення вираження своєї етнічної, національної належності

МАГІЧНО-МІСТИЧНА

Засіб уявлення неіснуючих образів, предметів, істот і підпорядкування їх своїй волі

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА

Засіб створення духовних цінностей народу-мовотворця

ВИХОВНА

Засіб виховання моральних принципів, виховання національно свідомого громадянина, естетичного світовідчуття

Розділ 2 ФОНЕТИКА

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ФОНЕТИКИ

Фонетика — розділ мовознавства, в якому вивчається звуковий склад мови

ВИВЧАЄ

Систему звуків, властиву українській мові

Умови творення звуків

Класифікацію звуків

Зміни та чергування звуків

Роль звуків в оформленні та відтворенні людської думки

Артикуляція — робота органів мовлення (губ, язика, м'якого піднебіння, голосових зв'язок), необхідна для промовляння звука

Звук мови — це неподільна звукова одиниця людської мови, за допомогою якої розрізняється значення слів та їх частин

Звук мовлення — це найменша, неподільна мовна одиниця, матеріальний вияв звука мови

Голосні звуки — звуки, що творяться за допомогою голосу — музикальних тонів, які виникають у результаті коливання голосових зв'язок під натиском струменя видихуваного повітря

Приголосні звуки — звуки, що творяться за допомогою шуму або шуму і голосу

Чергування звуків — закономірна взаємозаміна звуків в одній і тій самій морфемі у різних формах слова або словах

Уподібнення приголосних (асиміляція) — часткова зміна приголосних унаслідок їх взаємодії при близькому розміщенні

Розподібнення приголосних (дисиміляція) — заміна в слові одного з двох однакових чи подібних звуків іншим, артикуляційно близьким

Метатеза — перестановка звуків або складів у слові

Спрощення приголосних — випадання одного звука із групи приголосних звуків для полегшення вимови

Склад — найменша звукова одиниця (звук або звукосполучення), яка вимовляється одним поштовхом видихуваного повітря і виділяється у мовному потоці

Наголос — виділення одного складу у слові (не односкладовому) або слова у реченні за допомогою посилення м'язового напруження

КЛАСИФІКАЦІЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ			
Підняття	Ряди		
	Передній	Середній	Задній
Високе	[i]		[y]
Високо-середнє	[и]		
Середнє	[e]		[o]
Низьке			[a]

СПІВІДНОШЕННЯ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ МОВИ І МОВЛЕННЯ		
Звуки мови	Звуки мовлення	
[i], [a], [y]	[в'ікно́], [в'ід:а́ти], [гурто́м]	
[e]	У наголошеній позиції: [те́пло], [ле́жачи]	
[e]	У ненаголошеній позиції: [козе ^н 'а́], [бе ^н ре ^н гові́ї]	
[и]	У ненаголошеній позиції: [гри ^е бні́ї], [зи ^е мо́вії]	
[o]	У ненаголошеній позиції перед складом із наголошеним [y], [i]: [ко ^у жу́х], [зо ^у зу́л'а], [по ^у р'і́г]	

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗА МІСЦЕМ ТВОРЕННЯ						
Губні		Язикові				
Губно-губні	Губно-зубні	Передньоязикові		Середньоязикові	Задньоязикові	Глоткові
		Зубні	Піднебінно-зубні			
[б]	[ф]	[д]	[ж]	[й]	[г]	[г]
[п]		[т]	[ш]	[д']	[к]	
[в]		[з]	[дж]	[т']	[х]	
[м]		[с]	[ч]	[н']		
		[дз]	[л]	[л']		
		[ц]	[р]			
		[н]	[р']			
		[з']				
		[с']				
		[дз']				
		[ц']				

АКУСТИЧНІ ПАРИ ЗА ТВЕРДІСТЮ / М'ЯКІСТЮ												
М'які												
[й]	[д']	[т']	[н']	[л']								
Тверді	[д]	[т]	[н]	[л]								
Пом'якшені												
	[з']	[с']	[ц']	[дж']	р'							
Тверді	[з]	[с]	[ц]	[дж]	р							
Напівпом'якшені												
	[б']	[п']	[в']	[ф']	[м']	[к']	[х']	[г']	[ж']	[ш']	[дж']	[ч']
тверді	[г]	[б]	[п]	[в]	[ф]	[м]	[к]	[х]	[г]	[ж]	[ш]	[дж]

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗА УЧАСТЮ ШУМУ І ГОЛОСУ		
Сонорні	Шумні (акустичні пари)	
	Дзвінки	Глухі
[л]	[б]	[п]
[л']	[г]	[х]
[р]	[р']	[к]
[р']	[д]	[т]
[н]	[ж]	[ш]
[н']	[дж]	[ч]
[м]	[з]	[с]
[м']	[дз]	[ц]
[в]	[д']	[т']
[в']	[з']	[с']
[й]	[дз']	[ц']
	Немає пари	[ф]
Шумні (акустичні пари)		
Свистячі	Шиплячі	
[с]	[ш]	
[с']		
[з]	[ж]	
[з']		
[ц]	[ч]	
[ц']		
[дж]	[дж']	
[дз']		

КЛАСИФІКАЦІЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗА СПОСОБОМ ТВОРЕННЯ			
Зімкнені	Щілинні	Зімкнено-прохідні	Африкати (зімкнено-щілинні)
[б]	[в]	[м]	[дж] (наближається до зливої вимови [д] і [ж])
[п]	[ф]	[н]	[ч] (наближається до зливої вимови [т] і [ш])
[д]	[г]	[л]	[дз] (наближається до зливої вимови [д] і [з])
[т]	[х]	[р]	[ц] (наближається до зливої вимови [т] і [с])
[р]	[ж]	[н']	[дз']
[к]	[з]	[л']	[ц']
	[с]	[р']	
	[й]		
	[з']		
	[с']		
	[ш]		

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	
Звук	Характеристика
[б]	Шумний, губний, губно-губний, проривний, дзвінкий, твердий
[б']	Шумний, губний, губно-губний, проривний, дзвінкий, напівпом'якшений

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	
Звук	Характеристика
[в]	Сонорний, щілинний, дзвінкий, твердий
[в']	Сонорний, щілинний, дзвінкий, напівпом'якшений
[г]	Шумний, глотковий, щілинний, дзвінкий, твердий
[г']	Шумний, глотковий, щілинний, дзвінкий, напівпом'якшений
[ґ]	Шумний, задньоязиковий, проривний, дзвінкий, твердий
[д]	Шумний, передньоязиковий, зубний, проривний, дзвінкий, твердий
[д']	Шумний, середньоязиковий, проривний, дзвінкий, м'який
[ж]	Шумний, передньоязиковий, щілинний, дзвінкий, шиплячий, твердий
[ж']	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, щілинний, дзвінкий, шиплячий, напівпом'якшений
[дж]	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, африкат, дзвінкий, твердий
[дж']	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, африкат, дзвінкий, напівпом'якшений
[з]	Шумний, передньоязиковий, зубний, щілинний, дзвінкий, свистячий, твердий
[з']	Шумний, передньоязиковий, зубний, щілинний, дзвінкий, свистячий, пом'якшений
[дз]	Шумний, передньоязиковий, зубний, африкат, дзвінкий, свистячий, твердий
[дз']	Шумний, передньоязиковий, зубний, африкат, дзвінкий, свистячий, пом'якшений
[й]	Сонорний, середньоязиковий, щілинний, м'який
[к]	Шумний, задньоязиковий, проривний, глухий, твердий
[к']	Шумний, задньоязиковий, проривний, глухий, напівпом'якшений
[л]	Сонорний, передньоязиковий, зімкнено-прохідний, плавний, твердий
[л']	Сонорний, середньоязиковий, зімкнено-прохідний, плавний, м'який
[м]	Сонорний, губний, губно-губний, зімкнено-прохідний, носовий, твердий
[м']	Сонорний, губний, губно-губний, зімкнено-прохідний, носовий, напівпом'якшений
[н]	Сонорний, передньоязиковий, зубний, зімкнено-прохідний, носовий, твердий
[н']	Сонорний, середньоязиковий, зубний, зімкнено-прохідний, носовий, м'який
[п]	Шумний, губний, губно-губний, проривний, глухий, твердий
[п']	Шумний, губний, губно-губний, проривний, глухий, напівпом'якшений
[р]	Сонорний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, зімкнено-прохідний, твердий
[р']	Сонорний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, зімкнено-прохідний, пом'якшений
[с]	Шумний, передньоязиковий, зубний, щілинний, свистячий, твердий
[с']	Шумний, передньоязиковий, зубний, щілинний, глухий, свистячий, пом'якшений
[т]	Шумний, передньоязиковий, зубний, проривний, глухий, твердий
[т']	Шумний, середньоязиковий, зубний, проривний, глухий, м'який
[ф]	Шумний, губний, губно-зубний, щілинний, глухий, твердий
[ф']	Шумний, губний, губно-зубний, щілинний, глухий, напівпом'якшений
[х]	Шумний, задньоязиковий, щілинний, глухий, твердий
[х']	Шумний, задньоязиковий, щілинний, глухий, напівпом'якшений
[ц]	Шумний, передньоязиковий, зубний, африкат, глухий, свистячий, твердий
[ц']	Шумний, передньоязиковий, зубний, африкат, глухий, свистячий, пом'якшений
[ч]	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, африкат, шиплячий, твердий
[ч']	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, африкат, шиплячий, напівпом'якшений
[ш]	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, щілинний, шиплячий, твердий
[ш']	Шумний, передньоязиковий, піднебінно-зубний, щілинний, шиплячий, напівпом'якшений

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ ВІДБУВАЄТЬСЯ			
Голосні звуки, що чергуються		Умови чергування	Приклади
О (у відкритому складі)	І (у закритому складі)	При зміні форми слова	гора — гір, слова — слів, стояти — стій, рости — ріс, могти — міг
		При утворенні нового слова	будова — будівельник, робота — робітник
Е (у відкритому складі)	І (у закритому складі)	При зміні форми слова	каменя — камінь, осені — осінь, нести — ніс, Канева — Канів
		При утворенні нового слова	село — сільський, зелений — зілля
Е	І	У коренях дієслів зі зміною видової форми	випекти — випікати, причепити — чіпляти, замести — замітати
Е	И	Перед <i>л, р</i> у коренях дієслів	вистелю — вистилати, стер — стирати
О, Е (у закритому складі)	∅	При зміні форми слова	байка — байок, сон — сну, день — дня, вітер — вітру АЛЕ лоб — лоба, мох — моху, лев — лева, рот — рота
О	А	У коренях дієслів зі зміною значення	ломити — ламати, скочити — скакати, допомогти — допомагати

ЧЕРГУВАННЯ ГОЛОСНИХ НЕ ВІДБУВАЄТЬСЯ	
Умови	Приклади
У групах <i>-ор-, -ер-, -ов-</i> між приголосними	хорт — хорта, смерть — смерті, вовк — вовка
У групах <i>-оро-, -оло-, -ере-, -еле-</i>	сторож — сторожа, волос — волоса, серед — середній, шелест — шелестіти
У формі родового відмінка множини віддієслівних іменників середнього роду із суфіксом <i>-ени-</i>	значення — значень, прагнення — прагнень, твердження — тверджень
У складноскорочених словах і похідних від них	торгпред, сільрада
У словах іншомовного походження	інженер — інженера, провізор — провізора, аспірант — аспіранта

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ			
Приголосні звуки, що чергуються		Умови чергування	Приклади
-цьк-	-чч-	При творенні іменників із суфіксом <i>-ин-</i>	козацький — козаччина, турецький — Туреччина АЛЕ галицький — Галичина
-ськ-, -ск-	-щ-	При творенні іменників із суфіксом <i>-ин-</i>	полтавський — Полтавщина, віск — вощина
-ск-, -шк-	-щ-	При творенні іменників із суфіксом <i>-ан- (-ян-)</i>	віск — вощанка, дошка — дощаний
-ськ-	-щ-	При творенні іменників із суфіксом <i>-енк-, -ук-</i>	Ісько — Іщенко — Іщук
-зьк-	жч-		Кузько — Кужченко — Кужчук
к, ч, ц + -ськ- / -ств-	-цьк- / -цтв-	При утворенні нового слова	парубок — парубоцький — парубоцтво, ткач — ткацький — ткацтво, молодець — молодецький — молодецтво
г, ж, з + -ськ- / -ств-	-зьк- / -зтв-		Петербург — петербурзький, Париж — паризький, боягуз — боягузтво
х, ш, с + -ськ- / -ств-	-ськ- / -ств-		птах — птаство, товариш — товариський — товариство, Черкаси — черкаський

ЧЕРГУВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ			
Приголосні звуки, що чергуються		Умови чергування	Приклади
г, ж з + -ш-	-жч-	При творенні форми вищого ступеня порівняння прикметників і прислівників	вужкий / вужко — вужчий / вужче, дорогий / дорого — дорожчий / дорожче, дужий — дужчий / дужче
с + -ш-	-щ-		високий / високо — вищий / вище
к, ц + -н-	-ч-	При утворенні нового слова	рік — річний — річниця, пшениця — пшеничний
д	дж	У дієслівних основах при зміні форми слова	радити — раджу, гладити — гладжу
зд	ждж		їздити — їжджу
з	ж		лазити — лажу
т	ч		летіти — лечу
к	ч		пекти — печу
г	ж		допомогти — допоможу
с	ш		носити — ношу
х	ш		коликати — колишу
ст	щ		мостити — мощу
б	бл		любити — люблю
в	вл		мовити — мовлю
п	пл		купити — куплю
м	мл		шуміти — шумлю
ф	фл		графити — графлю
-ск-, -ст-	-щ-	При творенні дієслів другої дієвідміни та при зміні форми слова	вереск / верескнути — верещати, простити — прощати
-зк-	-жч-		брязкіт / брязкотіти — бряжчати

ЧЕРГУВАННЯ ЯК ЗАСІБ МИЛОЗВУЧНОСТІ			
Чергування У — В			
Уживання у		Уживання в	
Для уникнення збігу приголосних		Для уникнення збігу голосних	
Між приголосними	мій <i>у</i> читель, <i>дес</i> ь <i>у</i> лісах	Між голосними	Я була <i>в</i> Умані. Зайшла <i>в</i> обласну раду.
На початку речення перед наступним приголосним	<i>У</i> вранішній свіжості відчувалися пахоці свіжого хліба.	На початку речення перед наступним голосним	<i>В</i> очах його світилася радість. <i>В</i> Яблунівці свято.
Незалежно від попереднього звука перед наступним <i>в, ф, льв, св, тв, хв</i>	Не спитавши броду, не лізь <i>у</i> воду. Практичний семінар відбувся <i>у</i> Львівському університеті. Ми зустрілися <i>у</i> хвилину смутку.	Після голосного перед більшістю приголосних (крім <i>в, ф, льв, св, тв, хв</i>)	Весело <i>в</i> траві виблискували світляки. На печі <i>в</i> хаті сушили просо.
Чергування не відбувається			
У словах, які вживаються лише з літерою <i>в</i> або лише з літерою <i>у</i>		взаємини, <i>в</i> лада, <i>в</i> плив, <i>у</i> вага, <i>у</i> ява, <i>у</i> мова	
У власних назвах і запозичених словах		<i>В</i> рубель, <i>В</i> ронський, <i>В</i> ладимир; <i>У</i> довенко, <i>У</i> рал, <i>у</i> ніверсал, <i>у</i> тилізація	
Запам'ятайте. У деяких словах при заміні початкового <i>в</i> на <i>у</i> змінюється їх значення: <i>в</i> дача — <i>у</i> дача, <i>в</i> клад — <i>у</i> клад, <i>в</i> права — <i>у</i> права, <i>в</i> ступ — <i>у</i> ступ			

ЧЕРГУВАННЯ ЯК ЗАСІБ МИЛОЗВУЧНОСТІ			
Чергування І — Й			
Уживання і		Уживання й	
Для уникнення збігу приголосних		Для уникнення збігу голосних	
Між приголосними	Прокіп умів і хотів працювати.	Між голосними	Серце кликало кохати й обдаровувати ніжністю.
На початку речення перед наступним приголосним	І ми раділи сонячному дню.	Після голосного перед наступним приголосним	На заняттях ми вчимося співати й танцювати.
Запам'ятайте. Чергується початковий ненаголошений і з й у таких словах: імення — ймення, імовірний — ймовірний, іти — йти			
Чергування не відбувається			
При зіставленні понять		світле і темне, батьки і діти	
Перед словом, яке починається з літери й, є, ї, ю, я		Хто і як це буде виконувати?	
Чергування З — ІЗ — ЗІ (ЗО)			
Уживання з		Уживання зі (зо)	
Перед початковим голосним незалежно від закінчення попереднього слова	диктант з англійської мови; самостійна з української літератури	Перед сполученням приголосних (перед початковим з, с, ш, щ)	Діти йшли зі школи. Ми станемо на захист Вітчизни зі зброєю в руках. Вони приїхали зі Львова.
Перед приголосним (крім с, ш) після голосного	Він дивився на неї з надією.	Прийменник зо вживається із числівниками два, три: пройшли зо два кілометри; війська зо три тисячі	
		Уживання із	
На початку речення перед голосним	З її появою моє життя змінилося.	Між приголосними і перед свистячими й шиплячими	Із шовку Марині зшили святкову сукню. Брат одержав лист із Франції.

УПОДІБНЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗА ГЛУХІСТЮ — ДЗВІНКІСТЮ		
Уподібнення за глухістю — дзвінкі приголосні перед глухими вимовляються як глухі		
Префікс (прийменник) з	У позиції перед кореневим глухим приголосним асимілюється цим приголосним і змінюється на с	[з]сипати — [с]сипати, [з] сином — [с] сином, [з] татом — [с] татом
Префікси роз-, без-	У позиції перед кореневим глухим приголосним кінцевий префіксальний з змінюється на с (при швидкому темпі мовлення)	ро[з]сипати — ро[с]сипати, бе[з]печний — бе[с]печний, бе[з]системність — бе[с]системність
Запам'ятайте. Кінцеві приголосні префіксів між-, над-, від-, од- зберігають дзвінкість: міжпланетний, відходити, обкладинка		
Дзвінкий г	У середині слова перед наступним глухим приголосним змінюється на х	кі[г]ті — кі[х]ті, ні[г]ті — ні[х]ті, во[г]кість — во[х]кість, ле[г]кість — ле[х]кість
Запам'ятайте. У середині слова усі інші дзвінкі приголосні перед глухими не втрачають своєї дзвінкості: казковий, ягідка, важкість		
Уподібнення за дзвінкістю — глухі перед дзвінкими вимовляються дзвінко		
Глухі приголосні	Асимілюються наступними шумними дзвінками у середині слова	боро[т']ба — боро[д']ба, про[с']ба — про[з']ба, во[к]зал — во[г]зал
Глухі приголосні	Асимілюються наступними шумними дзвінками на межі слів (при швидкому темпі мовлення)	як же — [jaг_же], ваш брат — [важ_брат], хоч би — [ходж_би], як би — [jaг_би]
Запам'ятайте. Сонорні приголосні [в], [л], [р], [н], [м], [й] зовсім не асимілюють попередніх глухих, тому глухі приголосні перед ними ніколи не змінюються на дзвінкі: краций, смоляний, випрати, сливовий, сватання, [п'јати]		

УПОДІБНЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗА МІСЦЕМ І СПОСОБОМ ТВОРЕННЯ	
Відбувається тільки у середині слів	
Зубні приголосні перед шиплячими змінюються на шиплячі	
[с] + [ш] = [ш:]	[він'ісши] — [він'іш:и]
[с] + [ч] = [шч]	[досча́ніи] — [дошча́ніи]
[з] + [ш] = [жш] = [ш:]	[бе ^н зшумніи] — [бе ^н жшумніи] — [бе ^н ш:умніи]
[з] + [ж] = [ж:]	[зжа́ти] — [ж:а́ти]
[з] + [ч] = [жч] = [шч]	[зчи́стити] — [жчи́стити] — [шчи́стити]
Шиплячі приголосні перед зубними змінюються на зубні	
[ш] + [с'] = [с':]	[ми ^е лу́же ^н с'а] — [ми ^е лу́же ^н с':а]
[ч] + [с'] = [ц'с']	[му́чс'а] — [му́ц'с'а]
[ж] + [с'] = [з'с']	[пор'іжс'а] — [пор'із'с'а]
[ш] + [ц'] = [с'ц']	[до́шц'і] — [до́с'ц'і]
[ч] + [ц'] = [ц':]	[ка́чц'і] — [ка́ц':і]
[ж] + [ц'] = [з'ц']	[ме ^н ре́жц'і] — [ме ^н ре́з'ц'і]
Проривний [т] перед [ч] та [ш] змінюється на шиплячий	
[т] + [ч] = [ч:]	[в'ітчи ^е зн'а́ніи] — [в'іч:и ^е зн'а́ніи]
[т] + [ш] = [чш] = [ч:]	[на́йко́рбтшии] — [на́йко́рбчшии] — [на́йко́рбч:ии]
Проривний [т] перед [ц] та [с] змінюється на [ц:]	
[т] + [ц] = [ц]	[ко́пйтце] — [ко́пйц:е]
[т] + [с] = [ц':]	[го́во́ри ^е т'с'а] — [го́во́ри ^е ц':а]

УПОДІБНЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ ЗА М'ЯКІСТЮ	
Попередні приголосні перед власне м'якими чи пом'якшеними пом'якшуються	
Наступним пом'якшеним приголосним асимілюються	
[д]	[с'огóд'н'і]
[т]	[могу́т'н'іс'т']
[з]	[з'р'іл'іс'т']
[дз]	[дз'в'ін]
[с]	[с'в'ато]
[ц]	[ц'в'істи]
[н]	[кли ^е н'ц'і]
[л]	[соп'іл'ц'і]
Запам'ятайте. Якщо приголосний належить до префікса, його асиміляція кореневим пом'якшеним приголосним не відбувається: [бе ^н зр'ідніи], [п'ідл'іта́јут'], [розд'іле ^н ніи]	
Асимілятивне пом'якшення префіксального приголосного відбувається тільки у таких словах: [в'ід':а́чити], [в'ід':іл], [п'ід'н'а́ти], [в'ід'т'а́ти]	
Звуки [р], [ш], [ж], [ч], [к], [г], [ґ], [х], [п], [б], [в], [м], [ф] у позиції перед м'якими приголосними не піддаються асиміляційному пом'якшенню	

СПРОЩЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ			
-ждн-	д	-жн-	тиждень — тижневий
-здн-		-зн-	проїзд — проїзний
-стн-	т	-сн-	вість — вісник; перстень — персня
-стл-		-сл-	лестоці — улесливий; щастя — щасливий
У словах кістлявий, хвастливий, хвастнути, пестливий, зап'ястний, хворостняк, шістнадцять літера <i>т</i> зберігається			

СПРОЩЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ			
У прикметниках, утворених від запозичених іменників із кінцевим <i>-ст-</i> , буква <i>т</i> у групі приголосних <i>-стн-</i> на письмі зберігається, хоча при вимові спрощується: <i>аванпост</i> — <i>аванпостний</i> , <i>баласт</i> — <i>баластний</i> , <i>компост</i> — <i>компостний</i> , <i>контраст</i> — <i>контрастний</i> , <i>форпост</i> — <i>форпостний</i>			
-зкн-	к	-зн-	бризк — бризнути; брязк — брязнути
-скн-		-сн-	писк — писнути; тріск — тріснути
У словах <i>випуск</i> — <i>випускний</i> , <i>виск</i> — <i>вискнути</i> спрощення у групі приголосних <i>-скн-</i> не відбувається ні при вимові, ні на письмі			
-слн-	л	-сн-	масло — масний; мисль — навмисно; ремесло — ремісник

ПОДВОЄННЯ ПРИГОЛОСНИХ	
При збігу однакових приголосних	
Умови подвоєння	Приклади
Префікс + корінь	відділити, віддати, роззброєння, піддати, оббити, ввічливий, ззаду, роззява
Кінець першої основи + початок другої основи у складноскорочених словах	військкомат — військовий комісаріат, страйкком — страйковий комітет, юнат — юний натураліст
Корінь на <i>-н-</i> (<i>-нь-</i>) + суфікс <i>-н-</i> , <i>-ник-</i> , <i>-ниц-</i>	осінній, законний, письменник, годинник, віконниця, Вінниця
Запам'ятайте. Подвоєння букви <i>н</i> зберігається перед суфіксом <i>-ість-</i> при творенні іменників та суфіксом <i>-о-</i> при творенні прислівників: <i>бездоганний</i> — <i>бездоганність</i> , <i>бездоганно</i> ; <i>невпинний</i> — <i>невпинність</i> — <i>невпинно</i>	
Основа дієслова минулого часу на <i>с</i> + постфікс <i>-ся</i>	пасає, розрісся, трясся
У буквосполученні НН	
Суфікс <i>-енн-</i> зі збільшувано-підсилювальним значенням	здоровенний, численний
Суфікс <i>-нн-</i> із підсилювальним значенням	старанний
Суфікс <i>-енн-</i> , <i>-анн-</i> (<i>-янн-</i>) зі значенням можливості або неможливості дії	здійснений, недоторканий, нездоланий, незлічений, незрівняний, неказаний, нескінченний
У прикметниках на <i>-енн-</i> старослов'янського походження	благословенний, блаженний, огненний, священний
Запам'ятайте. 1) Буквосполучення <i>-нн-</i> зберігається в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: <i>старанність</i> , <i>старанно</i> ; <i>численність</i> , <i>численно</i> . 2) Буква <i>-н-</i> не подвоюється у дієприкметниках: <i>здійснений</i> , <i>недоторканий</i> , <i>нездоланий</i> , <i>незлічений</i> , <i>віхований</i> , <i>зроблений</i> та ін.	
В окремих словах	
<i>бовван</i> , <i>Ганна</i> , <i>лляний</i> , <i>овва</i> , <i>ссати</i> , а також у похідних: <i>бовваніти</i> , <i>Ганнин</i> , <i>вссати</i> , <i>ссавці</i>	

ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ	
Умови подовження	Приклади
Приголосні <i>д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч</i> подовжуються (на письмі позначаються двома буквами) після будь-якого голосного перед наступним	
Я, ю, і, є в усіх відмінках іменників середнього роду II відміни (крім родового множини) та у похідних словах	століття, століттю, у столітті; колосся, колоссю, у колоссі; гілля — гіллястий — гіллячка — гіллячка
Запам'ятайте. Якщо іменники середнього роду II відміни у формі родового відмінка множини мають закінчення <i>-ів</i> — подовження зберігається: <i>відкриття</i> — <i>відкриттів</i> , <i>почуття</i> — <i>почуттів</i> та ін. Якщо у формі родового відмінка множини іменники середнього роду II відміни мають нульове закінчення — подовження не зберігається: <i>знань</i> , <i>знарядь</i> , <i>сторіч</i> , <i>угідь</i> та ін.	
Я, ю, і, є в усіх відмінках деяких іменників чоловічого і жіночого роду I відміни (крім родового множини із закінченням <i>-ей</i>)	Ілля, Іллі, Іллю, Іллею; рілля, ріллю, ріллею; стаття, статті, статтю, статтею, але статей

ПОДОВЖЕННЯ ПРИГОЛОСНИХ	
Умови подовження	Приклади
Ю у формі орудного відмінка однини іменників жіночого роду III відміни з основою на один приголосний (крім губного та р)	мазь — мазю, піч — піччю, подорож — подорожжю, сіль — сілля, міць — міццю
Запам'ятайте. В іменниках жіночого роду III відміни, основа яких закінчується на два приголосні або на губний чи р, у формі орудного відмінка однини подовження не відбувається: <i>радість — радістю, сміливість — сміливістю; любов — любов'ю, матір — матір'ю</i> та ін.	
Я, ю у таких прислівниках	зрання, навмання, спросоння; попідвіконню, попідтинню
Ю, є в особових формах теперішнього часу дієслова <i>лити (литися)</i> та у похідних	лля, ллемо, ллеш, ллете, лле, ллють; виллю, наллеш, переллемо, зіллете
Запам'ятайте. У словах <i>кутя, попадає, свиня</i> й у родових та відмінкових формах числівника третій — <i>третя, третє</i> приголосні не подовжуються	

СКЛАД В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

В українській мові складовими звуками виступають голосні

У слові стільки складів, скільки у ньому голосних

ЗА КІЛЬКІСТЮ
СКЛАДІВ СЛОВА
БУВАЮТЬ

Односкладові

день, рік, пень, річ, смак, звук, мить, син

Двоскладові

бі-жу, бджо-ла, схе-ма, вік-но, ма-ти

Трискладові

се-ре-да, пра-во-пис, на-го-лос, роз-ва-га

Багатоскладові

пе-ре-бу-до-ву-ва-ти, ви-дав-ни-цтво

ЗА КІНЦЕВИМ
ЗВУКОМ СКЛАДИ
ПОДІЛЯЮТЬ НА

Відкритий

склад закінчується на голосний

во-да, го-ло-ва, Те-тя-на, мо-ва, лі-ки

Закритий

склад закінчується на приголосний

гір-ський, кіль-частий, від-діл, віль-ний

Запам'ятайте. 1) Поділ слова на склади не пов'язаний ні з поділом на фонемі, ні з поділом на словотвірні частини (корінь, префікс, суфікс), ні з виділенням у слові його основи та закінчення.
2) Склад не виражає ніякого значення

ОСНОВНІ ПРАВИЛА СКЛАДОПОДІЛУ

Якщо між голосними стоїть один приголосний, то він завжди належить до наступного складу	мо-ло-ти-ти, го-во-ри-ти, мо-ле-ку-ла, ве-че-ря, Су-ми
Якщо між голосними є два приголосні чи більше, то звуки [j], [в], [р], [л], що йдуть після голосного, належать до попереднього складу, а звуки, які стоять після них, — до наступного	май-стер-ня, вій-на, вов-на, вов-чий, мор-квя-ний, гір-кий, гіл-ка, кіль-ка
Якщо другим приголосним є звук [j], [р] чи [л], то разом із попереднім він відходить до наступного складу	ло-влю, на-п'юсь, му-дрість, зе-мля
Якщо між голосними стоїть кілька приголосних, то після наголосу один із них відходить до попереднього складу, а решта — до наступного	пíз-но, міс-це, віс-ник, гóс-трий, рíд-ний
Якщо кілька приголосних стоїть після ненаголошеного складу, то всі вони, крім [j], [в], [р], [л], відходять до наступного складу	ве-сня-ний, ко-бза́р, зі-пхну́-ти, ро-зва-жа́-ти

НАГОЛОС В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

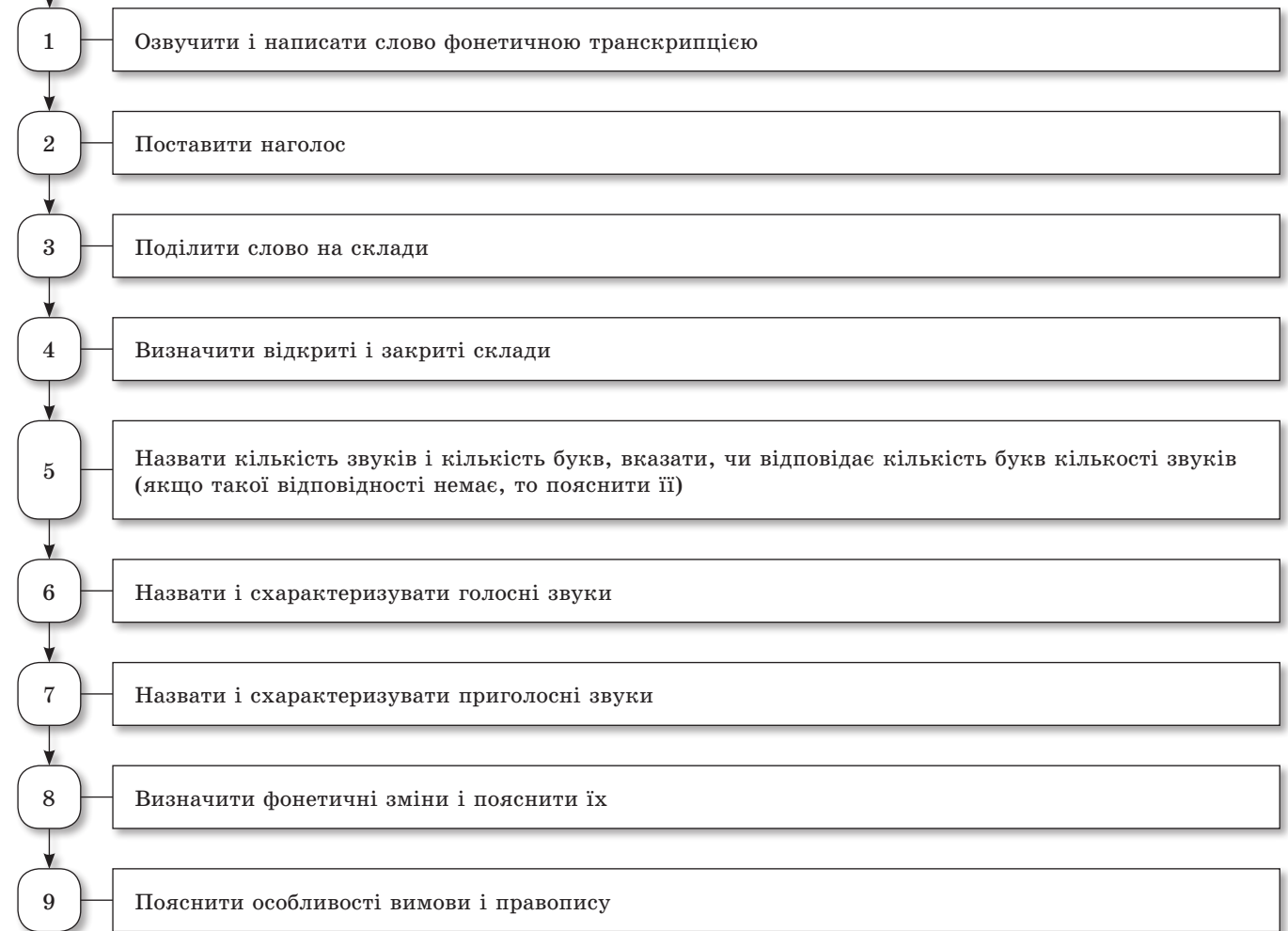
Наголос — виділення одного складу в слові (не односкладовому) або слова у реченні за допомогою посилення м'язового напруження: *голова́, міска́, блакі́тний*

СЛОВЕСНИЙ	Виділення одного складу слова за допомогою посилення м'язового напруження мовного апарата, збільшення сили видиху, збільшення тривалості	<i>за́мок — замо́к, зими́ — зи́ми</i>
ПОВІЧНИЙ	Наголос слабший за основний, функціонує як додатковий у складних словах перед основним	<i>п'ятиповерхови́й водокана́л</i>
ЕМФАТИЧНИЙ	Наголос, за допомогою якого посилюється емоційне вираження слова, передається емоційний стан мовця; найчастіше це подовження наголошеного складу	<i>та́-а-ту ряту́-у-йте!</i>
ЛОГІЧНИЙ	Особливе виділення голосом найважливішого слова у реченні для підкреслення його особливого значення	<i>При́ди сьогодні. При́ди сьогодні.</i>

ФУНКЦІЇ НАГОЛОСУ

Виділення наголошеного складу у слові	<i>ві́тер, кори́чневи́й, зеле́нави́й, хвилеподі́бни́й</i>
Розрізнення значень слів	<i>ліка́рський (від лі́кар) і ліка́рський (від лі́ки), по́ра (отвір у шкірі) і порá (час, період), тве́рдячи (запевняючи) і твердя́чі (повторюючи), те́рен (ягода) і терéн (територія)</i>
Розрізнення граматичних форм одного й того самого слова	<i>ве́сни (називний відмінок множини) і весні́ (родовий відмінок однини), ві́кна (називний відмінок множини) і вікна́ (родовий відмінок однини); пере́носити (недоконаний вид) і пере́носи́ти (доконаний вид)</i>
Виділення найважливішого слова у реченні	<i>На столі лежали книги. На столі лежали книги. На столі лежали книги.</i>

АЛГОРИТМ ФОНЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ГРАФІКИ

Графіка — це сукупність усіх графічних знаків, за допомогою яких усне мовлення передається на письмі (букви, знак апострофа, знак наголосу, розділові знаки)

ВІВЧАЄ

Форму букв та їх кількість

Основне звукове значення букв

Співвідношення між буквами, вживаними у мові, та звуками

Буква — це умовний графічний знак звука, який лише позначає його, але не відтворює його природи

Алфавіт — букви, розміщені у певному порядку

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРАФІКИ

Більшість букв позначає один звук: на позначення голосних звуків уживаються букви *а, о, у, и, і, е*; на позначення приголосних звуків уживаються букви *б, в, г, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, й*

Уживання букви *ь* (м'який знак), яка звука не позначає, а передає м'якість попереднього приголосного: *льон* — [л'он], *промінь* — [прóm'ін'], *здається* — [здајец'а]

Букви *я, ю, є* на початку слова, після голосного, після м'якого знака та апострофа передають два звуки: [ја], [ју], [је]: *п'ять* — [п'јат'], *б'ють* — [б'јут'], *п'є* — [п'је]; *єнот* — [јенóт], *ялинка* — [јалінка], *юність* — [јун'іс'т'], (*двадцять тисяч*) *льє* — [л'је], *маяк* — [мајáк], *дієта* — [д'іјета]

Букви *я, ю, є* у позиції після приголосного передають один звук і м'якість попереднього приголосного [а], [у], [е]: *буряк* — [бур'áк], *людина* — [л'удіна]

Буква *ї* завжди позначає два звуки [ji]: *їжак* — [їжáк], *гаївка* — [гајіўка], *під'їхати* — [п'ід'їхати]

Буква *щ* завжди позначає два звуки [шч]: *щасливий* — [шчаслівії], *хрещений* — [хре^шчéнії], *щука* — [шчúка]

Буквосполучення *дж* та *дз* позначають два звуки, якщо *д* належить до префікса: [п'ідзв'ітнії], [п'іджівле^н:а]

Буквосполучення *дж* та *дз* позначають один звук, якщо обидва належать до кореня: [бд̂жолá], [дз̂в'ін]

Для позначення м'якості, крім м'якого знака та літер *я, ю, є*, використовують букву *і*: [м'істо], [в'ікно], [п'ід'їті]

Розділ 3 ОРФОГРАФІЯ

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА

М'ЯКИЙ ЗНАК ПИШЕТЬСЯ

Після м'яких *д, т, з, с, ц, л, н, дз* у кінці слова та складу

дядько, сутність, скрізь, колись, олівець, будильник, олень, гедзь

Після м'яких приголосних у середині складу перед *о*

дьоготь, льон, пеньок, опрацьовувати, нігтьовий, сьомий

У суфіксах *-ськ-, -зьк-, -цьк-, -ість*

харківський, французький, галицький, об'єктивність

У суфіксах *-еньк-, -оньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -юсіньк-*

ніженька, голубонько, гарнесенький, манісінький, тонюсінький

Після м'якого *л* перед наступним приголосним

хвалько, генеральський, скільки

У формі родового відмінка множини іменників жіночого роду першої відміни й середнього роду на *-ння* (у родовому відмінку *-нь*), *-ця* (у родовому відмінку *-ць*) другої відміни

таблиць, годівниць, спалень, яєць, знань, прагнень, сердець

У дієслівних формах дійсного й наказового способу

говорить, говорять, говоріть, пишуть, пишіть, сядь, сядьте

М'ЯКИЙ ЗНАК НЕ ПИШЕТЬСЯ

Після *р* у кінці складу або слова

відтепер, перевірте, різьбяр, майстер

Після *н* перед *ж, ч, ш, щ* та перед суфіксами *-ськ-, -ств-*

інженер, кінчик, інше, Уманщина, гетьманський, підданство
АЛЕ
бриньчати, доньчин, няньчити, бренькіт, донька, нянька

*

*

Після м'якого приголосного, крім <i>л</i> , перед наступним м'яким приголосним	<i>свято</i> , <i>блідість</i> , <i>танцюрист</i> , <i>вінця</i> АЛЕ <i>редька</i> — <i>редьці</i> , <i>дівчинонька</i> — <i>дівчиноньці</i>
Після <i>л</i> в іменникових суфіксах <i>-алн-</i> , <i>-илн-</i>	<i>пужално</i> , <i>ціпилно</i>
Між подовженими м'якими приголосними	<i>життя</i> , <i>лахміття</i> , <i>галуззя</i> , <i>ляний</i> , <i>міддю</i> , <i>каміння</i>
Після <i>д</i> , <i>н</i> , <i>т</i> перед суфіксами <i>-ченк-</i> , <i>-чук-</i> , <i>-чишин</i>	<i>безбатченко</i> , <i>Пінчук</i> , <i>Радчишин</i>
Після <i>ц</i> у кінці запозичених іменників чоловічого роду	<i>палац</i> , <i>шприц</i> , <i>кварц</i>

УЖИВАННЯ АПОСТРОФА

АПОСТРОФ ПИШЕТЬСЯ

Перед <i>я</i> , <i>ю</i> , <i>є</i> , <i>ї</i>	Після губних приголосних <i>б</i> , <i>п</i> , <i>в</i> , <i>м</i> , <i>ф</i>	<i>б'ється</i> , <i>п'ятий</i> , <i>в'ялий</i> , <i>м'язи</i> , <i>верф'ю</i>
	Після твердого <i>р</i>	<i>пір'я</i> , <i>повір'я</i> , <i>кур'єрський</i>
	Після префіксів, які закінчуються на твердий приголосний	<i>з'явиться</i> , <i>роз'юшений</i> , <i>об'єм</i> , <i>під'їзд</i>
	У кінці першої частини складних слів, яка закінчується на приголосний	<i>трьох'ярусний</i> , <i>дит'ясла</i> , <i>пан'європейський</i>

АПОСТРОФ НЕ ПИШЕТЬСЯ

Перед <i>я</i> , <i>ю</i> , <i>є</i> , <i>ї</i>	Після губних, якщо перед ними є кореневий приголосний, крім <i>р</i>	<i>мавпячий</i> , <i>свято</i> , <i>різдвяний</i> , <i>тьмяний</i> АЛЕ <i>торф'яний</i> , <i>черв'як</i>
	Після м'якого <i>р</i>	<i>бураковий</i> , <i>рябенький</i> , <i>крюк</i> , <i>Рєпін</i>
	Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними голосними <i>і</i> , <i>е</i> , <i>а</i> , <i>о</i> , <i>у</i>	<i>безіменний</i> , <i>передісторичний</i> , <i>зекономити</i> , <i>зуміти</i>

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ ЛІТЕРИ

Перше слово у реченні

Так і росла й розвивалася українська держава зі своєю столицею Києвом.

При звертаннях

Україно моя! *Мені* в світі нічого не треба! Тільки б голос твій чути і ніжність твою берегти!

Після двокрапки, на початку цитати

Іван Багряний писав: «*Іди* по лінії найбільшого опору і ти пізнаєш світ».

Прізвища, імена, імена по батькові, псевдоніми, прізвиська

Кажук *Василь* *Богданович*, *Олег* *Ольжич*, *Леся* *Українка*, *Лисий*, *Опецьок*

Міфологічні назви і назви божеств

Даждьбог, *Прометей*, *Перун*, *Лель*

Індивідуальні назви тварин

Бровко, *Сірко*, *Гнідий*, *Карий*, *Ромашка*, *Мурчик*, *Дамка*

Назви дійових осіб у літературних творах

Котигорошко, *Потерчата*, *Той, що греблі рве*, *Мавка*, *Полісун*

Назви сортів рослин у спеціальній літературі

Боровинка, *Золотий ранет* (яблуни), *Лісова красуня*, *Бера* (груші)

Назви найвищих державних посад України і міжнародних посад

Президент України, *Голова* *Верховної Ради* України, *Генеральний Секретар* ООН

Перше слово у складених назвах (навчальні заклади, підприємства, установи, організації)

Міжрегіональна академія управління персоналом, *Міська* податкова адміністрація, *Обласний* центр зайнятості населення, *Київська* міська рада

Урядові назви, назви партій, громадських організацій

Кабінет *Міністрів* України, *Соціал-демократична* партія, *Об'єднання* студентської молоді

Назви конгресів, договорів, найважливіших документів

Декларація прав людини, *Конституція* України

Назви нагород

орден *Дружби* народів, медаль «*За* відвагу»

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ІМЕННИКІВ

РАЗОМ

Основа будь-якого походження + *о / е* +
основа дієслівного походження

пароплав, лісоплав, працелюб, життєпис

Основа прикметникового походження + *о / е* +
основа іменникового походження

чорногуз, чорнозем, чорнобривець, чистотіл,
лісосмуга, землеупорядник

Основа іменникового походження + *о / е* +
основа іменникового походження

лісостеп, радіоточка, шлакоблок, носоріг

Дієслово у формі наказового способу + іменник

перекотиполе, одірвиголова, пройдисвіт

Кількісний числівник у формі родового
відмінка (числівник *сто* у формі називного
відмінка) + іменник

восьмикутник, дев'ятикласник, століття,
п'ятиденка, трилисник

Пів-, напів-, полу- + іменник

півколо, пів'яблука, напіврозпад, напівавто-
мат, полукіпок, полумисок

Авіа-, авто-, біо-, вело-, гідро-, екстра-,
космо-, макро-, мікро-, мульти- + іменник

авіап перевезення, автодром, біоенергетика,
велоспорт, гідроізоляція, екстраординарність,
космологія, макроекономіка, мікроклімат,
мультивалент

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

Іменник + іменник, протилежний за значенням

купівля-продаж, розвантаження-завантаження

Іменник + іменник (назви професій, спеціаль-
ностей)

лікар-педіатр, провізор-аналітик,
інженер-технолог

Іменник + іменник (назви казкових персонажів)

вовчик-братик, лисичка-сестричка

Іменник + іменник (назви державних посад,
військових та наукових звань)

прем'єр-міністр, член-кореспондент,
генерал-майор

Іменник (особливість предмета, явища, назва-
ного другим іменником) + іменник

план-схема, дизель-мотор, блок-система

Іменник + іменник (назва єдиної складної
одиниці виміру)

грам-атом, ліжко-місце, людино-день,
нетто-маса

Назви рослин (субстантивовані словосполу-
чення)

мати-й-мачуха, люби-мене-не-покинь,
сон-трава

Віце-, екс-, лейб-, максі-, міді-, міні-,
обер- + іменник

віце-прем'єр, екс-губернатор, лейб-офіцер,
максі-мода, міді-одяг, міні-футбол, обер-майстер

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

РАЗОМ

Складні прикметники, утворені від складних іменників, що пишуться разом	теплообмінний ← теплообмін, радіофізичний ← радіофізика
Складні прикметники, утворені від словосполучення іменник + прикметник	легкоатлетичний ← легка атлетика, західнослов'янський ← західні слов'яни
Складні прикметники з другою дієслівною частиною	волелюбний ← волю любити, тракторобудівний ← трактор будувати
Прислівник + прикметник	внутрішньошкільний, загальноісторичний, важкохворий АЛЕ абсолютно сухий, діаметрально протилежний, біологічно активний, суспільно корисний
Складні прикметники, основне смислове навантаження в яких виконує друга складова частина	мовностилістичний, вузькоспеціальний, грудочеревний
Числівник + прикметник	п'ятиповерховий, дворазовий, десятирічний, шестикутний АЛЕ 20-літній, 9-відсотковий

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

Складні прикметники, утворені від складних іменників, що пишуться через дефіс	соціал-демократичний ← соціал-демократ, генерал-губернаторський ← генерал-губернатор
Прикметник + прикметник, значення яких не підпорядковані одне одному	освітньо-виховний, опукло-ввігнутий, ідейно-політичний, суспільно-політичний
Прикметник (суфікс <i>-ико, -іко</i>) + прикметник	фізико-математичний, історико-культурний, політико-економічний
Військово-, воєнно- + прикметник	військово-морський, воєнно-стратегічний АЛЕ військовозобов'язаний, військовополонений
Прикметник + прикметник (мають однорідне значення)	м'ясо-молочний, крохмале-патоковий
Прикметник + прикметник (передають відтінок у значенні, відтінки кольорів)	сніжно-білий, кисло-солодкий, сіро-синій, темно-червоний АЛЕ жовтогарячий, червоногарячий — окремі кольори
Прикметник + прикметник (назви проміжних сторін світу)	південно-західний, північно-східний

ПРАВОПИС СКЛАДНИХ ПРИСЛІВНИКІВ

РАЗОМ

Прийменник + прислівник	донині, подекуди, позаторік, невтямки
Прийменник + коротка форма прикметника	допізна, сповна, нашвидку, злегка, заново
Прийменник + займенник	передусім, чому, навіщо; АЛЕ до чого, за що, за віщо (у ролі додатків)
Поєднання кількох основ будь-якого походження	мимохіть, обіруч, стрімголов, тимчасово, мимоволі, праворуч
Прийменник + прийменник + будь-яка частина мови	знадвору, навряд, позаторік, спідлоба, навмисне, завширшки
Прийменник + іменник	навіки, донизу, нараз, скраю, ознаки, довкола
Прийменник + числівник	учетверо, натроє, поодинці, уп'ятьох
<i>Аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-</i> + будь-яка частина мови	абияк, деколи, щодня, якомога, якнайкраще АЛЕ дарма що, поки що, тільки що, хіба що, чи що

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

<i>По-</i> + прикметник / займенник + <i>-ому / -и</i>	по-людськи, по-нашому, по-господарському, по-французьки
<i>По-</i> + порядковий числівник	по-друге, по-третє, по-четверте
<i>Будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна-, -то</i> + неозначений прислівник	так-то, хтозна-де, будь-коли, куди-небудь, будь-як, будь-коли
Прислівник + прислівник (близькі або протилежні за значенням)	вряди-годи, часто-густо, не сьогодні-завтра, більш-менш
Прислівник + прислівник (однакові основи)	ледве-ледве, як-не-як, пліч-о-пліч, далеко-далеко

ОКРЕМО

Прийменник + іменник (іменник зберігає значення)	до речі, на мить, уві сні, на совість, на жаль, під боком, у стократ, до ладу
--	---

*

ПРАВОПИС ПРИЙМЕННИКІВ

РАЗОМ

Прийменник + будь-яка частина мови

напередодні, щодо, наприкінці

Прийменник + прийменник

навпроти, заради, задля, поміж, посеред

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

З-, із- + прийменник

з-за, із-за, з-над, з-перед, з-під, з-поза, з-поміж, з-понад, з-попід, з-посеред, з-проміж

ОКРЕМО

Прийменникові сполуки

у разі, під кінець, під час, що ж до

ПРАВОПИС СПОЛУЧНИКІВ

РАЗОМ

Повнозначне слово + частка / прийменник

немовбито, тощо, притому, неначе, отже, зате, начебто, нібито, тобто

ОКРЕМО

Складені сполучники

для того щоб, при цьому, після того як, так що, у міру того як, незважаючи на те що

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

Отож-то, тим-то, тільки-но, тому-то

ПРАВОПИС ЧАСТОК

РАЗОМ

Аби-, ані-, де-, чи-, що-, як- + будь-яка частина мови (крім сполучників прислівникового типу)

аніак, чимало, щоправда, декотрий, деколи, аніскільки, щоразу, аніак, абиак

Же-, ж- + стверджувальна частка

авжеж, атож

Би-, б-, то-, що- + сполучник

якби, щоб, нібито, абощо

-Ся, -сь у зворотних дієсловах

набігатися, напитись

-Сь + займенник, прислівник

якийсь, хтось, десь, кудись

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

-бо, -но, -то, -от, -таки — для виділення значення окремого слова

ходи-бо, давай-но, тим-то, як-от, прочитав-таки

Запам'ятайте. Якщо між часткою і словом стоїть інша частка, всі три слова пишуться окремо *стільки ж то* (зроблено), *як би то* (виконати)

Будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна- + прислівник / займенник

будь-що, куди-небудь, казна-хто, хтозна-коли, бозна-що

Запам'ятайте. Частка *таки* пишеться окремо від слів, до яких належить, якщо займає препозицію *таки прийшов, таки оглянув*

ОКРЕМО

Що (у складених сполуках)

дарма що, тільки що, хіба що, що ж до

То (в експресивних сполуках)

що то за, що то, чи то

Хай, нехай (для творення форми наказового способу дієслів)

хай сонце ясно світить; нехай квітує рідний край

Би, б (для творення форми умовного способу дієслів)

вивчив би, написала б

Же, ж (відіграє видільну роль у реченні)

співай же зі мною; ти ж сам обіцяв

ПРАВОПИС ЧАСТКИ НЕ

РАЗОМ

Якщо слово без цієї частки не вживається

немовля, невпинний, нестямний, невдовзі, невпинно, неволити, ненавидіти, незчутися

З іменниками, прикметниками, займенниками, прислівниками, якщо це поєднання означає нерозривне поняття

неволя, несподіванка, невдалий, несміливий, неабиякий, невтямки, недарма

У складі префікса *недо-*

недолюблювати, недокрів'я, недоторканність

Із дієприкметником, який виступає в ролі означення до іменника і не має при собі пояснювального слова

незавершена праця, нездолані перешкоди, невідтверджена теорія

ОКРЕМО

З усіма частинами мови при протиставленні

не горе, а радість; не швидко, а поволі

Із дієсловами, дієприкметниками-присудками, дієприслівниками

не виконувати обов'язки, задачі не розв'язані, не поспішаючи на зустріч

Із прикметниками-присудками

Ця книга не цікава.

Із дієприкметниками, які мають пояснювальні слова

Я обмірковував ще не дописану статтю.

Із числівниками, займенниками, прислівниками, прийменниками, сполучниками

не чотири, не той, не так, не на те, не раз

Із підсилювальними прислівниками, присудковими словами

не цілковито, не зовсім, не можна, не треба

ПРАВОПИС ЧАСТКИ *НИ*

РАЗОМ

Із займенниками, прислівниками

ніщо, ніякий, ніколи, ніяк

ОКРЕМО

Уживана для заперечення наявності предмета чи ознаки — стійкий зворот

ні те ні се, ні туди ні сюди, ні живий ні мертвий, ні на макове зерня

Уживана як повторюваний єднальний сполучник / підсилювальна частка

ні до роботи, ні до розмови; ні писати, ні читати

Якщо заперечний займенник у формі непрямого відмінка розділяється прийменником

ні з яким, ні з ким, ні на якому, ні в кого

ПРАВОПИС ПРИЗВИЩ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Прізвища власне українського походження передаються на письмі відповідно до вимови за загальними правилами правопису української мови: *Стефанів, Карп'юк, Олексенко, Гусач, Степура, Убийвовк, Нетудихата, Гапчук*

Запам'ятайте. *Прізвища* слов'янського походження українською мовою *не перекладаються*, а *передаються* відповідно до установлених норм і правил українського правопису

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА МІСЦІ *Э* (РОС.))

Э Е

У будь-якій позиції

Эдуардов — Едуардов, Эшпаев — Ешпаев

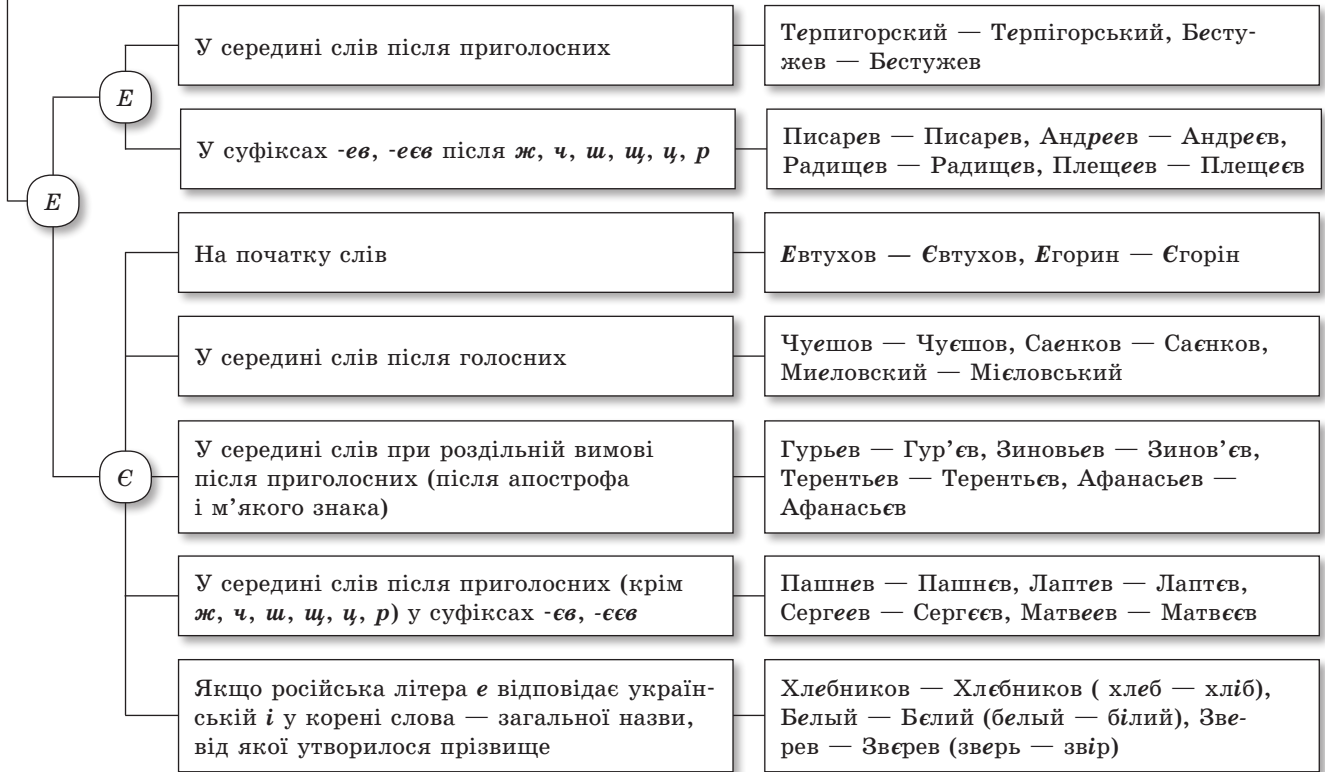
ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА МІСЦІ *Ы* (РОС.))

Ы И

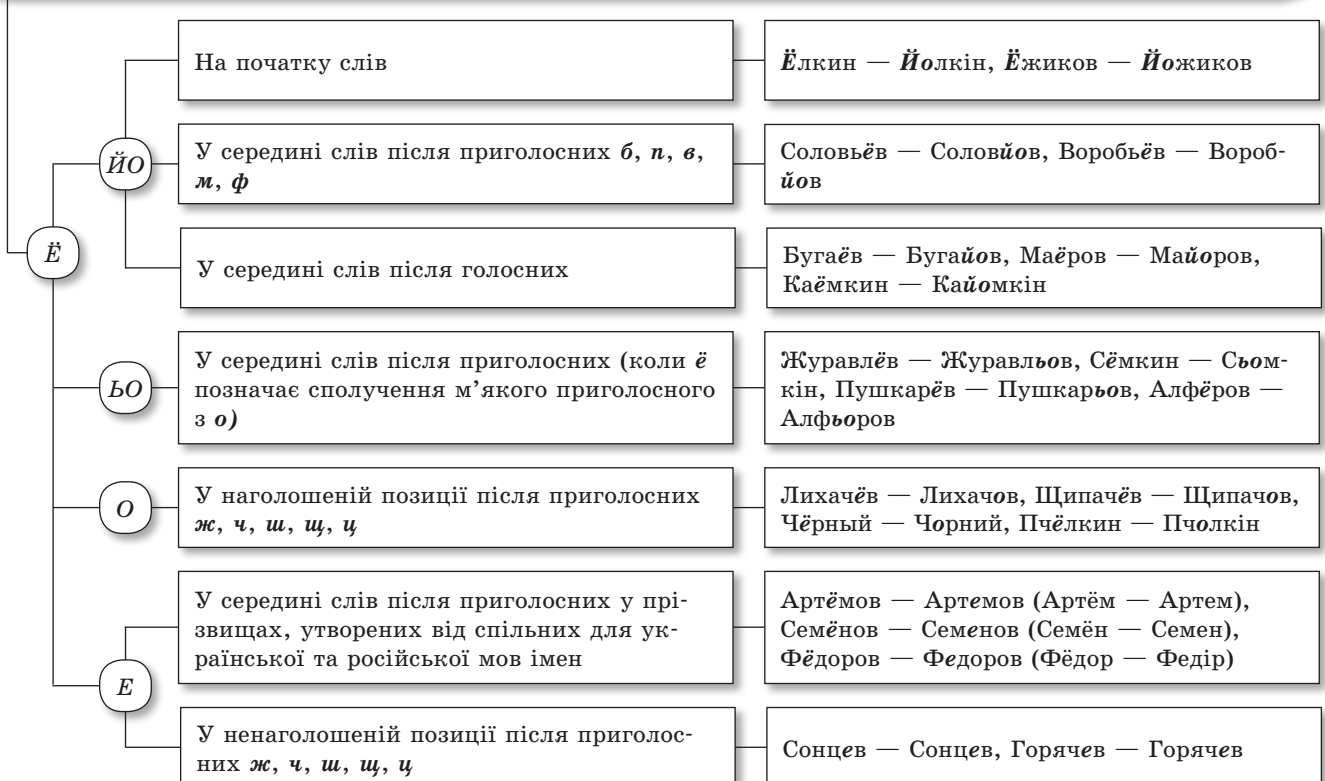
У будь-якій позиції

Черных — Черних, Давыдов — Давидов, Крымский — Кримський

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА МІСЦІ Е (РОС.))

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ І БУКВОСПОЛУЧЕНЬ У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА МІСЦІ Ё (РОС.))

ПРАВОПИС ГОЛОСНИХ У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ (НА МІСЦІ *И* (РОС.))

И	И	У середині слів після <i>дж, ж, ч, ш, щ, ц</i> перед наступним приголосним	Чичиков — Чичиков, Чичибабин — Чичибабін, Шимановский — Шимановський, Щиглин — Щиглін, Жиров — Жиров
		У префіксі <i>при-</i>	Прибилкин — Прибилкін, Привалов — Привалов, Пришвин — Пришвін
		У суфіксах <i>-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-</i>	Олейников — Олейников, Паращич — Паращич, Голицин — Голицин, Радищев — Радищев
	І	У середині слів після приголосних, якщо прізвища утворені від імен і загальних назв, спільних для української і російської мов	Синев — Синев (синий — синій), Васильев — Васильев (Василий — Василь), Литвинов — Литвинов (литвин — литвин)
		На початку слів	Игнатьев — Ігнат'єв, Ивнев — Івнєв
		У середині слів після приголосних, крім <i>ж, ч, ш, щ, ц</i>	Гарин — Гарін, Филиппов — Філіппов, Куприн — Купрін, Теплинский — Теплінський
Ї	У середині слів при роздільній вимові після приголосних (після апострофа і м'якого знака)	Гурьин — Гур'їн, Ильинский — Ільїнський	
	У середині слів після голосних	Воинов — Воїнов, Кутаискин — Кутаїскін	

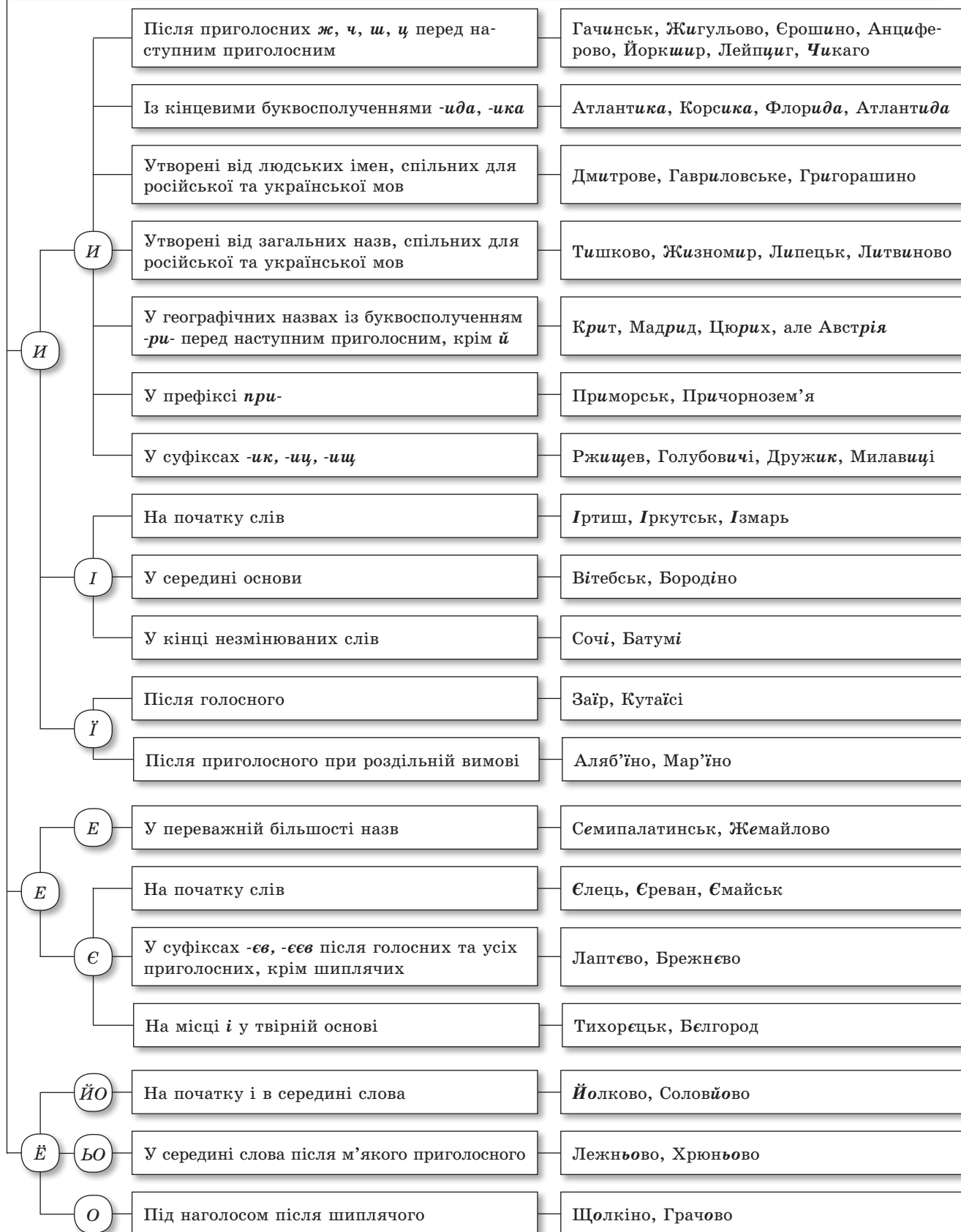
ПРАВОПИС М'ЯКОГО ЗНАКА У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

М'ЯКИЙ ЗНАК	У середині слів після м'яких приголосних <i>д, т, з, с, ц, л, н</i>	Перед <i>я, ю, є, ї</i>	Дьяконов — Д'яконов, Третьяков — Треть'яков, Обезьянкин — Обез'янкін
		Перед приголосними	Вальнов, Синькін, Корольков
		У кінці слів	Лось, Соболь
	Після твердого приголосного у суфіксах <i>-ськ-, -цьк-, -зьк-</i>		Маяковский — Маяковський, Островский — Островський, Гродецкий — Гродецький
		Після твердого кінцевого приголосного <i>ц</i> у прізвищах із суфіксом <i>-ець</i>	Глуховец — Глуховець, Скиталец — Скиталець

ПРАВОПИС АПОСТРОФА У ПРИЗВИЩАХ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

АПОСТРОФ	У середині слів після приголосних <i>б, п, в, м, ф, г, к, х, р</i> перед <i>я, ю, є, ї</i> (при роздільній вимові)	Водопьянов — Водоп'янов, Захарьин — Захар'їн, Прокофьев — Прокоф'єв, Лукьянин — Лук'янін
----------	--	--

ПРАВОПИС ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ІНШИХ КРАЇН

ПРАВОПИС АПОСТРОФА У ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ІНШИХ КРАЇН

АПОСТРОФ

У середині слова після *б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р* та префікса на приголосний перед *я, ю, є, ї*

Сирдар'я, П'ятигорськ, В'язницьке, Дем'яново, П'ємонт

ПРАВОПИС М'ЯКОГО ЗНАКА У ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВАХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ТА ІНШИХ КРАЇН

М'ЯКИЙ
ЗНАК

У середині слова після *д, т, з, с, л, н* перед *я, ю, є, ї, йо*

Пхеньян, Дьєкт

У середині слова після *д, т, з, с, л, н* перед приголосним

Вязьма, Льзов, Клисьва

У кінці слова

Севастополь, Тянь-Шань, Томель

У суфіксах *-ець, -аць*

Череповець, Глазгаць

У суфіксах *-ськ-, -зьк-, -цьк-*

Курськ, Копейськ, Новокузнецьк

ПРАВОПИС СКЛАДЕНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ РІЗНОГО ПОХОДЖЕННЯ

РАЗОМ

Назви-іменники, до складу яких входить іменникова і прикметникова основа

Кисловодськ, Новопокровка, Нижньокам'янськ, Жовтоолександрівка, Златоустове

Назви, до складу яких входить числівник та іменник, з'єднані сполучним голосним

П'ятихатки, Семидуби, Дворічанське, Семикозівка, Шестипілля, Тригир'я

Назви з першою основою-дієсловом у формі наказового способу

Грайворон, Гуляйгородок, Гуляйбалка, Печихвости

Назви з другою частиною *-град, -город, -піль, -поль, -абад, -акан, -бург, -берг, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт*

Зеленоград, Китайгородка, Краснопілля, Крижополь, Ашгабад, Йоханезбург, Кенігсберг, Діснейленд, Даугавпілс, Кейптаун, Оксфордшир, Браденштадт

ПРАВОПИС СКЛАДЕНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ РІЗНОГО ПОХОДЖЕННЯ

ЧЕРЕЗ ДЕФІС

Назви, до складу яких входять два іменники або іменник і прикметник без сполучного голосного

Конча-Заспа, Рай-Оленівка, Буда-Голубиєвичі, Буда-Гороб'ївська, Харків-Пасажирський, Новоград-Волинський, Запоріжжя-Грудувате

Назви, що утворилися шляхом поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука зі зміною форми другого компонента

Бердино-Івани, Павло-Григорівка, Раєво-Олександрівка, Івано-Яризівка, Івано-Шийчине, Івано-Межиріцьке, Івано-Миколаївка

Назви, що складаються з повнозначних запозичених слів

Франко-Порто, Ханті-Мансійськ

Назви, до складу яких входять іменники, поєднані прийменниками різного походження, сполучниками, частками, чи мають при собі артикль

Ріо-де-Жанейро, Лос-Анджелес, Франкфурт-на-Майні, Комсомольськ-на-Амурі, Ла-Манш

Назви з першим компонентом *соль-*, *спас-*, *усть-*, *вест-*, *іст-*, *ню-*, *сан-*, *сант-*, *санта-*, *сен-*, *сент-*

Сен-Готард, Нью-Орлеан, Вест-Індія, Санта-Лучія, Іст-Лондон, Усть-Каменогорськ

Назви з кінцевим компонентом *-ривер*, *-сіті*, *-сквер*, *-стрит*, *-фіорд*

Авеню-стрит, Трафальгар-сквер, Бонна-фіорд, Фолл-Ривер, Охао-сіті

ОКРЕМО

Назви, до складу яких входить прикметник та іменник

Житні Гори, Осикова Балка, Поливанів Яр, Жовта Ріка, Лютенєцькі Будища, Іванове Селище

Назви, до складу яких входить іменник та прикметник

Кам'янка Бузька, Кам'янка Дніпровська, Кізя Кудринецька

Назви, до складу яких входить порядковий числівник та іменник або прикметник

Катеринівка Перша, Перше Залісся, Третя Авеню

Географічні назви та номенклатурні одиниці при них

Карпатські гори, Середземне море, Панамська затока, Піренейський півострів, острів Крит

ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

И	У загальних назвах після приголосних <i>д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р</i> перед наступним приголосним, крім <i>й</i>	дилема, шифон, тариф, риторика, символ, жираф
	У географічних назвах із кінцевими буквосполученнями <i>-ида, -ика</i>	Атлантика, Корсика, Флорида, Атлантида
	У географічних назвах після приголосних <i>дж, ж, ч, ш, ц, ц</i> перед наступним приголосним	Йоркшир, Лейпциг, Чикаго
	У географічних назвах із буквосполученням <i>-ри-</i> перед наступним приголосним, крім <i>й</i>	Крит, Мадрид, Цюрих але Австрія
	В інших географічних назвах після приголосних <i>д, т</i> і у випадках з узвичаєною вимовою та у похідних від них	Аргентина, Скандинавія, Сирія, Сицилія, Бразилія, Єгипет, Пакистан, Китай, Єрусалим, Вифлеєм: єгиптянин, єгипетський, сицилійка, сицилієць
	У деяких словах іншомовного походження, давно засвоєних українською мовою, відповідно до вимови після <i>б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н</i> перед наступним приголосним	імбир, спирт, мирт, скипидар, кипарис, ехидна
	У словах церковного вжитку	єпископ, єпитрахиль, миро, диякон, митра, митрополит
І	На початку слова (загальні і власні назви)	Індія, Ібсен, інсульт, інтерфаза, інтернаттура, інтоксикація
	У середині слова після <i>б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н</i> перед наступним приголосним	більярд, піаніст, вібрація, кімоно, ліга, мініатюра
	Після будь-якого приголосного, у тому числі <i>д, т, з, с, ц, ж (дж), ч, ш, р</i> , перед наступним голосним та <i>й</i>	інгредієнт, діаметр, тіара, ліцензія, фізіологія, пацієнт
	Після приголосного у кінці невідмінюваних слів	візаві, таксі, попури
	Після приголосного у деяких особових іменах і в географічних назвах, а також у похідних словах перед наступним приголосним і в кінці слова	Нагасакі, Сочі, Дідро, Лісабон
	У географічних назвах після приголосних <i>дж, ж, ч, ш, ц, ц</i> перед наступним голосним та в кінці слова	Віші, Шіофок

ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

И	Ї	У середині слова після голосного	Каїр, мозаїка, іудаїзм
Е	Е	У середині слова після твердого приголосного	речитатив, пегас, негатив, меценат, лекція
	Е	На початку слова за узвичаєною вимовою	Європа, Єгипет, європей, еретик, єресь, єфрейтор
	Є	У середині слова після <i>е, і, й</i>	реєстр, феєрія, дієтотерапія, Фейєрбах
	Є	У середині слова після апострофа і м'якого знака	п'єса, об'єкт, барельєф, Гот'є, вольєра
Э	Е	У будь-якій позиції	ектогенез, еластаза, електрограф, аеропоніка, аероємболія, реекспорт
Ю	У	У словах, запозичених із французької мови, після <i>ж, ш</i>	журі, брошура, а також у словах парфуми, парфумерія, парфумерний
АПОСТРОФ		У середині слова після <i>б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р</i> перед <i>я, ю, є, ї</i>	б'єф, комп'ютер, миш'як, прем'єра, п'єдестал, Руж'є, Монтеск'є
		У середині слова після кінцевого приголосного префікса перед <i>я, ю, є, ї</i>	ад'юнктура, кон'юнктура, ін'єкція
		У середині слова після <i>д, т, з, с, л, н</i> перед <i>я, ю, є, ї, йо</i>	ательє, бульйон, мільйон, Лавуаз'є, Ньютон, мінйон
М'ЯКИЙ ЗНАК		У середині та в кінці слова після <i>д, т, з, с, л, н</i> перед наступним приголосним	равіоль, індульгенція, кадриль, кальцій
		У середині слова після <i>л</i> перед наступним <i>о</i>	туберкульоз
ПОДВОЄННЯ Є		У середині слова при збігу однакових приголосних на межі префікса й кореня (якщо у мові-реципієнті вживається паралельне непрефіксальне слово)	імміграція (є міграція), ірраціональний (є раціональний), апперцепція (є перцепція)
		У власних назвах та похідних від них словах	Калькутта, Ніцца, Шиллер, шиллерівський, Уссурі, уссурійський
ПОДВОЄННЯ НЕМА		У загальних назвах	комісія, колектив, територія, група, шосе

Запам'ятайте. Лише в деяких загальних назвах іншомовного походження зберігається подвоєння: *аннали, бонна, брутто, ванна, мадонна, манна, мотто, нетто, панна, пенні, тонна, білль, булла, вілла, мулла, дурра, мірра*

РІЗНОВИДИ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ ЗА СПОСОБОМ ТВОРЕННЯ

ПОСКЛАДОВІ

Спецпідрозділ — спеціальний підрозділ, пром-фак — промисловий факультет, Укртелеком — українські телекомунікації

ІНІЦІАЛЬНІ

ВНЗ — вищий навчальний заклад, ХНАДУ — Харківський національний автомобільно-дорожній університет, МОЗ — Міністерство охорони здоров'я

СПОСОБИ ЗАПИСУ ПОСКЛАДОВИХ АБРЕВІАТУР

Із великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення одиничних понять

Укрінформ, Мін'юст

Із малої букви, якщо такі слова є родовими назвами

міськвиконком, облрада, педуніверситет

СПОСОБИ ЗАПИСУ ІНІЦІАЛЬНИХ АБРЕВІАТУР

Самостійне ініціальне скорочення або скорочення з додаванням власної назви

ХНУ імені В. Н. Каразіна — Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, ХНУРЕ — Харківський національний університет радіоелектроніки

Ініціальна аббревіатура складається з кількох частин і становить єдине поняття

НТУ «ХПІ» — Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», МІ УАНМ — Медичний інститут Української асоціації народної медицини

При утворенні ініціальної аббревіатури використовувалися частини складів окремих компонентів складеної назви

НФаУ — Національний фармацевтичний університет, СумДУ — Сумський державний університет

РІЗНОВИДИ СКЛАДНОСКОРОЧЕНИХ СЛІВ ЗА СФЕРОЮ ФУНКЦІОНУВАННЯ

ЗАГАЛЬНОМОВНІ

Утворюються від кількохслівних назв навчальних закладів різних рівнів акредитації, назв організацій, підприємств, установ

ІФДМА — Івано-Франківська державна медична академія, НБУ — Національний банк України, АН — Академія наук

ГАЛУЗЕВІ

Творються від термінологічних або номенклатурних сполук, які складаються з двох і більше слів й активно вживаються у кожній окремій сфері діяльності людини

СПР — складнопідрядне речення (лінгвістичне); БАР — біологічно активна речовина (фармацевтичне); ККД — коефіцієнт корисної дії (технічне); ПДВ — податок на додану вартість (економічне)

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

С-	Перед глухими приголосними <i>к, п, т, ф, х</i>	<i>схопити, спалити, сформулювати, сковзко, струсити</i>
З-	Перед усіма приголосними (крім <i>к, п, т, ф, х</i>)	<i>згірклий, зшиток, зсув, збідніти</i>
	Переважно у тих словах, корінь яких починається з голосного або поєднання голосного і приголосного	<i>зініціювати, з'єднання, зекономлений</i>
ЗІ- (ЗО-)	Перед коренем, що починається групою приголосних	<i>зібрати, зідраний, зіставлення, зімліти (зомліти), зітліти (зотліти)</i>
	Перед коренем, що починається сполученням губного приголосного і йотованого звукосполучення	<i>зів'янути, зім'ятий</i>
РОЗ-, БЕЗ-, ВІД-, ОД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПІД-, ПЕРЕД-, ПОНАД-, ПЕРЕД-, ЧЕРЕЗ-	Кінцевий дзвінок приголосний перед глухими не оглушується	<i>передпліччя, прекрасний, розчинити, безхвостий, відстати, міжсистемний, обсмажити, підсипати, одхилити</i>
ПРЕ-	Тільки у словах	<i>презирливий, презирство</i>
	Якісні прикметники і прислівники (для вираження найвищого вияву ознаки), утворені від них іменники	<i>прекрасний, премудрість, прегарно</i>
	У словах старослов'янського походження	<i>преосвященний, преподобний, преосвященство, престол</i>
ПРИ-	У дієсловах із значенням наближення, приєднання, частковості дії й у похідних від них словах	<i>придбати, прискорити, притулитися, прибрати, прискорення</i>
	В іменниках та прикметниках, утворених шляхом поєднання іменної частини мови з прийменником	<i>присілок, присінок, пришкільний, прикордонний</i>
ПРІ-	Тільки у словах	<i>прізвище, прізвисько, прірва</i>

ПРАВОПИС ІМЕННИКОВИХ СУФІКСІВ

-ИК, -НИК, -ІВНИК, -ЧИК, -ЩИК	Завжди пишуться з <i>и</i>	мінометник, кранівник, пальчик, прапорщик, хвостик
-ИВ(О)	Завжди пишеться з <i>и</i> (виражає збірне поняття, що позначає матеріал чи продукт праці)	морозиво, добриво, паливо, печиво
-АЛЬНИК, -ИЛЬНИК, -ІЛЬНИК, -АЛЬНІСТЬ	Після <i>л</i> перед наступним <i>н</i> завжди пишеться м'який знак	діяльність, відповідальність, складальник, волочильник
-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ, -ЄЦЬ, -ІСТЬ, -ТЕЛЬ	У кінці завжди пишеться м'який знак	скрипаль, блазень, стрілець, італієць, здібність, учитель
-ИНН(Я) (іменники середнього роду зі значенням збірності)	Завжди пишеться подвоєна літера <i>н</i>	соняшничиння, бадиління
-ІНН(Я) (іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи <i>и, і</i>)		возіння, косіння, носіння
-ЕНН(Я) (іменники середнього роду із постійно наголошеним коренем)		ведення, рішення, прагнення
-АНН(Я), -ЯНН(Я) (іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи <i>а, я</i>)		закликання, заклинання, знання
-ЕН(Я), -ЄН(Я)	Уживаються в іменниках середнього роду четвертої відміни	кошеня, жабеня, цуценя, гусеня
-ЕНК(О), -ЄНК(О)	Уживаються переважно у прізвищах	Симоненко, Багласенко
-ЕНК(О), -ЄНК(О)	Інколи — у загальних назвах	крамаренко, безбатченко
-ЕНЬК(О), -ЄНЬК(О)	Уживаються для творення зменшено-пестливих форм	рученька, серденько, лишенько

ПРАВОПИС ІМЕННИКОВИХ СУФІКСІВ

-ИСЬК(О), -ЇСЬК(О), -ИЩ(Е), -ЇЩ(Е)	Після приголосного пишеться буква и , а після голосного — ї (використовуються для творення слів емоційно-негативного забарвлення)	бабис ь ко, страховис ь ко, ведмедис ь це, дідис ь це, побой с це
-ИЧ, -ОВИЧ	Уживаються тільки для творення чоловічих імен по батькові	Олександр ови ч, Григор ови ч, Сав ови ч, Лук ови ч
-ІВН(А), -ЇВН(А)	Використовуються тільки для творення жіночих імен по батькові	Григор івна , Сав івна , Анатолі ївна , Геннаді ївна
-ІВК(А), -ЇВК(А), -ОВК(А)	Використовуються для творення іменників жіночого роду від інших частин мови	гай в ка, полі в ка, підготов в ка
-ОК	Уживається в іменниках чоловічого роду (у формі непрямих відмінків суфіксальний о випадає)	віз о к, міст о к, гри б ок
	Після м'яких приголосних перед цим суфіксом пишеться м'який знак	пен ь ок, ден ь ок
-ИР, -ИСТ, -ИЗМ	Пишуться після д, т, з, с, ч, ц, ш, ж, р	паса ж ир, стаж ис т, метеор из м
-ІР, -ІСТ, -ІЗМ	Пишуться після всіх приголосних (крім д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р)	пломб ір , стил іст , ідеал ізм
-ЇР, -ЇСТ, -ЇЗМ	Пишуться після голосних	конво їр , акме їст , геро їзм

ПРАВОПИС ПРИКМЕТНИКОВИХ СУФІКСІВ

-Н-	Уживається у більшості якісних та відносних прикметників твердої і м'якої групи	дружний, східний, мільярдний, дорожній	
-АНН-, -ЕНН-	Підкреслюють найвищий вияв ознаки, мають наголошений суфікс і завжди пишуться з подвоєною літерою <i>н</i>	несказаний, нездоланий, невблаганий, здоровенний	
-ИЧН-	Такі прикметники утворюються від заповнених основ	Уживається після кінцевого приголосного основи <i>д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р</i>	фізичний, логопедичний, граматичний
-ІЧН-		Пишеться після всіх приголосних (крім <i>д, т, з, с, ц, ч, ш, ж, р</i>)	офтальмологічний, хірургічний, хімічний, специфічний
-ЇЧН-		Пишеться після голосних	прозаїчний, героїчний
-УВАТ- (-ЮВАТ-)	Уживається у прикметниках для вираження ознаки певною мірою	зеленуватий, старуватий, синюватий	
-ОВАТ-	Уживається у прикметниках, якщо наголошується суфіксальний <i>о</i>	плісковатий	
-ОВИТ-	Уживається у прикметниках для вираження високого вияву ознаки	гордовитий, талановитий	
-ИН-	Використовується для творення присвійних прикметників від іменників першої відміни	Після усіх приголосних (крім <i>й</i>)	сестрин, Олесин, Миколин, бабусин
-ІН-		Після голосного або апострофа	Надіїн, Маріїн, Софіїн
-ИН-	Використовується для творення присвійних прикметників від назв тварин	Після усіх приголосних (крім <i>й</i>)	пташиний
-ІН-		Після голосного або апострофа	солов'їний
-ЯЧ-		Після усіх приголосних, голосних та апострофа	лисячий, телячий, заячий, риб'ячий

ПРАВОПИС ДІЄПРИКМЕТНИКОВИХ СУФІКСІВ

-ЕН-	Уживаються для творення дієприкметників пасивного стану минулого часу; ніколи не наголошуються	Завжди пишуться з однією літерою н	зроблений, прикручений
-Н-			казаний, писаний, зрубаний
-Т-			молотий, колотий, згорнутий, розглянутий, митий, дутий
-АЧ- (-ЯЧ-)	Уживаються для творення дієприкметників активного стану теперішнього часу	Від дієслів II дієвідміни	лежачий, киплячий, стоячий
-УЧ- (-ЮЧ-)			Від дієслів I дієвідміни
-Л-	Уживається для творення дієприкметників активного стану минулого часу		зжовклий, горілий, посивілий, зголднілий

ПРАВОПИС ДІЄПРИСЛІВНИКОВИХ СУФІКСІВ

-АЧИ (-ЯЧИ)	Уживаються для творення дієприслівників теперішнього часу; завжди пишуться з и	Від дієслів II дієвідміни	лежачи, стоячи, говорячи
-УЧИ (-ЮЧИ)			Від дієслів I дієвідміни
-ШИ, -ВШИ	Уживаються для творення дієприслівників минулого часу; завжди пишуться з и		згіркнувши, посивівши, говоривши

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ СЛІВ ІЗ РЯДКА В РЯДОК

СЛОВА З РЯДКА В РЯДОК МОЖНА ПЕРЕНОСИТИ ЗА СКЛАДАМИ

фа-рин-гіт, но-віт-ній, га-лузь, бут-тя (бут-тя), ший-ка, паль-ці, фар-ма-цевт, хар-ків-ський (хар-ківсь-кий)

ПРИ ПЕРЕНОСІ СЛІВ ІЗ РЯДКА В РЯДОК НЕ МОЖНА РОЗРИВАТИ

Буквосполучення *дж, дз*, якщо вони позначають один звук

ку-ку-ру-дза, хо-джу (але під-звітний, під-живити)

Апостроф, м'який знак і попередню літеру

спіль-ний, низь-ко, В'яче-слав, Лук'-янчук, кон'юкти-віт (кон'-юктивіт)

Односкладові слова

бал, вісь, яр, вольт

Буквосполучення *йо,ьо*

осьо-вий, міль-йон, лось-йон, буль-йон

Основи складних слів

гори-цвіт, багато-значний, трьох-осьовий

Односкладові префікси перед наступним приголосним кореня

най-кращий, під-шкірний

Літеру *й* і попередній голосний

лій-ка, стій-кий, Марій-ка

Ініціальні й комбіновані аббревіатури

МАН, АЕС, НФаУ, ЛАЗ-105

Прізвища й ініціали чи скорочення, які до них належать

Б. С. Драч, доц. Ткач

Скорочення на позначення мір і цифрове значення величини

15 %, 2004 р., 5 мл, 8 шт.

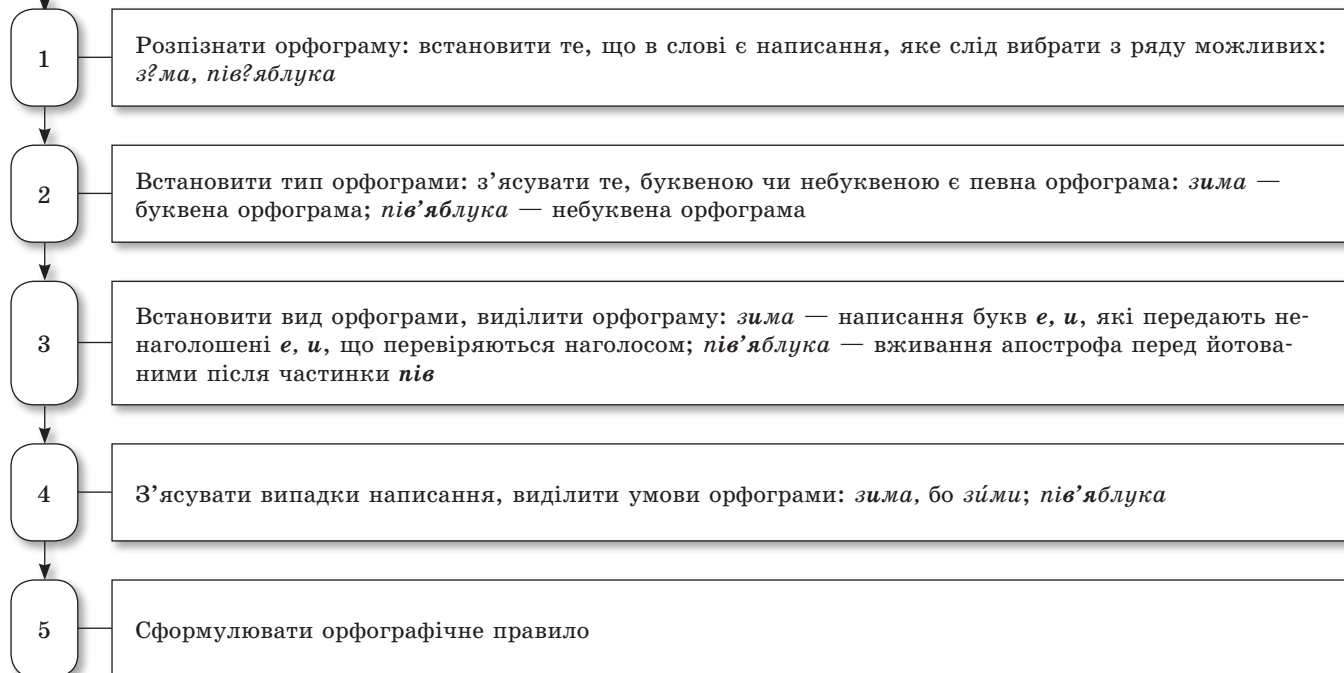
Порядкові числівники і граматичне закінчення при їх цифрово-буквеному позначенні

3-й, 4-го, 8-ї

Графічні скорочення

і т. д., ф-т, т-во

АЛГОРИТМ ОРФОГРАФІЧНОГО АНАЛІЗУ

Розділ 4. ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ЛЕКСИКОГРАФІЯ

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ

Лексикологія — розділ мовознавства, що вивчає лексичний склад мови

Лексика — це сукупність уживаних у мові слів, з якими пов'язані певні значення, закріплені у суспільному вжитку

Слово — це звук або сукупність звуків (розміщених у визначеному порядку), що має певне значення й уживається в мові як самостійне ціле

Лексичне значення слова — це його співвіднесеність, зв'язок із певними явищами і закономірностями реальної дійсності та поняттями про них

ОЗНАКИ СЛОВА ЯК ОДИНИЦІ МОВИ

Складається зі звуків (має матеріальну основу) і йому притаманна певна внутрішня упорядкованість звуків, його не можна розривати (слово втратить смислову цілість); має один наголос (тільки складні слова мають побічний наголос)

Має лексичне значення: воно щось називає або виражає

Властива стійкість лексичного і граматичного значення (воно є спільним для носіїв мови: слово «зошит» усі сприймають як назву одного й того самого предмета, слово «писати» — як назву однієї й тієї самої дії, а слово «зелений» — як назву одного й того самого кольору)

Може поділятися на менші одиниці — морфеми (корінь, префікс, суфікс, закінчення, які вивчає морфеміка)

Пов'язується з іншими словами у реченні чи словосполученні змістовими та граматичними зв'язками

ФУНКЦІЇ СЛОВА ЯК ОДИНИЦІ МОВИ

НОМІНАТИВНА

Поза реченням (як самостійна одиниця)

Називає предмети і явища об'єктивної дійсності, передає особливості фізичного і психічного стану людини

КОМУНІКАТИВНА

У реченні

Може набувати різних граматичних форм і виконувати різні синтаксичні функції

ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА ЗА ХАРАКТЕРОМ ВИЯВУ

ПРЯМЕ

Первинне

Слово зрозуміле як у контексті словосполучення чи речення, так і самостійно, без зв'язку з іншими словами

вогонь — розжарені гази, що виділяються під час горіння й світяться сліпучим світлом; полум'я: *Дубові дрова нарешті розгорілися, і в печі запалахкотів яскравий вогонь.*

ПЕРЕНОСНЕ

Вторинне (похідне)

Зазвичай залежить від контексту, оскільки поза контекстом воно втрачає свої відмінні відтінки

викликати вогонь на себе — перебирати на себе найважче, першому наражатися на небезпеку; *Його охопив вогонь пристрасті* — пристрасть; *Не дієка — вогонь* — так говорять про того, хто має дуже енергійну, запальну вдачу

СЛОВО ЗА КІЛЬКІСНИМ ВИЯВОМ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ

ОДНОЗНАЧНЕ

Зміст зводиться до називання якогось одного поняття, ознаки чи явища реальної дійсності

квітень — тільки «четвертий місяць календарного року», *журі* — лише «група спеціалістів, яка вирішує питання про присудження премій та нагород на конкурсах, виставках, змаганнях», а *насіпання* — назва процесу від дієслова *насіпати*

БАГАТОЗНАЧНЕ

Слово має кілька значень — пряме і переносне: перенесення назви на інший предмет за ознакою подібності за формою, функцією, ознакою

головка дитини — *головка капусти*, *голка для шиття* — *голка на тілі їжака*, *рукав піджака* — *рукав річки*

ТИПИ БАГАТОЗНАЧНОСТІ

МЕТАФОРА	Перенесення назви з одного предмета на інший за схожістю певних ознак, форми, якостей, властивостей, функцій	Каміння клацало зубами в жорнах, жу-вало жовті зерна на друзки (В. Симоненко), І не стане мантачкою тишу будити, задивля-тися в небо, як гаснуть зірки (В. Симоненко), Чотири вітри полощуть душу... (В. Стус).
МЕТОНІМІЯ	Назва матеріалу переноситься на назву речі	золото на шії й у вухах
	Назва посудини використовується замість її вмісту	випив чашку, вилив банку
	Ім'я автора вживають замість назви його твору	читав Симоненка, люблю Рильського, слу-хаю Моцарта
	Назва місцевості — замість назви жителів її вмісту	місто спить, село гомонить
СИНЕКДОХА	Значення формується на основі заміни ці-лого назвою його частини — важливої де-талі, і на цій деталі зосереджується вся увага	рука руку мие, й на очі не з'являється, так зробив, що й пальці знать, лиха на очі, швидкий на руку

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

УСПАДКОВАНІ СЛОВА	З індоєвропейської мови	мати, син, брат, сестра, кров, жінка, дочка
	Спільнослов'янського походження	плем'я, чоловік, шия, рот, тіло, холодний, гіркий
	Спільносхіднослов'янського походження	білка, соловей, батько, жайворонок, дешевий
ВЛАСНЕ УКРАЇНСЬКІ СЛОВА	Утворилися після спільнослов'янської мовної єдності, формують національні ознаки мови	вервечка, мережка, хустинка, чоботи, вщерть, доценту, натще, завія, хурделиця
ЗАПОЗИЧЕНІ СЛОВА	Запозичені слова неслов'янського похо-дження	кедр, кипарис, конституція, адміністрація, ландшафт

ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА АКТИВНІСТЮ ВЖИВАННЯ

АКТИВНА	Слова, що повсякденно вживаються в різних її формах і стилях	книга, журнал, зошит, зірка, друг, ряд, фільм	
	НЕОЛОГІЗМИ	Нові слова, які з'являються у мові в усі періоди її розвитку для називання широко використовуваних предметів чи явищ	програміст, хакер, есемеска, мобільник, ксерити
ПАСИВНА	ІСТОРИЗМИ	Слова застаріли і вийшли з ужитку, тому що зникли ті предмети, які вони називали	намітка, очіпок, шляхтич, челядь, сагайдак, кметь, сіряк
	АРХАЇЗМИ	Слова були витіснені іншими, що мали однакове значення	піїт — поет, всує — даремно, ратай — хлібороб, чадо — дитина
НЕОЛОГІЗМИ	Авторські неологізми, що функціонують тільки у текстах художньої літератури	Діткнуся спини <i>хуткоплижним</i> м'ячем... <i>Обезмріяно</i> степ розкинув навкруги безголосих мов... (М. Семенко)	

ЛЕКСИКА ЗІ СТИЛІСТИЧНОГО ПОГЛЯДУ

НЕЙТРАЛЬНА	Не викликає різночитань; усіма сприймається однаково	хліб, сіль, їжа, говорити, ходити, зелений, коротко
УСНО-РОЗМОВНА	Використовуються тільки у побуті в усних розмовах	нема де правди діти; багацько; у матері під цицею плямкав губами (Остан Вишня)
ТЕРМІНОЛОГІЧНА	Спеціальні слова чи словосполучення, прийняті у певній професійній сфері й уживані за певних умов	відмінок, епітет, люмбаго, абсцес, аналептики, жовчогінні, випромінювання, молярність, толерантність
ПРОФЕСІЙНО-ВИРОБНИЧА	Спеціальні слова чи словосполучення, прийняті у певній професійній сфері й уживані за певних умов	<i>вінт</i> — вінчестер (жорсткий магнітний диск); <i>пересадка</i> — трансплантація; <i>комп</i> — персональний комп'ютер
ДІЛОВА	Використовуються у сфері ділового спілкування	наказ, адміністрація, доручення, засідання, договір, протокол
ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА	Ці слова, крім поняттєвого, мають емоційно-оцінювальне значення, виявляють ставлення мовця до сказаного чи до почутого	бабуся, бабусенька, бабусечка, бабусечка, бабуня, бабище, бабисько; дідусь, дідусечко, дідуньо, дідище, дідуган

ЛЕКСИКА ЗА ТЕРИТОРІАЛЬНИМ ПОШИРЕННЯМ

Діалектизми — це слова, що вживаються в окремих місцевих говорах або в якому-небудь одному наріччі і не поширені в мові усього народу

НАРІЧЧЯ ЗАГАЛЬНОНАРОДНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

ПІВНІЧНЕ	Чернігівська, Житомирська, Рівненська, Волинська, північна частина Київської та Сумської областей	бура (буря), хлопец (хлопець), насінне (насіння), зілле (зілля), товар (худоба)
ПІВДЕННО-ЗАХІДНЕ	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька, Хмельницька, Вінницька, Тернопільська, північна частина Кіровоградської та Одеської областей	усьо (усе), нех (нехай), кирниця (криниця), весілле (весілля), бўла, люблю, мешти (черевики), чічка (дівчина, квітка)
ПІВДЕННО-СХІДНЕ	Полтавська, Харківська, Луганська, Донецька, Запорізька, Дніпропетровська, Херсонська області, Крим, південно-східна частина Київської, Сумської, Кіровоградської, Одеської областей, східна частина Черкаської області, південна частина Миколаївської області	ходю (ходжу), носю (ношу), мазати (білити), голомозий (без головного убору), бабка (товчена картопля) (більшість слів збігається з формами і значенням літературної лексики)

РІЗНОВИДИ ДІАЛЕКТИЗМІВ

ЛЕКСИЧНІ	Називають поняття, для позначення яких у загальнонародній мові вже є інші назви	файний, славний — гарний, шваблики — сірники, пательня — жаровня, баняк — чавун, маржина — худоба, ґазда — господар, коцюба — кочерга
СЕМАНТИЧНІ	Слова загальнонародної мови, які в місцевих говорах відрізняються значенням	стрик — горох, струк — перець, хутір або вигін — місце у центрі невеликого села
ЕТНОГРАФІЧНІ	Назви місцевих реалій, невідомих або не використовуваних за межами певного говору	трембіта, флюяра (музичні інструменти), арідник (злий дух), жовняр (військовий)

ГРУПИ СЛІВ ЗА СПІВВІДНОШЕННЯМ ФОРМИ І ЗМІСТУ

Синоніми — це слова, які мають одне й те саме значення, але по-різному описують одне й те саме поняття, дію, предмет, явище

Антоніми — це слова з протилежним значенням, що виражають несумісні поняття

Омоніми — слова однакові за своїм звуковим складом, але різні за значенням

Пароніми — це слова, що мають подібне звучання і частковий збіг морфемного складу, але різне лексичне значення

РІЗНОВИДИ СИНОНІМІВ ЗА СМИСЛОВИМ НАПОВНЕННЯМ І СТИЛІСТИЧНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

СТИЛІСТИЧНІ

Слова одного синонімічного ряду, що різняться відтінками у значенні

відомий лікар, знаменитий співак, славетне покоління, видатний хірург

СЕМАНТИЧНІ

Слова одного синонімічного ряду, однакові за значенням, але різні за стилістичним забарвленням і сферою використання

говорити, казати, мовити, глаголити, верзти, баляндрасити, белькотіти, бурмотіти, цвенькати, лящати

АБСОЛЮТНІ

Слова одного синонімічного ряду, однакові за значенням, стилістичним забарвленням і сферою поширення, взаємозамінні

доказ, аргумент, обґрунтування; проціджування, фільтрування

РІЗНОВИДИ СИНОНІМІВ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СИНОНІМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

СЛОВНИКОВІ

Об'єднуються спільністю свого значення в певні синонімічні ряди незалежно від тексту

хитрощі, хитрість, лукавство, крутійство, хитрощі-мудрощі, хитринка, штучка

КОНТЕКСТУАЛЬНІ

Утворюють синонімічні співвідношення лише в певному словниковому контексті

*Він мене **попалив**, бо я поводився невпевнено. Дієслово **попалив** означає те саме, що й **викрив**, отже ці два дієслова утворюють пару контекстуальних синонімів*

РІЗНОВИДИ СИНОНІМІВ ЗА ВИЯВОМ НА МОВНОМУ РІВНІ

<p>ФОНЕТИЧНІ</p>	<p>Різні фонетичні форми того самого слова, які з'явилися унаслідок чергування голосних чи приголосних звуків</p>	<p>іти — йти, учитель — вчитель, узяти — взяти, імла — мла</p>										
<p>ЛЕКСИЧНІ</p>	<p>Утворюють синонімічні пари чи ряди на лексичному рівні</p>	<p>сірий, попелястий, попільний, попельнастий, димчастий, димний, сталевий, мишастий</p>										
<p>ФРАЗЕОЛОГІЧНІ</p>	<p>Різні фразеологізми з одним значенням</p>	<p>очі злипаються — клювати носом; дивитися вовком — дивитися чортом, доля маслом губи змастить — небо зглянулося, горобцям дулі давати — байдики бити — решетом у воді зірки ловити</p>										
<p>СЛОВОТВІРНІ</p>	<p>Наявність префіксально-суфіксальних утворень, наділених різними семантико-стилістичними відтінками</p>	<p>син, синок, синочок; їсти, їстки, їсточки, їстоньки; малий, маленький, малесенький, манесенький, манюній; темніти, темнішати</p>										
<p>МОРФОЛОГІЧНІ</p>	<p>Варіанти форм, що передають одне й те саме значення</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="539 982 991 1094"> <p>Паралельна форма давального відмінка однини іменників чоловічого роду</p> </td> <td data-bbox="1018 982 1477 1094"> <p>сину і синові; брату і братові</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="539 1129 991 1240"> <p>Паралельна форма родового відмінка однини окремих іменників чоловічого роду</p> </td> <td data-bbox="1018 1129 1477 1240"> <p>плода і плоду, стола і столу, моста і мосту</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="539 1275 991 1386"> <p>Паралельна форма орудного відмінка деяких займенників і числівників</p> </td> <td data-bbox="1018 1275 1477 1386"> <p>цією і цею, тією і тою; шістьма і шістьома, десятьма і десятьома</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="539 1421 991 1533"> <p>Проста, складна і складена форма майбутнього часу дієслів</p> </td> <td data-bbox="1018 1421 1477 1533"> <p>скажу, казатиму, буду казати; намалюю, малюватиму, буду малювати</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="539 1568 991 1662"> <p>Проста і складена форма вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників</p> </td> <td data-bbox="1018 1568 1477 1662"> <p>складніший, найскладніший — більш складний, найбільш складний</p> </td> </tr> </table>	<p>Паралельна форма давального відмінка однини іменників чоловічого роду</p>	<p>сину і синові; брату і братові</p>	<p>Паралельна форма родового відмінка однини окремих іменників чоловічого роду</p>	<p>плода і плоду, стола і столу, моста і мосту</p>	<p>Паралельна форма орудного відмінка деяких займенників і числівників</p>	<p>цією і цею, тією і тою; шістьма і шістьома, десятьма і десятьома</p>	<p>Проста, складна і складена форма майбутнього часу дієслів</p>	<p>скажу, казатиму, буду казати; намалюю, малюватиму, буду малювати</p>	<p>Проста і складена форма вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників</p>	<p>складніший, найскладніший — більш складний, найбільш складний</p>
<p>Паралельна форма давального відмінка однини іменників чоловічого роду</p>	<p>сину і синові; брату і братові</p>											
<p>Паралельна форма родового відмінка однини окремих іменників чоловічого роду</p>	<p>плода і плоду, стола і столу, моста і мосту</p>											
<p>Паралельна форма орудного відмінка деяких займенників і числівників</p>	<p>цією і цею, тією і тою; шістьма і шістьома, десятьма і десятьома</p>											
<p>Проста, складна і складена форма майбутнього часу дієслів</p>	<p>скажу, казатиму, буду казати; намалюю, малюватиму, буду малювати</p>											
<p>Проста і складена форма вищого і найвищого ступенів порівняння якісних прикметників</p>	<p>складніший, найскладніший — більш складний, найбільш складний</p>											
<p>СИНТАКСИЧНІ</p>	<p>Грамастично різні конструкції, що виражають ту саму думку</p>	<table border="1"> <tr> <td data-bbox="539 1696 991 1808"> <p>Складнопідрядне і просте неускладнене речення</p> </td> <td data-bbox="1018 1696 1477 1808"> <p>Мама сказала, щоб я принесла води.— Мама сказала принести води</p> </td> </tr> <tr> <td data-bbox="539 1843 991 1976"> <p>Складнопідрядне — складносу-рядне — безсполучникове</p> </td> <td data-bbox="1018 1843 1477 1976"> <p>Як тільки зійде сонце, відразу роса пропаде.— Сонце зійде, і роса пропаде.— Тільки-но сонце зійде — роса пропаде</p> </td> </tr> </table>	<p>Складнопідрядне і просте неускладнене речення</p>	<p>Мама сказала, щоб я принесла води.— Мама сказала принести води</p>	<p>Складнопідрядне — складносу-рядне — безсполучникове</p>	<p>Як тільки зійде сонце, відразу роса пропаде.— Сонце зійде, і роса пропаде.— Тільки-но сонце зійде — роса пропаде</p>						
<p>Складнопідрядне і просте неускладнене речення</p>	<p>Мама сказала, щоб я принесла води.— Мама сказала принести води</p>											
<p>Складнопідрядне — складносу-рядне — безсполучникове</p>	<p>Як тільки зійде сонце, відразу роса пропаде.— Сонце зійде, і роса пропаде.— Тільки-но сонце зійде — роса пропаде</p>											

АНТОНИМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

В антонімічні пари об'єднуються слова протилежного значення, але такі що мають якусь лексичну спільність і належать до однієї частини мови

ІМЕННИКИ	день — ніч, дід — баба, хоробрість — боягузтво
ПРИКМЕТНИКИ	молодий — старий, швидкий — повільний, складний — простий
ЗАЙМЕННИКИ	усі — ніхто, кожен — жоден, усякий — ніякий
ДІЄСЛОВА	працювати — відпочивати, прибирати — смітити, освітлювати — затемнювати
ПРИСЛІВНИКИ	угору — вниз, спереду — ззаду, всередині — ззовні, швидко — повільно
ПРИЙМЕННИКИ (лише у сполученні з по- внозначними словами)	над (вікном) — під (вікном), за (мене) — проти (мене), до (мене) — від (мене), до (обіду) — після (обіду)

РІЗНОВИДИ АНТОНІМІВ ЗА ОСОБЛИВОСТЯМИ ВСТАНОВЛЕННЯ АНТОНІМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

ЗАГАЛЬНОМОВНІ (ПОСТІЙНІ)	Слова, антонімічні зв'язки між якими зрозумілі поза будь-яким контекстом	твердий — м'який, темний — світлий, говорити — мовчати
КОНТЕКСТУ-АЛЬНІ	Слова, антонімічні зв'язки яких встановлюються тільки у певному контексті	чорний — червоний (червоне — то любов, а чорне — то журба), чорний — білий (чорний — темні сили, білий — світлі сили); ходити — стояти, стояти — сидіти

РІЗНОВИДИ АНТОНІМІВ ЗА ВИЯВОМ НА МОВНОМУ РІВНІ

ЛЕКСИЧНІ	Об'єднують в антонімічні пари слова з однаковими і з різними коренями	гусак — гуска, лебідь — лебідка, тепер — тоді, сучасне — минуле, зустріч — розлука
	Утворюються шляхом приєднання до одного й того самого кореня антонімічних префіксів або до одного з компонентів префікс зі значенням заперечення	воля — неволя, надія — безнадія, спокій — неспокій, загорнути — розгорнути, закриття — відкриття, доробити — недоробити, логічний — алогічний, революція — контрреволюція, бактеріальний — антибактеріальний
	Можуть виникати шляхом встановлення антонімічних відношень між словом і фразеологізмом	видно — хоч око виколи, працювати — горобцям дулі показувати, близько — на край географії
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ	Можуть виникати шляхом встановлення антонімічних відношень між двома фразеологізмами	ведмідь на вухо наступив — тонке вухо, голці ніде впасти — аж вітер гуляє, доля зглянулася — доля обділила, байдки бити — гнути спину зранку до світанку, на ножах — на короткій нозі

РІЗНОВИДИ ОМОНІМІВ ЗА СТУПЕНЕМ ЗБІГУ

НЕПОВНІ	ПОВНІ (ВЛАСНЕ ОМОНІМИ)	Слова, які за своїм звуковим складом і граматичною формою завжди однакові	<i>балка</i> (яр з пологими схилами і частина настилу) — <i>балки</i> — <i>балці</i> — <i>балку</i> — <i>балкою</i>
	Омофони	Мають однакове звучання, а значення і написання у них різні	<i>синиця</i> (пташка) — <i>Синиця</i> (прізвище), <i>роман</i> (прозовий твір) — <i>Роман</i> (чоловіче ім'я), <i>настав</i> — <i>на став</i>
	Омографи	Мають однакове написання, а звучання і значення у них різні	<i>бігом</i> (прислівник) — <i>бігом</i> (орудний відмінок іменника біг), <i>вищати</i> (ставати вищим) — <i>вищати</i> (верещати, сквачати)
	Омоформи	Відбувається збіг форм тільки в одному якомусь граматичному значенні	<i>дати</i> (форма множини іменника <i>дата</i>) — <i>дати</i> (неозначена форма дієслова), <i>мила</i> (якісний прикметник у початковій формі) — <i>мила</i> (форма родового відмінка іменника <i>мило</i>) — <i>мила</i> (дієслово мити у формі минулого часу жіночого роду)

РІЗНОВИДИ ОМОНІМІВ ЗА ВИЯВОМ НА МОВНОМУ РІВНІ

ЛЕКСИЧНІ	Виникли внаслідок збігу звукового складу різних за походженням слів	<i>пара</i> (два) — <i>пара</i> (заняття у вищому навчальному закладі), <i>бабка</i> (пестлива форма від <i>баба</i>) — <i>бабка</i> (хижа комаха)
	Виникли внаслідок історичних змін у звуковому складі слова	<i>послати</i> (когось за чимось: від давнього <i>сълати</i>) і <i>послати</i> (постіль: від давнього <i>стълати</i>)
	З'явилися в результаті запозичення слів із таким звуковим складом, який уже є в певній мові	<i>лава</i> (з лат. — мінеральна маса, що виливається з вулкана) — <i>лава</i> (власне укр. — предмет для сидіння)
	Виділилися у процесі розвитку багатозначності слова у результаті втрати семантичних зв'язків між його окремими значеннями	<i>перо</i> птаха і <i>перо</i> для писання
СИНТАКСИЧНІ	Звукові пари, один із компонентів якої — повнозначне слово, а інший — поєднання повнозначного слова зі службовим або з іншим повнозначним	<i>потри</i> — по три, <i>добою</i> — до бою, <i>цеглина</i> — це глина, <i>погас</i> — по гас, <i>проте</i> — про те, <i>зате</i> — за те, <i>на пам'ять</i> — <i>напам'ять</i> , <i>вбік</i> — в бік, <i>у гору</i> — <i>угору</i>
СЛОВОТВОРЧІ	Однакові звукові комплекси, що виникають при творенні нових слів	Утворилися від різних за звучанням слів <i>кормовий</i> (від <i>корма</i>) і <i>кормовий</i> (від <i>корм</i>)
	Утворилися від одного й того самого твірного, але завжди вживалися з різним значенням	<i>завод</i> (підприємство) і <i>завод</i> (дія механізму), <i>загін</i> (місце для худоби) і <i>загін</i> (ділянка землі)
МОРФОЛОГІЧНІ	Однакові звукові комплекси, що утворюються внаслідок збігу граматичних форм різних частин мови, що виникає при відмінюванні та дієвідмінюванні	<i>набіг</i> (називний відмінок іменника чоловічого роду зі значенням «раптовий напад, короткочасне вторгнення і спустошення певної території») — <i>набіг</i> (дієслово <i>набігти</i> у формі минулого часу чоловічого роду)
ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ	Звукові комплекси, що виникли внаслідок поступового переходу слова з однієї частини мови в іншу без будь-якої зміни його звукового складу	<i>край</i> села — рідний <i>край</i> ; <i>коло</i> хати — стати в <i>коло</i> ; життєвим <i>шляхом</i> — <i>шляхом</i> додавання суфікса; <i>близько</i> другої години — він ішов дуже <i>близько</i>

ПАРОНІМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

ПАРОНІМИ МОЖУТЬ РОЗРІЗНЯТИСЯ

Одним голосним

клен — клин, кампанія — компанія, вербена — вербина

Одним приголосним

вакація — вакансія, дипломат — дипломант

Суфіксом

ідеальний — ідеалістичний, змістовий — змістовний

Префіксом

освітлювати — висвітлювати, шукати — ошукати

РІЗНОВИДИ ПАРОНІМІВ ЗА СТУПЕНЕМ ЗБЛИЖЕННЯ ЗВУКОВОГО ОФОРМЛЕННЯ

Максимальні

Велика спільність звучання

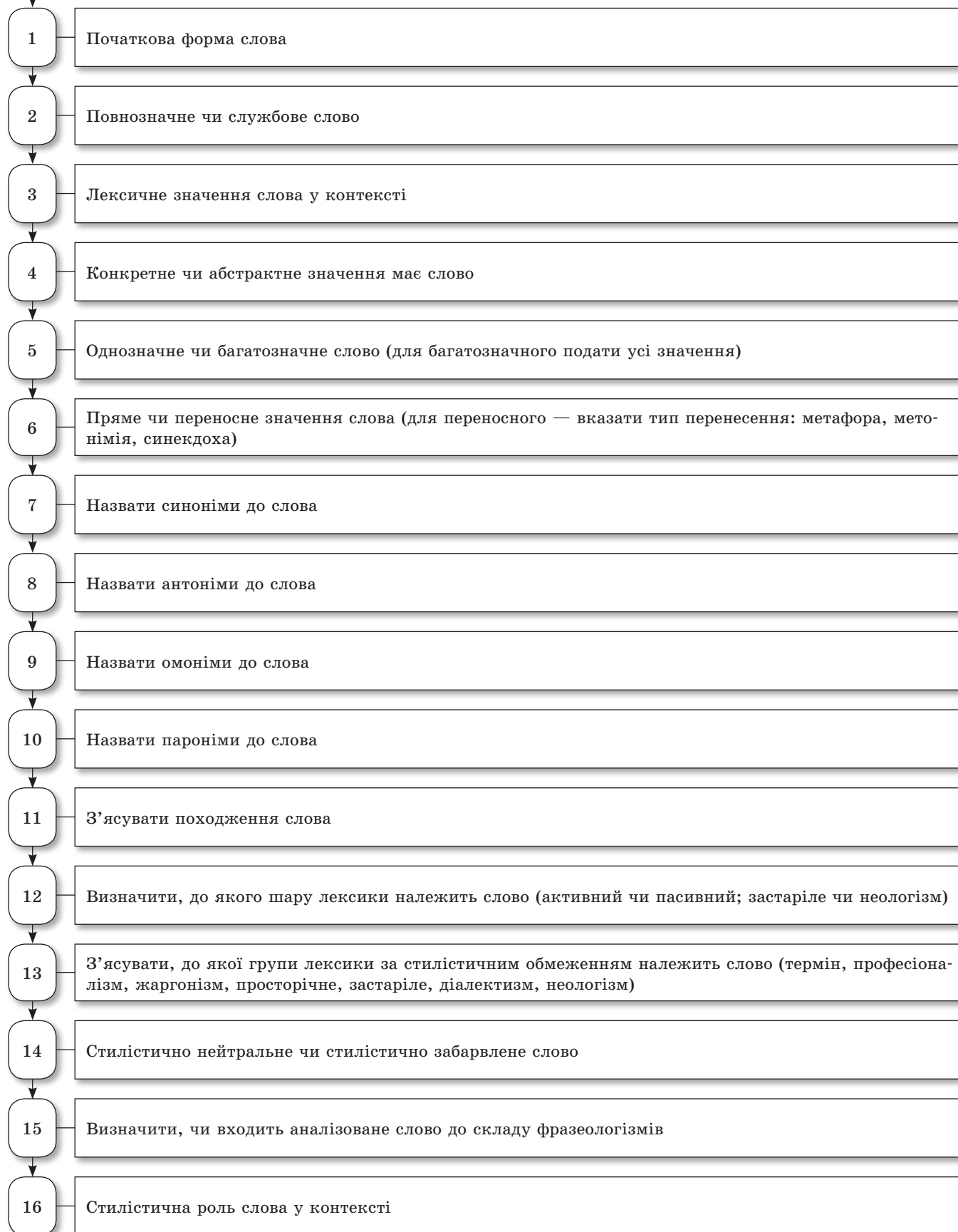
алергічний — алергійний, роман — романс, ефектний — ефективний

Мінімальні

Найменша спільність звучання

склад — лад, наша — кваша

АЛГОРИТМ ЛЕКСИЧНОГО АНАЛІЗУ

ЛЕКСИКОГРАФІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Лексикографія — розділ мовознавства, об'єктом якого є вивчення принципів систематизації слів і фразеологічних зворотів та укладання їх у словники

СЛОВНИКИ

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ

Спеціальні словники поняттєво-довідкового характеру (містять довідковий матеріал з усіх галузей знань): *«УСЕ: універсальний словник-енциклопедія»*

ЛІНГВІСТИЧНІ

Власне мовні словники: об'єкт розгляду — слово як одиниця мови

ПЕРЕКЛАДНІ

Представлені переклади слів та фразеологізмів з однієї мови на іншу (двомовні, багатомовні): *«Російсько-український словник наукової термінології»*, *«Українсько-латинсько-англійський медичний тлумачний словник»*

ОДНОМОВНІ

Тлумачні

Пояснюється лексичне значення слів, подаються їх основні мовні характеристики: *«Словник української мови»* (в одинадцяти томах)

Міжслівних зв'язків

Синонімічні, антонімічні, паронімічні, омонімічні: розкриваються змістові і стилістичні зв'язки між словами та притаманні словам певних груп і рядів своєрідні значення і відтінки значень: *«Словник синонімів української мови»* (Л. Полюга), *«Словник антонімів»* (Л. Полюга), *«Словник паронімів української мови»* (Д. Гринчишин, О. Сербенська)

Діалектні

Подана лексика територіальних діалектів, з'ясовується значення і характер поширення діалектних слів

Іншомовних слів

Уміщуються слова, запозичені з інших мов, пояснюється їх значення, зазначається мова-джерело

Довідково-лінгвістичні

Етимологічні

Пояснюється походження слів, розкривається їх первинне значення, історичний розвиток

Фразеологічні

Пояснюється значення фразеологізмів, історичний розвиток

Орфографічні

Подають нормативне написання слів

Орфоепічні

Містять інформацію про літературну вимову та наголошування слів

Розділ 5

ФРАЗЕОЛОГІЯ

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Фразеологія — розділ мовознавства, що вивчає сталі звороти мовлення

СКЛАД ФРАЗЕОЛОГІЇ

Фразеологізм — стійке сполучення слів, граматично організованих за моделлю словосполучення або речення, яке характеризується семантичною злітністю компонентів, цілісністю значення й автоматичним відтворенням у мові: *і з сміху люди бувають, гуртом і батька легше бити*

Ідіома — стійке словосполучення, що виражає єдине поняття і, втративши свою внутрішню форму, іншою мовою дослівно не перекладаються: *замилувати очі, море по коліна*

Порівняння — вид простого тропа, в якому одне явище як поняття виявляється шляхом зіставлення з іншим явищем: *білий, як молоко; чистий, як сльоза*

Прислів'я — виражений реченням народний вислів повчального змісту, що передає узагальнений суспільний досвід або формулює життєву закономірність: *не плюй у колодязь — доведеться води напиться*

Приказка — стійкий вислів, що відзначається лаконічною будовою й використанням образної виразності, але не формулює певної закономірності чи правила: *вода камінь точить, ні сіло ні впало*

Крилаті вислови — часто повторювані влучні словесні формули, джерело яких може бути встановлене: *варварські методи, неопалима купина*

Афоризм — стійкий вислів, що в стислій формі виражає яку-небудь думку узагальнено: *захочеш і будеш; хто шукає, той знайде*

Каламбур — фігура мовлення, що полягає в гумористичному використанні багатозначності слова або звукової схожості різних слів: *наздогад буряків, дайте нам капусти; у городі бузина, а в Києві — дядько*

Професійні вислови — стійкі словосполучення, що внаслідок переосмислення вийшли за межі мови професійних груп і набули образного звучання: *увійти в роль; дати зелену вулицю; брати в шори*

Народно-поетичні включення — стійкі мовні моделі, що вживаються як зачини чи кінцівка в народній творчості (народні побажання, заклинання, обіцянки, клятви, вітання): *бий тебе сила **Божа**; багато казати, та мало слухати*

Вислови термінологічного характеру — термінологічні сполуки, що вийшли за межі своєї терміносистеми й набули переносного значення: *питома вага, поставити наголос*

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ

Усталена конструкція словосполучення чи речення: *тримай язика за зубами, заховала, як котове сало*

Слова — компоненти фразеологізмів — втратили своє значення і всі разом виражають одне лексичне значення: *глек розбити* (посваритися), *раків пекти* (червоніти), *байдики бити* (ледарювати)

Не створюються у процесі мовлення: вони автоматично відтворюються під час спілкування в міру потреби: *«Вони пацають ногами, бовтаються, грім тріщить у них над головами, але їм те й за вухом не свербить»* (В. Винниченко).

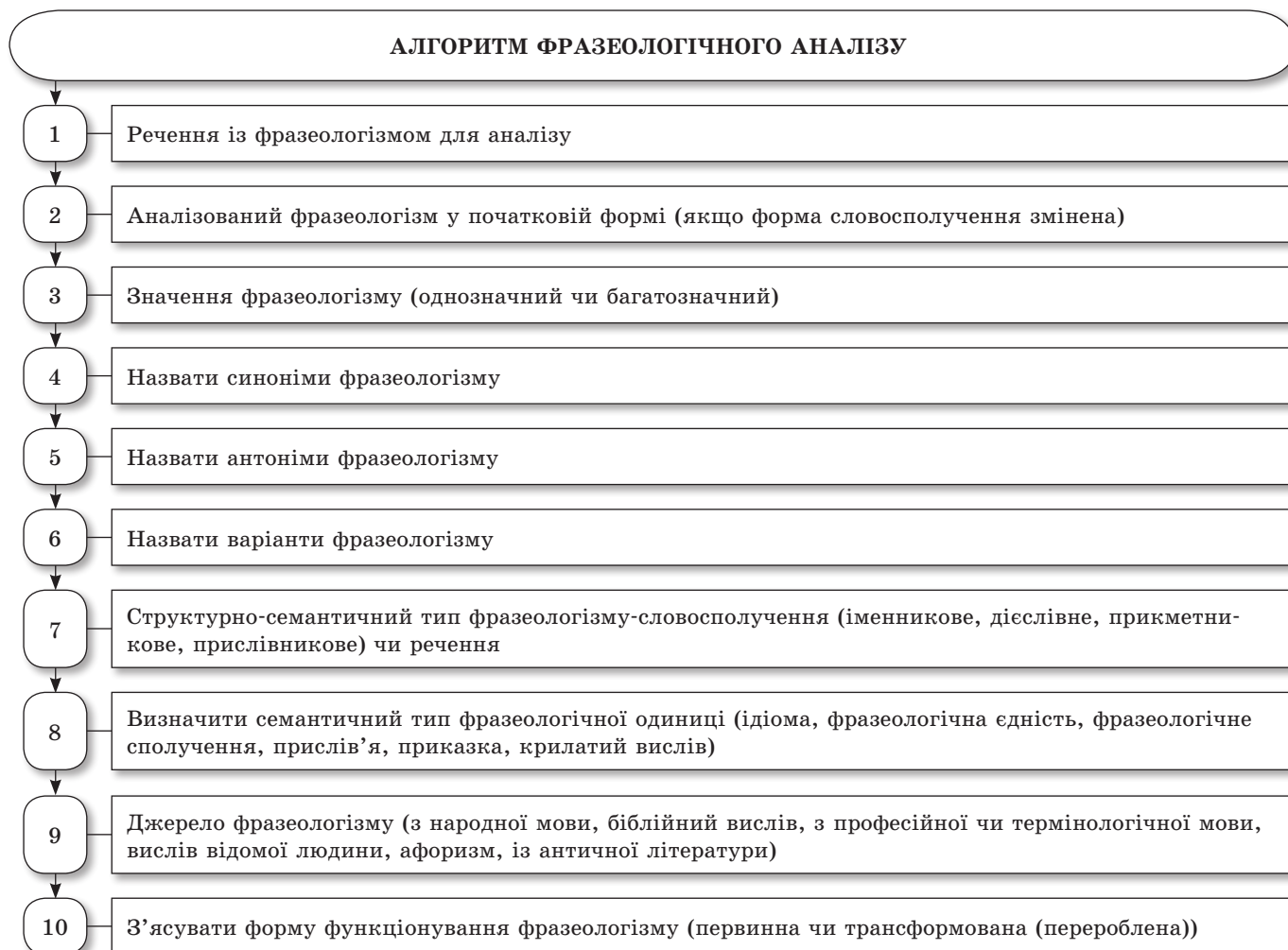
У складі речення виступають основним членом речення: *Од цариці прийшов указ лоби голити* (Т. Шевченко).

Надають тексту певного стилістичного забарвлення: *Отож, як дурило уже зміцнів і огидло хлопцеві байдикувати, він раптом, ні сіло ні впало, захотів навідатись до рідної хати, спакував у кишеню речі, доброго костура в руки взяв — і, як говорять, ноги на плечі та й пішов, куди знав* (В. Симоненко).

Можуть формуватися у синонімічні та антонімічні ряди; синоніми: *грати в мовчанку, ні пари з уст, язик ковтнути, води в рот набрати* — мовчати; антоніми: *хоч греблю гати — як кіт наплакав, душа в душу — як кіт із собакою*

РІЗНОВИДИ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗА СЕМАНТИЧНОЮ ЗЛИТІСТЮ КОМПОНЕНТІВ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЗРОЦЕННЯ	ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ЄДНОСТІ	ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СПОЛУЧЕННЯ	ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ВИСЛОВИ
Сталі словосполучення, зміст яких не можна зрозуміти зі значень окремих компонентів, що входять до складу фразеологічної одиниці	Стійкі словосполучення, зміст яких певною мірою зумовлений значеннями слів-компонентів	Стійкі вислови, до складу яких входять слова з вільним і фразеологічно зв'язаним значенням	Стійкі звороти, які семантично не діляться і складаються зі слів із вільним значенням, але в процесі мовлення відтворюються як сталі мовні одиниці
<i>байдики бити, ні риба ні м'ясо, терпець увірвався</i>	<i>не всі дома і хата на замку, загрибати жар чужими руками</i>	<i>брати до уваги, зачепити за живе, родове дерево</i>	<i>комплексна система, мовчання — золото, ринкова економіка</i>

Розділ 6. МОРФЕМІКА. СЛОВОТВІР

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ МОРФЕМІКИ

Морфеміка — розділ мовознавства, що вивчає будову слова, його внутрішню систему і структуру

МОРФЕМА

Частина внутрішньої системи споріднених слів, яка виділяється під час їх зіставлення і виконує словотворчу і словозмінну функцію; значуща частина слова (корінь, суфікс, префікс, закінчення)

Корінь

Спільна частина споріднених слів, яка виражає їх загальне значення: *весна*, *весняний*

Закінчення

Така значуща частина слова, яка утворює нові форми слова і служить для зв'язку слів у реченні: *зимовий* (повне) *вечір* □ (нульове), *зимового* *вечора*, *зимовим* *вечором*

Афікс

Будь-яка морфема, крім кореня і закінчення: префікс, суфікс, постфікс, інтерфікс

Префікс

Частина похідної основи, яка стоїть перед коренем і служить для утворення слів із новим значенням або відтінком значення: *прохід*

Суфікс

Частина похідної основи, яка стоїть після кореня і служить для утворення слів із новим значенням або новим відтінком у значенні: *шкільний*

Постфікс

Морфема, утворена від зворотної частки *ся* (усічена форма зворотного займенника *себе*): *грається*

Інтерфікс

Морфема, що використовується у складних словах для зв'язку частин слова: *місяцяхід*

ОСНОВА

Частина слова (без закінчення), яка виражає його конкретне лексичне значення

Непохідна

Не поділяється на морфемі; збігається з коренем: *сад*

Похідна

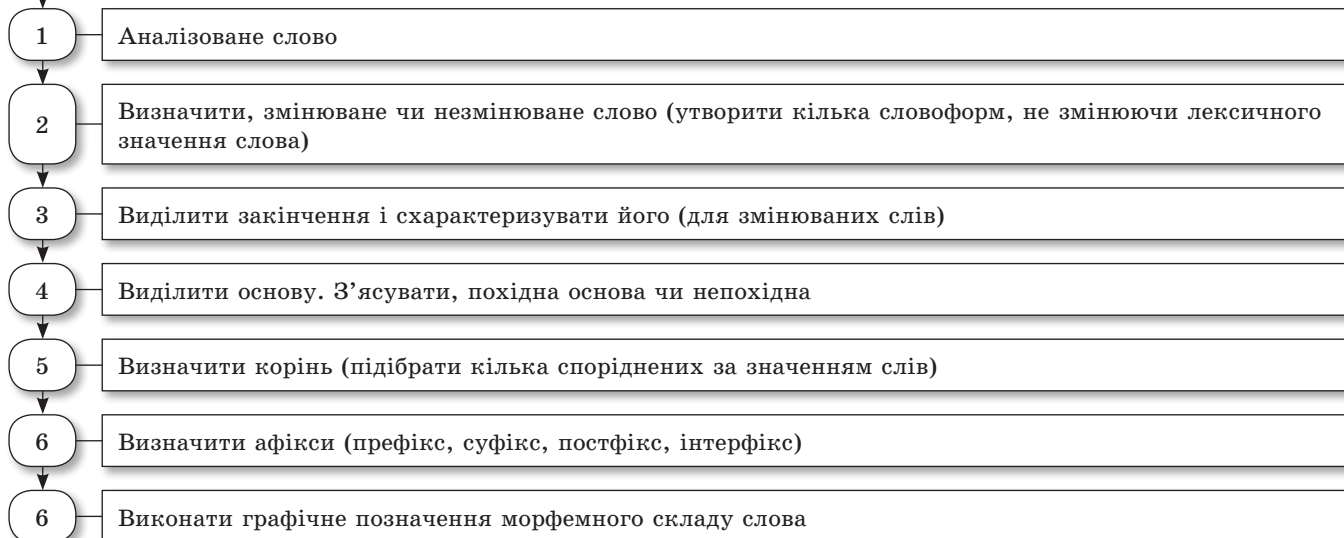
Утворена від іншої основи за допомогою суфіксів і префіксів: *садочок*

Чиста

Основа незмінних слів, при якій ніколи не буває закінчення: *метро*

Морфемний аналіз — виділення морфем у слові

АЛГОРИТМ МОРФЕМНОГО АНАЛІЗУ

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ СЛОВОТВОРУ

Словотвір — розділ мовознавства, що вивчає способи утворення слів та словотворчі моделі

СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ	Способи утворення нових слів
СЛОВОТВІРНА МОДЕЛЬ	Морфемна модель, за якою утворюються слова
СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ	Елементи, за допомогою яких утворюються нові слова (твірне слово, твірна основа, афікс, словосполучення)
СЛОВОТВОРЧЕ ГНІЗДО (РЯД)	Ряд спільнокореневих слів, розташований за послідовністю їх творення
СПІЛЬНОКОРЕНЕВІ СЛОВА	Слова, що мають спільний корінь (споріднені слова)
ТВІРНЕ СЛОВО	Слово, яке є базою для утворення іншого слова
ПОХІДНЕ СЛОВО	Слово, яке утворилося на базі існуючого в мові слова
ТВІРНА ОСНОВА	Спільна частина твірного і похідного слів
ТВІРНИЙ АФІКС	Афікс, яким похідне слово відрізняється від твірного

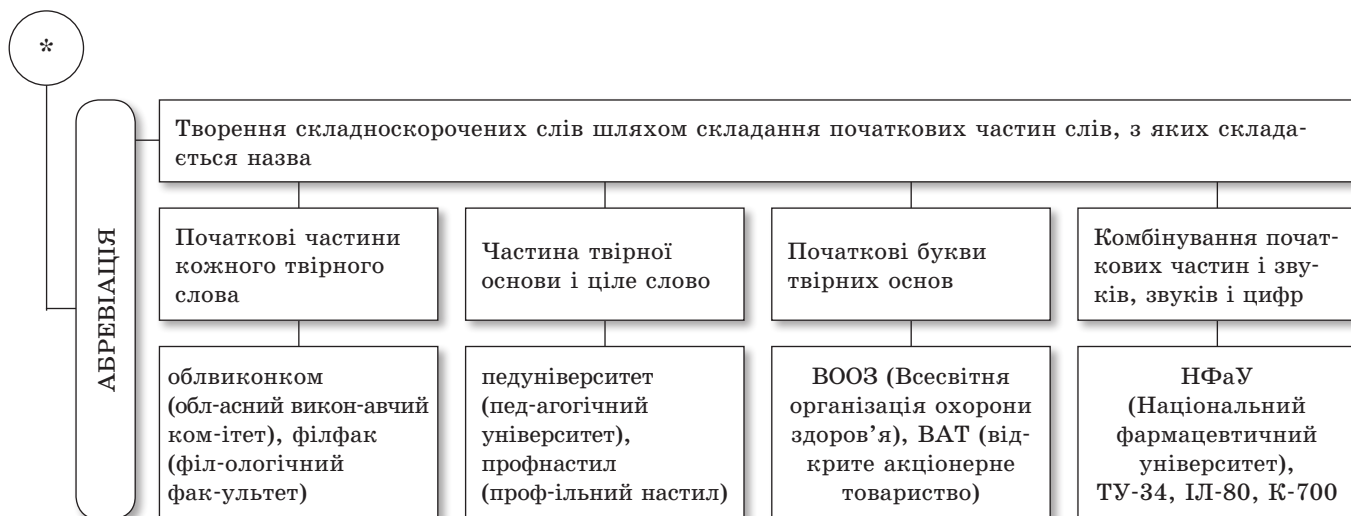
Словотвірне значення — це спільне узагальнене значення в похідних словах, що об'єднує їх із певним лексико-семантичним розрядом слів і виявляється в одному словотвірному типі за допомогою певного словотворчого засобу

Словотвірний тип — клас похідних слів, що формується за такими ознаками: слова походять від однієї частини мови, використаний один спосіб словотвору, однакове словотвірне значення, застосовано однаковий словотворчий формат

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ

АФІКСАЛЬНІ	Суфіксальний	Творення нового слова шляхом додавання суфікса	яблун-я — яблун- <i>ев</i> -ий, гірк-ий — гірк- <i>от</i> -а, швидк-ий — швидк- <i>ість</i> , колір — кольор- <i>ов</i> -ий, папір — папер- <i>ов</i> -ий, говор-и-ти — говор- <i>інн</i> -я, шахтар — шахтар- <i>ськ</i> -ий	
		Префіксальний	Творення нового слова шляхом додавання префікса	везти — <i>на</i> -везти — <i>від</i> -везти — <i>при</i> -везти — <i>з</i> -везти — <i>за</i> -везти — <i>під</i> -везти, <i>про</i> -везти; <i>без</i> -характерний, <i>без</i> -вусий, <i>між</i> -планетний, <i>перед</i> -пліччя, <i>пре</i> -гарний, <i>пра</i> -дід
		Суфіксально-префіксальний	Творення нового слова шляхом одночасного додавання префікса і суфікса	садиба — <i>при</i> -садиб- <i>н</i> -ий, земля — <i>над</i> -зем- <i>н</i> -ий, <i>при</i> -береж- <i>н</i> -ий, <i>без</i> -умов- <i>н</i> -ий
	Постфіксальний	Творення нового слова за допомогою постфікса	грати — грати- <i>ся</i> , милувати — милувати- <i>ся</i>	
		Суфіксально-постфіксальний	Творення нового слова додаванням суфікса і постфікса	лист — лист- <i>ува</i> - <i>ти</i> - <i>ся</i>
		Префіксально-постфіксальний	Творення нового слова додаванням префікса і постфікса	читати — <i>за</i> -читати- <i>ся</i>
		Префіксально-суфіксально-постфіксальний	Творення нового слова за допомогою одночасного приєднання префікса, суфікса і постфікса	земля — <i>при</i> -земл- <i>и</i> - <i>ти</i> - <i>ся</i>
	БЕЗАФІКСНІ	Усічення	Творення нового слова шляхом усічення основи: відкидання суфікса і закінчення	торгувати — торг, окислювати — окис, описувати — опис, переглядати — перегляд
		Основокладання	Творення нового слова шляхом складання двох основ	механічний і математичний — механіко-математичний, опуклий і ввігнутий — опукло-ввігнутий, листя падає — листопад
		Основокладання + суфіксальний	Творення нового слова від словосполучень із підрядним (залежним) зв'язком	глибока вода — глибоководний, обробляти метал — металообробний, Середземне море — середземноморський
Словоскладання		Творення нового слова шляхом складання двох слів	хліб-сіль, лісостеп, радіостанція, ледве-ледве	

*

НЕМОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ СЛОВОТВОРЕННЯ

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНИЙ

Слово набуває нового значення, переходить із однієї частини мови в іншу, змінюючи свої синтаксичні функції і морфологічні ознаки

Прикметники, дієприкметники — в іменники — наречена, молоді, слідчий, пальне

Іменники — у прийменники — коло, круг, край, шляхом

Прислівники — у прийменники — близько, приблизно, осторонь, поруч

Прислівники — у сполучники — де, коли, куди, звідки, поки

Прислівники — в частки — вже, там

Іменники — у вигуки — Господи, жах, нене, Боже

ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНИЙ

Нове слово утворюється в результаті зрощення слів словосполучення в одне ціле

горицвіт, одірвиголова, натщесерце, донестями

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ

Нове слово утворюється у результаті переосмислення уже існуючих у мові слів

швець, гончар, коваль (назви людей за родом діяльності) — Швець, Гончар, Коваль (прізвища), земля (ґрунт) — Земля (планета)

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ		
АФІКСАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ		
Суфіксальний спосіб		
Основа	Суфікс	Приклад
Дієслівна	-ар (-яр)	друкар
	-ир	командир
	-ач (-яч)	слухач
	-тель	учитель
	-ни-	слухання
	-інн-	говоріння
	-енн-	плетення
	-тт-	миття
	-ун	бігун
	-ій	водій
	-к-	розробка
	-аль	скрипаль
	-ич-	погонич
	-ер	стажер
	-тв-	молитва
	-б-	молотьба
	-от-	турбота
	-ець	плавець
	-н-	гризня
-івл-	торгівля	
Прикметникова	-ість	радість
	-інь	просторінь
	-ин-	новина
	-изн-	білизна
	-от-	глухота
	-ощ-	любощі
	-иц-	гнилиця
	-ик	верстатник
	-ій	багатій
-ин-	плутанина	
Іменникова	-ар (-яр)	шахтар
	-іст (-ист)	волейболіст
	-ств-	товариство
	-ізм (-изм, -їзм)	патріотизм
	-к-	ніжка
	-очок-	бадилючка
	-ок	синок
	-ечок	кружечок
	-очк-	качеляточко
	-ун-	бабуня
	-ус-	матуся
-усеньк-	бабусенька	

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ			
АФІКСАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ			
Суфіксальний спосіб			
Основа	Суфікс		Приклад
	<i>-ичк-</i>		сестричка
	<i>-оньк-</i>		лебідонька
	<i>-еньк-</i>		криниченька
	<i>-чик</i>		стовпчик
	<i>-иськ-</i>		дівчисько
	<i>-ищ-</i>		дідище
	<i>-уга(н)</i>		дідуган
	<i>-уг-</i>		злodyга
	<i>-омах-</i>		костомаха
	<i>-ил-</i>		ведмедило
	<i>-ар (-яр)</i>		школяр
	<i>-ист (-іст)</i>		бандурист
	<i>-як</i>		земляк
	<i>-ик</i>		математик
	<i>-н-</i>		рідня
<i>-инн-</i>		картоплиння	
<i>-иц-</i>		водиця	
Префіксальний спосіб			
Іменникова	<i>пра-</i>		праліс
	<i>па-</i>		пагорб
	<i>уз-</i>		узбережжя
	<i>пере-</i>		перебудова
	<i>без-</i>		безсилля
	<i>перед-</i>		передпокій
	<i>під-</i>		підвид
	<i>пере-</i>		перенасичення
	<i>при-</i>		присмак
	<i>спів-</i>		співавтор
	<i>не-</i>		нероба
<i>по-</i>		поверх	
Префіксально-суфіксальний спосіб			
Префікс	Основа	Суфікс	Приклад
<i>о-</i>	Іменникова	<i>-ок</i>	одвірок
<i>ви-</i>		<i>-ок</i>	видолинок
<i>пере-</i>		<i>-ок</i>	перелісок
<i>спів-</i>		<i>-ник</i>	співробітник
<i>без-</i>		<i>-к-</i>	безрукавка
<i>без-</i>		<i>-енк-</i>	безбатченко
<i>су-</i>		<i>-ок</i>	суглинок
<i>за-</i>		<i>-ок</i>	загривок
<i>па-</i>	Дієслівна	<i>-ок</i>	паросток

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ		
БЕЗАФІКСНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ		
Усічення		
Основа	Приклад	
Дієслівна	насіпати — насип, переспівати — переспів	
Прикметникова	молодий — молодь, далекий — даль	
Абревіація	членкор, райвиконком, юннат	
Основоскладання / Словоскладання		
Модель	Лексичне значення похідного слова	Приклад
Іменник + іменник	Назви ландшафту, суміщених рідин, порід тварин, знарядь праці	лісостеп, вакуум-апарат
	Назви одиниць виміру	людино-день, грам-атом
	Назви країн, міст	Індокитай
	Назви військових звань	лейб-медик, генерал-лейтенант
	Назви абстрактних понять, термінів	купівля-продаж, імпорт-експорт
Дієслово + залежний іменник	Іменники чоловічого роду, що є назвами осіб за родом занять чи певними нахилами, рисами вдачі	землемір
	Предметів, знарядь праці, приладів	пароплав
	Іменники жіночого роду, що є назвами знарядь праці, машин і виробничих процесів	м'ясорубка
	Позначають галузі і процеси виробництва, наук (утворюються на базі іншомовних слів)	психологія
	Іменники середнього роду, що позначають галузі наук, народного господарства, процеси виробництва	краєзнавство, літературознавство
Іменник + прикметник	Назви квітів, ягід і трав, птахів, приладів	чорнослив, жовтоцвіт, вітродвигун
	Прізвища, клички та назви людей за зовнішніми ознаками й схожістю	Сивокінь, білоручка
Числівник + іменник	Назви населених пунктів	П'ятихатки, Семигори
	Назви предметів, періодів (часу, розвитку), соціальних, політичних та інших термінів, абстрактних понять	століття, двовладдя
Іменник (переважно дієслівного походження) + займенник	Значення префіксоїда <i>сам</i> — «дія, замкнена в самому предметі», «певна ознака, наявна в самому процесі»	самоаналіз, самоскид
Дієслово у наказовому способі + іменник	Прізвища	Вернидуб, Убийвовк
	Географічні назви	Борислав, Грайворон

ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЖИТЕЛІВ ПЕВНОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ		
ТВОРЕННЯ НАЗВ ЖИТЕЛІВ ПЕВНОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ		
Для утворення множинної форми		
Суфікс	Основа географічної назви	Похідне слово
-ан- (-ян-)	Луцьк	лучани
	Львів	львів'яни
-чан-	Суми	сумчани
-ц-	Чернігів	чернігівці
	Миколаїв	миколаївці

ТВОРЕННЯ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ НАЗВ ЖИТЕЛІВ ПЕВНОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ		
ТВОРЕННЯ НАЗВ ЖИТЕЛІВ ПЕВНОГО НАСЕЛЕНОГО ПУНКТУ		
Для називання осіб чоловічої статі		
Суфікс	Основа множинної форми	Похідне слово
<i>-ин</i>	харків'яни	харків'янин
	черкащани	черкащанин
	михайлівчани	михайлівчанин
<i>-ець (-ець)</i>	Основа топоніма	
	Житомир	житомирець
	Лебедин	лебединець
	Івано-Франківськ	франківець
<i>-ак (-як)</i>	Тула	туляк
<i>-ит</i>	Одеса	одесит
<i>-ич</i>	Кострома	костромич
Для називання осіб жіночої статі		
Суфікс	Основа для назви чоловічого роду	Похідне слово
<i>-к-</i>	костромич	костромичка
	одесит	одеситка
	Основа множини	
	михайлівчани	михайлівчанка
	харків'яни	харків'янка
ДЛЯ ТВОРЕННЯ НАЗВ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ		
Для утворення множинної форми		
Суфікс	Основа топоніма	Похідне слово
<i>-ан- (-ян-)</i>	Росія	росіяни
	Єгипет	єгиптяни
<i>-ц-</i>	Іспанія	іспанці
	Україна	українці
	Англія	англійці
Для називання осіб чоловічої статі		
Суфікс	Основа топоніма	Похідне слово
<i>-ець (-ець)</i>	Україна	українець
	Італія	італієць
<i>-ин</i>	Основа множинної форми	Похідне слово
	єгиптяни	єгиптянин
	росіяни	росіянин
Для називання осіб жіночої статі		
Суфікс	Основа чоловічого роду	Похідне слово
<i>-енк-</i>	француз	француженка
Суфікс	Основа топоніма	Похідне слово
<i>-анк-</i>	Китай	китайка
	Україна	українка
	Японія	японка
	Англія	англійка
	Основа множини	Похідне слово
	молдавани	молдаванка
єгиптяни	єгиптянка	

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ		
АФІКСАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ		
Суфіксальний спосіб		
Основа	Суфікс	Приклад
Дієслівна	-к-	говірки й
	-уч-	балаку чий
	-юч-	колю чий
	-ющ-	видю щий
	-н-	влуч ний
	-ч-	вірч ий
	-льн-	навчаль ний
Прикметникова	-уват- (-юват-)	гірку ватий
	-юч-	кислю чий
	-еньк-	малень кий
	-есеньк-	ріднесень кий
	-усіньк- (-юсіньк-)	гарнюсінь кий
	-езн-	здоровез ний
Іменникова	-н-	вікон ний
	-ян-	цегля ний
	-альн-	театраль ний
	-ськ- (-зьк-, -цьк-)	студентсь кий
	-ев-	яблуне вий
	-ов-	сливо вий
	-ичн- (-ічн-, -їчн-)	поети чний
Прислівникова	-шн-	вчора шній
	-н-	повсякчас ний
Префіксальний спосіб		
Основа	Префікс	Приклад
Прикметникова	пре-	прегар ний
	за-	замали й
	над-	наднорматив ний
	архі-	архіважли вий
	супер-	супермод ний
	ультра-	ультрафіолетов ий
	пра-	прадав ний
	су-	сумир ний
	а-	амораль ний
	про-	проукраїнсь кий
	поза-	позавчора шній
	без-	безготівков ий
	проти-	протигрибков ий
анти-	антибактеріаль ний	
перед-	передсвятков ий	

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ			
АФІКСАЛЬНЕ СЛОВОТВОРЕННЯ			
Префіксально-суфіксальний спосіб			
Префікс	Основа	Суфікс	Приклад
<i>за-</i>	Іменникова	<i>-н</i>	<i>закордонний</i>
<i>від-</i>		<i>-н-</i>	<i>віддієслівний</i>
<i>між-</i>		<i>-н-</i>	<i>міжнародний</i>
<i>на-</i>		<i>-н-</i>	<i>настінний</i>
<i>над-</i>		<i>-ов-</i>	<i>надкістковий</i>
<i>під-</i>		<i>-ов-</i>	<i>під'язиковий</i>
<i>без-</i>		<i>-н-</i>	<i>безсонний</i>
<i>при-</i>		<i>-н-</i>	<i>прибережний</i>
<i>над-</i>		<i>-н-</i>	<i>надмірний</i>
<i>су-</i>		<i>-н-</i>	<i>сурядний</i>
<i>о-</i>	Дієслівна	<i>-н-</i>	<i>обережний</i>
Безафіксне словотворення			
Основоскладання	срібноголосий, тонконогий, сизоокий, науково-технічний		

ТВОРЕННЯ ПРИКМЕТНИКОВИХ ФОРМ ВІД ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ		
Кінцевий приголосний основи топоніма	Суфікс	Приклад
<i>-н- (e; a)</i>	<i>-анськ- (-янськ-)</i>	Журавне — журавнянський, Зарічне — зарічянський, Степна — степнянський
<i>-ич- (і)</i>	<i>-ськ-</i> (графічне позначення <i>-ицьк-</i>)	Березовичі — березовицький, Іваничі — іваницький
<i>-ищ- (e; a)</i>	<i>-анськ-</i>	Ставище — ставищанський, Будища — будищанський
<i>-их- (а)</i>	<i>-ськ-</i> (графічне позначення <i>-ицьк-</i>)	Юрчиха — юрчиський, Василюха — василиський
Усі інші	<i>-ськ- (-зьк-, -цьк-)</i>	Харків — харківський, Суми — сумський, Кривий Ріг — криворізький, Галич — галицький

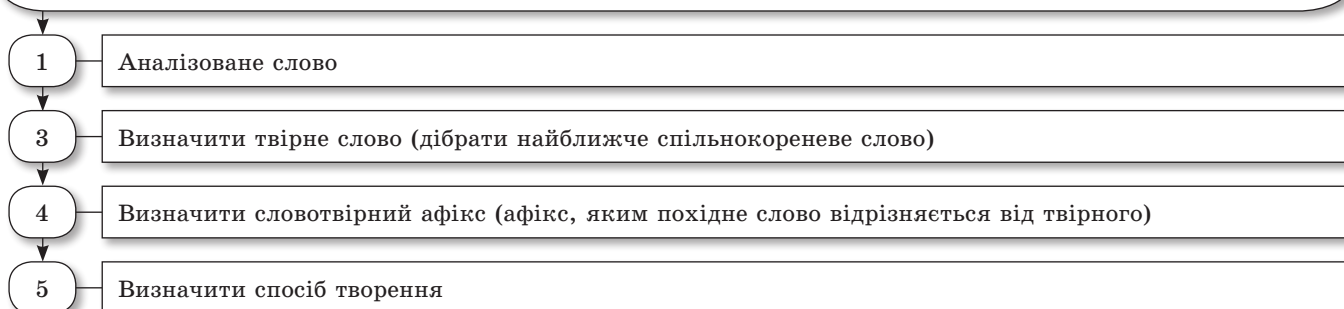
МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ		
Суфіксальний спосіб		
Основа	Суфікс	Приклад
Прикметникова	<i>-о</i>	<i>радісно</i>
	<i>-е</i>	<i>рішуче</i>
Префіксальний спосіб		
Основа	Префікс	Приклад
Прислівникова	<i>від-</i>	<i>віднині</i>
	<i>до-</i>	<i>донині</i>
	<i>на-</i>	<i>назавжди</i>
	<i>поза-</i>	<i>позавчора</i>
	<i>після-</i>	<i>післязавтра</i>
	<i>по-</i>	<i>понині</i>
	<i>за-</i>	<i>замало</i>

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ПРИСЛІВНИКІВ			
Префіксально-суфіксальний спосіб			
Префікс	Основа	Суфікс	Приклад
<i>по-</i>	Прикметникова / займенникова	<i>-и</i>	<i>по-батьківськи</i>
		<i>-ому</i>	<i>по-нашому</i>
		<i>-єму (-ему)</i>	<i>по-твоєму</i>

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ДІЄСЛІВ		
Суфіксальний спосіб		
Основа	Суфікс	Приклад
Іменникова	<i>-ува (-юва)</i>	лікувати
	<i>-фікува-</i>	газифікувати
	<i>-ствува-</i>	акторствувати
	<i>-и- (-ї-)</i>	росити
	<i>-а- (-я-)</i>	стогнати
	<i>-і-</i>	жаліти
Прикметникова	<i>-а-</i>	кращати
	<i>-и-</i>	солодити
	<i>-і-</i>	червоніти
	<i>-ізува (-изува)</i>	нормалізувати
	<i>-ну-</i>	тверднути
	<i>-ува (-юва)</i>	хитрувати
	<i>-іша-</i>	сумнішати
Прислівникова	<i>-ува-</i>	шкодувати
Дієслівна	<i>-ува- (-юва-)</i>	переписувати (переписати)
	<i>-от- + -а-</i>	булькотати (бульчати)
	<i>-от- + -і-</i>	гримотіти (гриміти)
	<i>-ну-</i>	гукнути (гукати)
Займенникова	<i>-ка-</i>	викати (ви)
Вигук	<i>-а-</i>	охати (ох)
	<i>-ка-</i>	гакати (га), бекати (бе)
	<i>-ну-</i>	охнути (ох)
	<i>-к- + -ну-</i>	ойкнути (ой)
Префіксальний спосіб		
Основа	Префікс	Приклад
Дієслівна	<i>в- (у-)</i>	увійти, в'їхати
	<i>ви-</i>	виробити
	<i>від- (од-)</i>	відходити
	<i>до-</i>	дочитати
	<i>за-</i>	забрянчати
	<i>з- (с-)</i>	знести, сходити
	<i>на-</i>	напекти
	<i>над- (наді-)</i>	надгризти
	<i>о-</i>	осоромитися
<i>об-</i>	обмалювати	

МОРФОЛОГІЧНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ ДІЕСЛІВ				
Префіксально-суфіксальний спосіб				
Префікс	Основа	Суфікс	Приклад	
<i>з-</i>	Прикметникова	<i>-и-</i>	зменшити (менший)	
<i>у-</i>			увизначити (визначний)	
<i>ви-</i>			вивільнити (вільний)	
<i>о-</i>			ототожнити (тотожний)	
<i>по-</i>		<i>-іша-</i>	подорослішати (дорослий)	
<i>за-</i>	Іменникова	<i>-ува-</i>	започаткувати (початок)	
<i>по-</i>	Числівникова	<i>-ї-</i>	потроїти (троє)	
<i>на-</i>	Дієслівна	<i>-ува-</i>	нашіптувати (шептати)	
<i>по-</i>			покрикувати (кричати)	
<i>при-</i>			притакувати (такати)	
Постфіксальний спосіб				
Основа	Постфікс	Приклад		
Дієслівна	<i>-ся</i>	милуватися (милувати), голитися (голити)		
Суфіксально-постфіксальний спосіб				
Основа	Суфікс	Постфікс	Приклад	
Іменникова	<i>-и-</i>	<i>-ся</i>	колоситися (колос)	
	<i>-а-</i>		женихатися (жених)	
Префіксально-постфіксальний спосіб				
Префікс	Основа	Постфікс	Приклад	
<i>до-</i>	Дієслівна	<i>-ся</i>	докричатися (кричати)	
<i>на-</i>		<i>-ся</i>	напитися (пити)	
<i>за-</i>		<i>-ся</i>	зачитатися (читати)	
Префіксально-суфіксально-постфіксальний спосіб				
Префікс	Основа	Суфікс	Постфікс	Приклад
<i>з-</i>	Іменникова	<i>-и-</i>	<i>-ся</i>	змилосердитися (милосердя)
<i>роз-</i>	Прикметникова			розщедритися (щедрий)
<i>на-</i>				насмілитися (сміливий)
<i>у-</i>				усамітнитися (самотній)

АЛГОРИТМ СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ

Розділ 7

МОРФОЛОГІЯ

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ МОРФОЛОГІЇ

Морфологія — частина граматичного устрою мови, яка об'єднує граматичні класи слів (систему морфологічних одиниць), притаманні їм морфологічні категорії і форми, а також правила їх функціонування

Граматичне значення — таке абстраговане поняття, яке оформляє лексичне значення слова й виражає різні його відношення за допомогою граматичної форми

Граматична форма (словоформа) — різновиди одного й того самого слова, тотожні лексично, але протиставлені граматичним значенням

До граматичних форм як засобів вираження граматичного значення належать закінчення, суфікси, префікси, постфікси, наголос, службові слова, чергування звуків, суплетивізм, порядок слів, редуплікація, інтонація, синтаксичний зв'язок

Граматична категорія — найбільш узагальнені поняття, які об'єднують однорідні граматичні значення, виражені різними мовними засобами; наприклад: однина і множина становлять категорію числа, доконаний / недоконаний вид — категорію виду

КЛАСИФІКАЦІЯ ЧАСТИН МОВИ

Частини мови — це лексико-граматичні розряди слів, що характеризуються спільними лексичними ознаками, властивими їм граматичними категоріями, основними синтаксичними функціями і засобами словотворення

САМОСТІЙНІ (ПОВНОЗНАЧНІ)

Мають і лексичне, і граматичне значення

Іменник

Займенник

Прикметник

Дієслово

Числівник

Прислівник

ВИГУК

Не має ні лексичного, ні граматичного значення. Передає емоційну вольову реакцію мовця

СЛУЖБОВІ (НЕПОВНОЗНАЧНІ)

Не мають лексичного значення. Виконують службову функцію для зв'язку повнозначних слів у реченні

Прийменник

Сполучник

Частка

ІМЕННИК

Іменник — самостійна частина мови, що має значення предметності, вираженої граматичними категоріями роду, числа і відмінка

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ

КАТЕГОРІЯ РОДУ

Категорія синтаксично незалежна

Кожному іменнику у формі однини притаманне граматичне значення роду

Рід іменника визначається за його співвідношенням із займенниками *він, вона, воно; цей, ця, це*

Основним показником роду іменників є закінчення

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА

Вказує на кількісний вияв того, що позначає сам іменник

КАТЕГОРІЯ ВІДМІНКА

Виражає відношення іменника до інших членів речення і вказує на його синтаксичну функцію

КАТЕГОРІЯ ВІДМІНИ

За характером відмінкових закінчень усі відмінювані іменники поділяються на чотири відміни. Іменники першої та другої відмін за системою відмінкових закінчень поділяються на групи

КАТЕГОРІЯ РОДУ ІМЕННИКА

ЧОЛОВІЧИЙ

він, цей

університет, садок, син, батько, дядько, Микола

ЖІНОЧИЙ

вона, ця

схема, книга, академія, серія, Нінель, Любов

СЕРЕДНІЙ

воно, це

знання, маля, море, село

СПІЛЬНИЙ

Назви, рід яких визначається синтаксично залежно від того, особі якої статі (чоловічої чи жіночої) даються ці назви

Назви, які даються особам чоловічої та жіночої статі за ознаками їхньої поведінки, характеру діяльності

сирота, гуляка, стиляга, недотепа, базіка, нероба, гультіпака, нікчема, сірома, сіромаха, бідолаха, бідака, сердяга, ледащо

Незмінювані прізвища іншомовного походження

П. Віардо, Ж.-П. Бельмондо, Монтеск'є, Лавуазьє

Українські прізвища із закінченням *-а*, *-я*

Коляда, Діброва, Майборода, Панібудьласка, Нетухата, Росада, Гмиря

НЕВИЗНАЧЕНІСТЬ У ФОРМІ РОДУ

Назви, які можуть уживатися у формі чоловічого та жіночого роду

жираф і жирафа, абрикос і абрикоса, ідіом та ідіома

Запам'ятайте. Назви осіб за фахом чи характером діяльності в українській мові належать до іменників чоловічого роду: *староста, суддя, голова, учитель, секретар, лаборант, викладач, завідувач, директор, письменник*

КАТЕГОРІЯ ЧИСЛА ІМЕННИКА

ОДНИНА

план, аудиторія, день, зал, стебло

МНОЖИНА

плани, аудиторії, дні, зали, стебла

Запам'ятайте. В українській мові є такі іменники, що вживаються або тільки у формі однини, або тільки у формі множини

ІМЕННИКИ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ ТІЛЬКИ У ФОРМІ ОДНИНИ

З АБСТРАКТНИМ ЗНАЧЕННЯМ

Назви якостей, властивостей із суфіксами **-изн-, -от-, -ість, -ин-, -інь**

білизна, чеснота, сліпота, пильність, добродійність, давнина, глибина, височінь, далечінь

Назви дій станів, процесів, результату дії із суфіксами **-анн-, -енн-, -цтво-, -б-, -л-**

піднесення, поглинання, виробництво, молитва, лічба, торгівля

Назви емоційних станів

смуток, любов, печаль

Назви із суфіксами **-ов-, -ність, -ість**

схильність, активність

Узагальнені назви господарської діяльності

тваринництво, рільництво

ЗБІРНІ,
що позначають сукупність предметів, збірність понять, які сприймаються як єдине ціле

товариство, студентство, городина, сушняк, кіннота, професура, деканат, ботвиння, комашня

ІЗ РЕЧОВИННИМ ЗНАЧЕННЯМ

срібло, молоко, борошно, водень, фосфор, скло, дерево

Запам'ятайте. Речовинні іменники форму множини можуть мати тільки у термінологічних сполуках: *ефірні спирти, мінеральні води, тверді сири*

НАЗВИ ОВОЧІВ, ФРУКТІВ, ЗБИЖЖЯ, ТРАВ

пшоно, жито, ріпа, лепеха, морква, смородина

ВЛАСНІ ІМЕНА ЛЮДЕЙ, ТВАРИН, ГЕОГРАФІЧНІ ТА АСТРОНОМІЧНІ НАЗВИ

Дмитро, Оксана, Гаврилюк, Сидоренко, Сірко, Рябий, Дністер, Буг, Франція, Памір, Харків, Венера, Марс

ІМЕННИКИ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ ТІЛЬКИ У ФОРМІ МНОЖИНИ

ПОЗНАЧАЮТЬ ПАРНІ ПРЕДМЕТИ

сани, ножиці, плоскогубці, щипці, обценьки, двері, ворота, вуста, груди

Запам'ятайте. Іменники, що позначають парні предмети, сполучаються тільки зі збірними числівниками: *двоє щипців, троє саней*

ПОЗНАЧАЮТЬ МАТЕРІАЛ У СУКУПНОСТІ

дрова, харчі, дріжджі

ПОЗНАЧАЮТЬ ЧІТКО НЕ ОКРЕСЛЕНІ ГРОШОВІ СУМИ

кошти, ресурси, фінанси, гроші

ПОЗНАЧАЮТЬ ПЕВНИЙ ПРОМІЖОК ЧАСУ АБО ЧАС ЗА ХАРАКТЕРОМ РОБОТИ

канікули, роковини; обжинки, заговини

ПОЗНАЧАЮТЬ ЗВИЧАЇ ЧИ ОБРЯДИ (ІЗ СУФІКСОМ **-ИН-**)

народини, хрестини, оглядини

ПЕРЕДАЮТЬ ЕМОЦІЙНИЙ СТАН

радоці, веселоці, заздроці

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

Ромни, Карпати, Альпи

КАТЕГОРІЯ ВІДМІНКА ІМЕННИКА

Називний	<i>хто? що?</i>	дівчина	завод	селище
Родовий	<i>кого? чого?</i>	дівчини	заводу	селища
Давальний	<i>кому? чому?</i>	дівчині	заводу	селищу
Знахідний	<i>кого? що?</i>	дівчину	завод	селище
Орудний	<i>ким? чим?</i>	дівчиною	заводом	селищем
Місцевий	<i>на кому? на чому?</i>	(на) дівчині	(на) заводі	(у) селищі
Кличний	—	дівчино	—	—

ВІДМІНИ ІМЕННИКІВ				
ПЕРША ВІДМІНА				
Чоловічий рід			Жіночий рід	
Закінчення <i>-а, -я</i>				
Група	Тверда	Основа на твердий приголосний		касета, мета
	М'яка	Основа на м'який приголосний		сукня, земля
	Мішана	Основа на шиплячий приголосний		межа, душа
ДРУГА ВІДМІНА				
Чоловічий рід			Середній рід	
Нульове закінчення, закінчення <i>-о</i>			Закінчення <i>-о, -е, -я</i>	
край, батько			місто, поле, життя	
Група	Тверда	Чоловічий рід	Основа на твердий приголосний	трудівник, вихор
			Іменники із суфіксами <i>-ер, -ір, -ор, -ур (-юр)</i>	інженер, директор, сувенір
			Іменники з постійно наголошеними суфіксами <i>-ар (-яр), -ур</i>	пасажир, касир, базар, футляр
	М'яка	Чоловічий рід	Із закінченням <i>-о</i>	вікно, залізо
			Основа на м'який приголосний	велетень, край
			Іменники із суфіксами <i>-ар, -ур</i> (в однині наголошений корінь)	лікар, писар
	Мішана	Чоловічий рід	Іменники, в яких наголос переходить із суфікса на закінчення	буквар, кобзар
			Із закінченням <i>-е, -я</i>	місце, завдання
			Основа на шиплячий приголосний	сторож, слухач
	Середній рід	Чоловічий рід	Іменники із суфіксом <i>-яр</i> (при відмінюванні наголос із суфікса переходить на закінчення)	школяр, скляр
			Із закінченням <i>-е</i> при основі на шиплячий приголосний	плече, явище
	ТРЕТЯ ВІДМІНА			ЧЕТВЕРТА ВІДМІНА
Жіночий рід			Середній рід	
Іменники з нульовим закінченням		іменник <i>мати</i>	Іменники із закінченням <i>-а, -я</i> , в яких при відмінюванні з'являється суфікс <i>-ат-, -ят-, -ен-</i>	
радість, гордість, сіль, річ			лоша — лошати, дівча — дівчати, теля — теляти, гусеня — гусеняти	

ГРУПИ ІМЕННИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

ІСТОТИ	Назви осіб	хлопець, жінка
	Назви тварин	кіт, лисиця
	Міфологічні образи	Лісовик, Перелесник
	Назви померлих	мрець, небіжчик, покійник
НЕІСТОТИ	Усі інші іменники	сумка, валіза, шафа, стілець, картина

Запам'ятайте. Граматичне поняття істоти / неістоти не збігається з поняттям живе / неживе у природі. Назви сукупності осіб (група, натовп) та назви мікроорганізмів (мікроб, вірус) належать до неістот

ЗАГАЛЬНІ	Назва, спільна для низки однотипних істот, предметів, явищ, понять	човен, вечірка, хата, диво
ВЛАСНІ	Індивідуальна назва одного предмета, явища, поняття з ряду однотипних	Василь Стус, Різдво, Харківщина, журнал «Березіль», газета «Свобода»

КОНКРЕТНІ	Загальні назви людей, тварин, предметів	Сполучаються з власне кількісними числівниками	стілець, лялька, комп'ютер, людина
		Мають форми однини і множини	

АБСТРАКТНІ	Назви понять, образів, якостей, властивостей, які не сприймаються органами чуття	Не підлягають обрахунку	активність, гордість, сила, самота
------------	--	-------------------------	------------------------------------

ЗБІРНІ	Назва сукупності однакових чи подібних предметів, які сприймаються як одне ціле	Не сполучаються з власне кількісними числівниками	товариство, людство, листя, бадилля
		Мають тільки форму однини	

РЕЧОВИННІ	Назва речовини, матеріалу	Не підлягають обрахунку	овес, молоко, сир, кислота, бавовна
		Мають тільки форму однини	

ФОРМА РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДРУГОЇ ВІДМІНИ	
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗРІЗНЮЄ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ	
-а / -я	
Назви осіб	Євгена, студента, фармацевта, лікаря, киянина
Назви тварин	жука, віслюка, сома
Назви міфологічних та казкових персонажів	лісовика, Геракла, Діда Мороза
Назви конкретних обчислюваних предметів, що мають певні фізичні параметри	ножа, вікна, телевізора, ключа, диска, компаса, рушника, скальпеля, пінцета (але трону)
Назви населених пунктів, географічні назви із присвійними суфіксами <i>-ов-, -ев- (-єв-), -ин-(-їн-)</i> та з наголосом на закінченні (у родовому відмінку)	Харкова, Києва, Лондона, Нью-Йорка (міста), Дінця́, Іртиша́, Псла́ (річки), Сиваша́ (озеро), Дністра́
Назви мір довжини	метра, дюйма, дециметра
Назви мір об'єму	літра, мілілітра
Назви мір площі	акра, гектара
Назви мір ваги	фунта, центнера, грама
Назви часових проміжків	місяця, тижня, вівторка, січня (але року, кварталу, віку, тайму, ранку)
Назви грошових одиниць	долара, цента, фунта стерлінга
Числові назви	відсотка, десятка
Терміни на позначення елементів будови чогось	атома, протона, нейтрона, катода, рецептора
Назви геометричних фігур та їх частин	трикутника, перпендикуляра, радіуса, квадрата, конуса
Терміни переважно суфіксального творення	відмінка, присудка, префікса (але виду, роду, способу, складу)
Назви дерев	кипариса, бука, евкаліпта, дуба, клена
Назви квітів	тюльпана, едельвейса, фікуса, цикламена
Назви машин, апаратів та їх деталей	автобуса, фільтра, капота, кардана, поршня
Назви органів, частин тіла	шлунка, кишечника, міхура, мозочка, гіпофіза, суглоба, носа, лоба, таза, кістяка, хребта, кореня, пальця, нігтя, тулуба, торса (але стравоходу, попереку, паху, мозку)
-у / -ю	
Назви матеріалів і речовин	граніту, ґрунту, бальзаму, кисню, фосфору, цукру, кефіру (але хліба)
Назви хімічних елементів і речовин	Феруму, Оксигену, Карбону, Мангану, ферменту
Назви хімічних сполук	оксиду, луґу, окису, розчину
Назви лікарських засобів	афлубіну, парацетамолу, нозалону, цефтриаксону
Назви хвороб	гастриту, фарингіту, радикуліту, інсульту, туберкульозу (але правця)
Назви симптомів захворювання	набряку, нежитю, кашлю, токсикозу, психозу
Назви явищ природи	грому, вітру, дощу, морозу, снігу, циклону, землетрусу, тайфуну, інею, шквалу, протягу, бурану

ФОРМА РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДРУГОЇ ВІДМІНИ		
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗРІЗНЮЄ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ		
-у / -ю		
Назви обчислюваних сукупностей		хору, оркестру, персоналу, курсу, колективу, карану, каталогу, товару, ансамблю, взводу (але табуна)
Назви кущових рослин		бұзку, ялівцю, елеутерококу, женьшеню, агрусу
Назви трав'янистих рослин		звіробою, кропу, щавлю, молочаю, чебрецю, деревію (але вівса, будяка)
Назви сортів плодкових дерев		ренету, кальвілю
Запозичені терміни на позначення фізичних і хімічних процесів		каталізу, синтезу, імпульсу, електролізу
Літературознавчі терміни		фарсу, сюжету, сценарію, образу, стилю, епосу (але дифірамба)
Назви просторових понять і середовищ		лісу, степу, яру (зменшені форми вживаються із суфіксом — ліска, рівка, майданчика), океану, космосу, простору (але берега, горба, пагорба, бугра, провулка, острова, пустиря, хутора, хребта)
Назви ігор і танців		хокею, футболу, рок-н-ролу, фокстроту, твісту, боксу (але гопака, козака, квача)
Назви абстрактних понять (почуттів, станів, процесів, властивостей, ознак)		розуму, інтелекту, болю, розпачу, подиву, спокою (але гріха, ривка, парадокса, стусана, стрибка)
Назви формацій і явищ суспільного життя		контролю, бюджету, гуманізму, кворуму, феодалізму, модернізму, гатунку
Назви установ, закладів, організацій, промислових об'єктів та їх підрозділів		університету, деканату, відділу, технікуму, банку, закладу, кінотеатру, пансіонату, магазину (але гастронома)
Географічні назви (країни, території, гори, озера, острова, річки (якщо закінчення ненаголошене))		Нілу, Бугу, Дунію, Амору, Байкалу, Китаю, Алжиру, Криму, Лаосу, Донбасу, Кавказу, Ельбрусу
Назви будівель, споруд, приміщень та їх частин		заводу, гуртожитку, вокзалу, будинку, поверху, ганку, шинку, даху, сараю (але балкона, гаража, бліндажа, куреня, млина, хліва, бункера, монастиря, маяка, флігеля)
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗРІЗНЮЄ ОДИНИЧНЕ І ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ		
-а / -я	Іменники позначають одиничний конкретний предмет	прикраса з каменя (аметисту), стерилізація інструмента (затискача)
-у / -ю	Іменники позначають загальне поняття або якийсь матеріал	виріб з каменю (без зазначення його різновиду), підготовка інструменту (усієї сукупності інструментів)
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗМЕЖОВУЄ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ		
-а / -я	Назви міст	Алжира, Туніса
-у / -ю	Назви країн	Алжиру, Тунісу
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗМЕЖОВУЄ ПОНЯТТЯ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЗНАНЬ		
-а / -я	Назва породи собаки	ньюфаундленда
-у / -ю	Назва острова	Ньюфаундленду
-а / -я	Велетень; кип'ятильник	титана
-у / -ю	Хімічний елемент	титану

ФОРМА РОДОВОГО ВІДМІНКА ОДНИНИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ ДРУГОЇ ВІДМІНИ		
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗМЕЖОВУЄ ПОНЯТТЯ, ЩО ВЖИВАЮТЬСЯ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ ЗНАНЬ		
<i>-а / -я</i>	Математичний термін	центра
<i>-у / -ю</i>	Просторове поняття	центру
<i>-а / -я</i>	Спеціальне слово на позначення наукового поняття	терміна
<i>-у / -ю</i>	Часовий проміжок	терміну
ЗАКІНЧЕННЯ РОЗРІЗНЮЄ ПАРАЛЕЛЬНІ ФОРМИ СЛОВА		
<i>-а / -я</i>		<i>-у / -ю</i>
столá		стóлу
мостá		мóсту
плодá		плóду
дворá		двóру
плотá		плóту

ФОРМА КЛИЧНОГО ВІДМІНКА				
ПЕРША ВІДМІНА				
Тверда група	М'яка група			Мішана група
<i>-о</i>	<i>-е</i>	<i>-є</i>	<i>-ю</i>	<i>-е</i>
Тамаро, Панно, Володимирівно, Миколо, мамо, сестро, добродійко	земле, воле, Ілле, доле	Надіє, Мріє, Софіє, Наталіє	бабусю, доню, Наталю, Лесю	душе, круче
ДРУГА ВІДМІНА				
Тверда група	М'яка група			Мішана група
<i>-е</i>	<i>-у</i>	<i>-ю</i>	<i>-е</i>	<i>-у</i>
друже, пане, директоре, Вікторе, Павле, Петре, Олеже	сину, батьку, діду, тату	лікарю, вчителю, добродію, Анатолію, Василю	хлопче	читачу, слухачу, товаришу, (Семене) Павловичу, (Олексію) Миколайовичу
ТРЕТЯ ВІДМІНА				
<i>-е</i>				
Любове, Нінеле, радосте				

ВІДМІНЮВАННЯ МНОЖИННИХ ІМЕННИКІВ

НАЗИВНИЙ ВІДМІНОК	-И	відносини, окуляри, люди, діти, сани, Ромни, Суми, Афіни, Карпати	
	-І	ножиці, ласощі, любощі, граблі, ревнощі, Гімалаї, Піренеї	
	-А / -Я	ворота, ясла, вінця, жорна	
РОДОВИЙ ВІДМІНОК	-ЕЇ	сіней, людей, дверей	
	-ІВ	фінансів, дріжджів, любощів, наймів	
	∅	Сум, Ромен, Карпат, дров, ясел, відносин	
ДАВАЛЬНИЙ ВІДМІНОК	-АМ	Такі іменники у називному відмінку мають закінчення <i>-и, -а</i> , а після шиплячих — <i>-і</i>	відносинам, окулярам, Ромнам, Сумам, ревнощам, любощам
		Крім іменників <i>гусям, людям, дітям, курям, саням, сіням</i>	
	-ЯМ	Після голосного та після м'якого приголосного, якщо у називному відмінку було закінчення <i>-і, -ї, -я</i>	граблям, дверям, помиям
ЗНАХІДНИЙ ВІДМІНОК	= Називний відмінок	фінанси, гроші, окуляри	
	= Родовий відмінок	Для назв людей	дітей, людей
	= Називний відмінок	Для деяких назв свійських тварин	кури і курей, гуси і гусей
ОРУДНИЙ ВІДМІНОК	-АМИ	Іменники з основою на твердий приголосний та із закінченням <i>-і</i> після шиплячого в називному відмінку	жорнами, окулярами, ревнощами, Карпатами, Черкасами
	-ЯМИ	Іменники, що в називному відмінку мають закінчення <i>-і, -ї, -я</i>	манівцями, граблями дітей, людей
	-МИ	Незалежно від характеру кінцевого приголосного основи чи закінчення; найчастіше це паралельне закінчення до форми на <i>-ами</i>	ворітьмі (воробтами), штаньмі (штанами)
МІСЦЕВИЙ ВІДМІНОК	-АХ	Такі іменники у називному відмінку мають закінчення <i>-и, -а</i> , а після шиплячих — <i>-і</i>	відносинах, окулярах, Ромнах, ревнощах, любощах
	-ЯХ	Після голосного та після м'якого приголосного, якщо у називному відмінку було закінчення <i>-і, -ї, -я</i>	граблях, дверях, помиях

ПРИКЛАД ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕННИКІВ, ЩО МАЮТЬ ТІЛЬКИ ФОРМУ МНОЖИНИ

Іменники, що мають тільки форму множини відмінюються так само, як і іменники першої, другої та третьої відмін

Називний	каніку <u>ли</u>	гру <u>ди</u>	харч <u>і</u>	нож <u>иці</u>	вуст <u>а</u>	в́у <u>са</u>
Родовий	канікул	груд <u>ей</u>	харч <u>ів</u>	нож <u>иць</u>	вуст	в́ус <u>ів</u>
Давальний	канікул <u>ам</u>	груд <u>ям</u>	харч <u>ам</u>	нож <u>ицям</u>	вуст <u>ам</u>	в́ус <u>ам</u>
Знахідний	канікул <u>и</u>	гру <u>ди</u>	харч <u>і</u>	нож <u>иці</u>	вуст <u>а</u>	в́у <u>са</u>
Орудний	канікул <u>ами</u>	груд <u>ьми</u>	харч <u>ами</u>	нож <u>ицями</u>	вуст <u>ами</u>	в́ус <u>ами</u>
Місцевий	(на) канікул <u>ах</u>	(на) груд <u>ях</u>	(на) харч <u>ах</u>	(на) нож <u>ицях</u>	(на) вуст <u>ах</u>	(на) в́ус <u>ах</u>

НЕВІДМІНЮВАНІ ІМЕННИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Невідмінювані іменники — такі іменники, що, вступаючи у зв'язки з іншими словами у реченні, не змінюють своїх закінчень ні за відмінками, ні за числами

Загальні та власні назви (імена людей, географічні назви) іншомовного походження із кінцевими голосними *-e (-е), -i (-ї), -o, -y, -ю, -a (я)*

алоє, бюро, купе, інтерв'ю, пані, Сапфо, да Вінчі, Сальєрі, Батуї

Запозичені іменники жіночого роду на приголосний

мадемуазель, мадам, Жизель, Катрін, Мішель

Запозичені та українські жіночі прізвища, що закінчуються на приголосний, та українські жіночі прізвища із кінцевим *-о*

Марія Брандес, мадам Гур'єн, Софія Братунь, Ірина Бойко, Марина Степаненко, Марія Жмайло

Російські прізвища множинної форми

Темних, Седих

Ініціальні аббревіатури

ВООЗ, НАТО, МЗС

ГРАМАТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ НЕВІДМІНЮВАНИХ ІМЕННИКІВ

У формі однини чи множини виражається синтаксично: за допомогою прийменників і різних відмінкових форм, узгоджених із незмінюваними іменниками

після виступу *маєстро* (називний відмінок) вклонився гостям; сьогодні славному *маєстро* (давальний відмінок) подарували багато квітів

я прочитала цікаве *інтерв'ю* (форма однини) із професором; цей журналіст завжди готує цікаві *інтерв'ю* (форма множини)

ФОРМА РОДУ НЕВІДМІНЮВАНИХ ІМЕННИКІВ

Невідмінювані слова на позначення осіб чоловічої статі належать до іменників чоловічого роду, а слова, що позначають особу жіночої статі — до жіночого роду

міс Марпл, місіс Дютур, шанований маестро, мосьє Вандервіль

Невідмінювані слова на позначення назв тварин належать до іменників чоловічого роду (крім іменника *цеце* (муха), що належить до жіночого роду)

яскравий колибрі, шимпанзе пестила своїх малят

Невідмінювані слова на позначення неживих предметів належать до іменників середнього роду

яскраве боа, трамвайне депо, довідкове бюро, старе пенсне

Невідмінювані іменники на позначення географічних назв належать до тієї форми роду, що й загальна назва, яку вони замінюють

Чилі (країна) брала участь у змаганнях, омріяне *Сочи* (місто) і прекрасний *Сочи* (курорт), популярна «*Нью-Йорк таймс*» (газета)

Рід незмінюваних аббревіатур визначається за родом опорного слова, яке входить до складу найменування, позначеного скороченням

СТО — станція технічного обслуговування (жіночий рід), *АТ* — артеріальний тиск (чоловічий рід)

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИЗВИЩ

1. Прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюються, як відповідні іменники I відміни твердої чи м'якої групи

Називний	Стрига	Нетудихата	Гмиря
Родовий	Стриги	Нетудихати	Гмирі
Давальний	Стризі	Нетудихаті	Гмирі
Знахідний	Стригу	Нетудихату	Гмирю
Орудний	Строгою	Нетудихатою	Гмирею
Місцевий	(на) Стризі	(на) Нетудихаті	(на) Гмирі

2. Прізвища, що мають закінчення іменників II відміни, відмінюються, як відповідні іменники твердої чи м'якої групи

Називний	Рибачук	Швець	Столій	Бенедьо	Хомченко
Родовий	Рибачука	Швеця	Столія	Бенедю	Хомченка
Давальний	Рибачуку (-ові)	Швецю (-еві)	Столію (-еві)	Бенеді	Хомченку (-ові)
Знахідний	Рибачука	Швеця	Столія	Бенедю	Хомченка
Орудний	Рибачуком	Швецем	Столієм	Бенедю	Хомченком
Місцевий	(на) Рибачуку (-ові)	(на) Швецю (-еві)	(на) Столію (-еві)	(на) Бенеді	(на) Хомченку (-ові)

Прізвища, які вживаються на позначення осіб жіночої статі і закінчуються на приголосний та *-о* (*-енко*) залишаються незмінними

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИЗВИЩ					
3. Прізвища прикметникового типу на -ий, -ій відмінюються, як відповідні прикметники твердої чи м'якої групи чоловічого та жіночого роду					
Називний	Циліцинський	Хатній	Блаватська	Безверхня	
Родовий	Циліцинського	Хатнього	Блаватської	Безверхньої	
Давальний	Циліцинському	Хатньому	Блаватській	Безверхній	
Знахідний	Циліцинського	Хатнього	Блаватську	Безверхню	
Орудний	Циліцинським	Хатнім	Блаватської	Безверхньою	
Місцевий	(на) Циліцинському	(на) Хатньому	(на) Блаватській	(на) Безверхній	
4. Прізвища прикметникового типу із суфіксами -ов-, -ев- (-ев-), -ів- (-ів-), -ин-, -ін- (-ін-) відмінюються за такими зразками					
Називний	Гуторов	Стефанів	Степанишин		Ананьїн
Родовий	Гуторова	Стефаніва (-ова)	Степанишина		Ананьїна
Давальний	Гуторову	Стефаніву (-ову)	Степанишину		Ананьїну
Знахідний	Гуторова	Стефаніва (-ова)	Степанишина		Ананьїна
Орудний	Гуторовим	Стефанівим (-овим)	Степанишиним		Ананьїним
Місцевий	(на) Гуторові (-у)	(на) Стефаніву (-ову)	(на) Степанишині (-у)		(на) Ананьїні (-у)
Називний	Горова	Буняєва	Лучина	Копитіна	Афанасїна
Родовий	Горової	Буняєвої	Лучиної	Копитіної	Афанасїної
Давальний	Горовій	Буняєвій	Лучиній	Копитиній	Афанасїній
Знахідний	Горову	Буняєву	Лучину	Копитіну	Афанасїну
Орудний	Горовою	Буняєвою	Лучиною	Копитіною	Афанасїною
Місцевий	(на) Горовій	(на) Буняєвій	(на) Лучиній	(на) Копитиній	(на) Афанасїній

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕН						
1. Імена, які в називному відмінку однини мають закінчення -а (-я) відмінюються, як відповідні іменники I відміни твердої чи м'якої групи						
Називний	Микола	Ольга	Ілля	Софія	Мотря	Наталя
Родовий	Миколи	Ольги	Іллі	Софії	Мотрі	Наталі
Давальний	Миколі	Ользі	Іллі	Софії	Мотрі	Наталі
Знахідний	Миколу	Ольгу	Іллю	Софію	Мотрю	Наталю
Орудний	Миколю	Ольгою	Іллею	Софією	Мотрею	Наталею
Місцевий	Миколі	Ользі	(на) Іллі	(на) Софії	(на) Мотрі	(на) Наталі
Кличний	Миколо	Ольго	Ілле	Софіє	Мотре	Наталю
2. Чоловічі імена, які в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та -о, відмінюються, як відповідні іменники II відміни твердої, м'якої чи мішаної групи						
Називний	Федір	Павло́	Андрій	Ігор	Тиміш	
Родовий	Федора	Павла	Андрія	Ігоря	Тимоша	
Давальний	Федору (-ові)	Павлові	Андрію (-єві)	Ігорю (-єві)	Тимошу (-єві)	
Знахідний	Федора	Павла	Андрія	Ігоря	Тимоша	
Орудний	Федором	Павлом	Андрієм	Ігорем	Тимошем	
Місцевий	(на) Федорі	Павлові	Андрієві	Ігорєві	Тимошеві	
Кличний	Федоре	Павле	Андрію	Ігоре	Тимоше	

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕН		
3. Жіночі імена, які в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюються, як відповідні іменники III відміни		
Називний	Нінель	Любов
Родовий	Нінелі	Любові
Давальний	Нінелі	Любові
Знахідний	Нінель	Любов
Орудний	Нінеллю	Любов'ю
Місцевий	(на) Нінелі	(на) Любові
Кличний	Нінеле	Любове

ВІДМІНЮВАННЯ ІМЕН ПО БАТЬКОВІ		
1. Жіночі імена по батькові відмінюються, як іменники I відміни твердої групи		
Називний	Петрівна	Геннадіївна
Родовий	Петрівни	Геннадіївни
Давальний	Петрівни	Геннадіївни
Знахідний	Петрівну	Геннадіївну
Орудний	Петрівною	Геннадіївною
Місцевий	(на) Петрівні	(на) Геннадіївні
Кличний	Петрівно	Геннадіївно
2. Чоловічі імена по батькові відмінюються, як іменники II відміни мішаної групи		
Називний	Богданович	Васильович
Родовий	Богдановича	Васильовича
Давальний	Богдановичу	Васильовичу
Знахідний	Богдановича	Васильовича
Орудний	Богдановичем	Васильовичем
Місцевий	(на) Богдановичі	(на) Васильовичі
Кличний	Богдановичу	Васильовичу

ВІДМІНЮВАННЯ ПРОСТИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ З ІМЕННИКОВОЮ ОСНОВОЮ					
1. Географічні назви (різного походження), що відмінюються як іменники першої відміни					
Називний	Арктика	Тула	Штепівка	Австралія	Очеретня
Родовий	Арктики	Тули	Штепівки	Австралії	Очеретні
Давальний	Арктиці	Тулі	Штепівці	Австралії	Очеретні
Знахідний	Арктику	Тулу	Штепівку	Австралію	Очеретню
Орудний	Арктикою	Тулою	Штепівкою	Австралією	Очеретнею
Місцевий	(в) Арктиці	(у) Тулі	(у) Штепівці	(в) Австралії	(в) Очеретні
2. Географічні назви (різного походження), що відмінюються як іменники другої відміни					
Називний	Козятин	Ямпіль	Донець	Дніпрó	Яснище
Родовий	Козятина	Ямпольа	Дінцѣ	Дніпрá	Яснища
Давальний	Козятину	Ямполью	Дінцѓ	Дніпрú	Яснищу
Знахідний	Козятин	Ямпіль	Донець	Дніпрó	Яснище
Орудний	Козятином	Ямпольем	Дінцѣм	Дніпрóм	Яснищем
Місцевий	(у) Козятині	(у) Ямполі	(у) Дінці	(у) Дніпрі	(в) Яснищі

ВІДМІНЮВАННЯ ПРОСТИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ З ІМЕННИКОВОЮ ОСНОВОЮ				
3. Географічні назви (різного походження), що відмінюються як іменники третьої відміни				
Називний	Лопань	Керч	Об	
Родовий	Лопані	Керчі	Обі	
Давальний	Лопані	Керчі	Обі	
Знахідний	Лопань	Керч	Об	
Орудний	Лопанню	Керчю	Об'ю	
Місцевий	(в) Лопані	(у) Керчі	(в) Обі	
4. Географічні назви, що відмінюються як множинні іменники				
Називний	Черкаси	Курмани	Піренеї	Чернівці
Родовий	Черкас	Курмані в	Піренеї в	Чернівці в
Давальний	Черкасам	Курманам	Піренеям	Чернівцям
Знахідний	Черкаси	Курмани	Піренеї	Чернівці
Орудний	Черкасами	Курманами	Піренеями	Чернівцями
Місцевий	(у) Черкасах	(у) Курманах	(на) Піренеях	(у) Чернівцях

ВІДМІНЮВАННЯ ПРОСТИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ ІЗ ПРИКМЕТНИКОВОЮ ОСНОВОЮ						
Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюють як відповідні прикметники чоловічого, жіночого та середнього роду						
	присвійні			відносні		якісні
Називний	Василів (хутір)	Ониськове	Ольгине	Кропивне	Лозувата	Хитрий (хутір)
Родовий	Василевого (хутора)	Ониськового	Ольгиного	Кропивного	Лозуватої	Хитрого (хутора)
Давальний	Василевому (хутору)	Ониськовому	Ольгиному	Кропивному	Лозуватій	Хитрому (хутору)
Знахідний	Василів (хутір)	Ониськове	Ольгине	Кропивне	Лозувату	Хитрий (хутір)
Орудний	Василевим (хутором)	Ониськовим	Ольгиним	Кропивним	Лозуватою	Хитрим (хутором)
Місцевий	(на) Василевому (хуторі)	(в) Ониськовому	(в) Ольгиному	(у) Кропивному	(в) Лозуватій	(на) Хитрому (хуторі)

ВІДМІНЮВАННЯ СКЛАДЕНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ					
У складених географічних назвах, що утворилися шляхом поєднання прикметника з іменником відмінюються обидві частини відповідно до свого типу відмінювання					
Називний	Сергієв Посад	Крута Балка	Велика Березовиця	Мала Бігань	Орлове Поле
Родовий	Сергієвого Посаду	Крутої Балки	Великої Березовиці	Мала Бігань	Орлового Поля
Давальний	Сергієвому Посаду	Крутій Балці	Великій Березовиці	Малій Бігані	Орловому Полю
Знахідний	Сергієв Посад	Круту Балку	Велику Березовицю	Малу Бігань	Орлове Поле
Орудний	Сергієвим Посадам	Крутою Балкою	Великою Березовицею	Малою Біганню	Орлови м Поле
Місцевий	(у) Сергієвому Посаді	(у) Крутій Балці	(у) Великій Березовиці	(у) Малій Бігані	(в) Орловому Полі

ВІДМІНЮВАННЯ СКЛАДНИХ ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

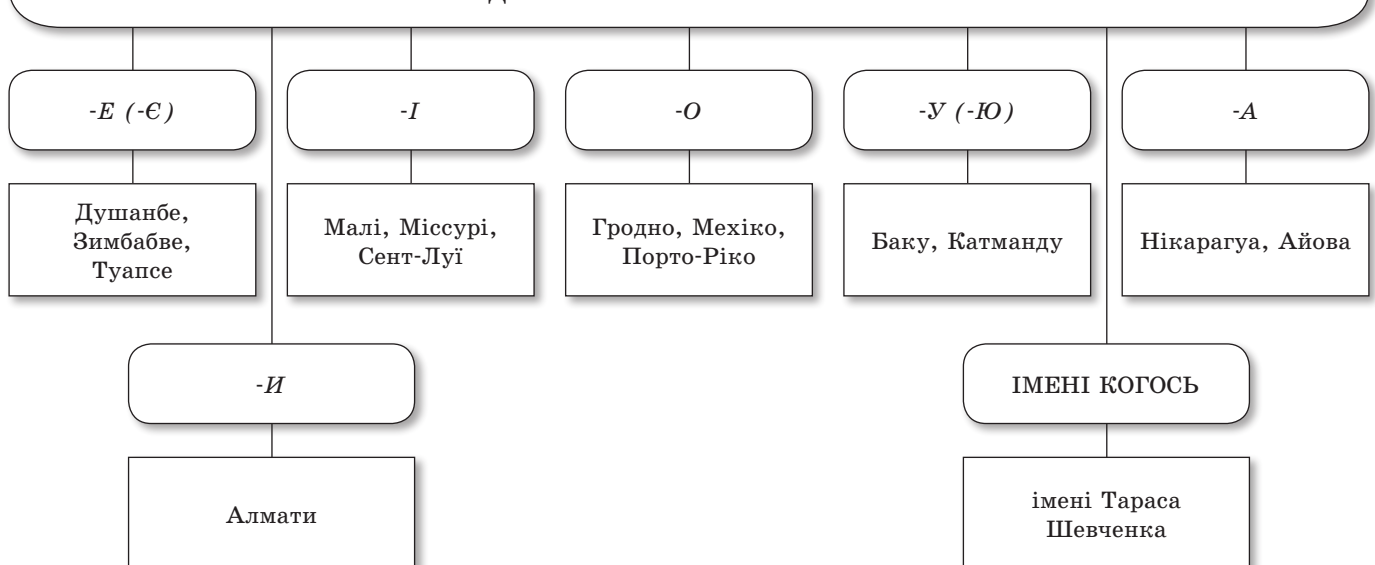
1. У складних географічних назвах, що утворилися шляхом поєднання іменника з прикметником або іменника з іменником (які можуть існувати в такій формі як самостійні одиниці) відмінюються обидві частини відповідно до свого типу відмінювання

Називний	Білгород-Дністровський	Буда-Вовчківська	Буда-Варовичі
Родовий	Білгорода-Дністровського	Буди-Вовчківської	Буди-Варовичів
Давальний	Білгороду-Дністровському	Буді-Вовчківській	Буді-Варовичам
Знахідний	Білгород-Дністровський	Буду-Вовчківську	Буду-Варовичів
Орудний	Білгородом-Дністровським	Будою-Вовчківською	Будою-Варовичами
Місцевий	(у) Білгороді-Дністровському	(у) Буді-Вовчківській	(у) Буді-Варовичах

2. У складних географічних назвах, що утворилися шляхом поєднання іменника з прикметником, іменника з іменником, прикметника з прикметником або прикметника з іменником (перший складник яких не може у такій формі вживатися як самостійна одиниця) відмінюється тільки друга частина

	іменник із прикметником	іменник з іменником	
Називний	Павло-Іванівське	Катерино-Платонівка	Подо-Калинівка
Родовий	Павло-Іванівського	Катерино-Платонівки	Подо-Калинівки
Давальний	Павло-Іванівському	Катерино-Платонівці	Подо-Калинівці
Знахідний	Павло-Іванівське	Катерино-Платонівку	Подо-Калинівку
Орудний	Павло-Іванівським	Катерино-Платонівкою	Подо-Калинівкою
Місцевий	(у) Павло-Іванівському	(у) Катерино-Платонівці	(у) Подо-Калинівці
	прикметник із прикметником		прикметник з іменником
Називний	Кам'яно-Кострувате	Зноб-Трубчевська	Кам'яно-Зубилівка
Родовий	Кам'яно-Коструватого	Зноб-Трубчевської	Кам'яно-Зубилівки
Давальний	Кам'яно-Кострувату	Зноб-Трубчевській	Кам'яно-Зубилівці
Знахідний	Кам'яно-Кострувате	Зноб-Трубчевську	Кам'яно-Зубилівку
Орудний	Кам'яно-Коструватим	Зноб-Трубчевською	Кам'яно-Зубилівкою
Місцевий	(у) Кам'яно-Кострувату	(у) Зноб-Трубчевській	(у) Кам'яно-Зубилівці

НЕВІДМІНЮВАНІ ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ІМЕННИКА

ПРИКМЕТНИК

Прикметник — самостійна частина мови, що передає непроцесуальну ознаку предмета, виражену граматичними категоріями роду, числа і відмінка

Початкова форма прикметника — чоловічий рід, однина, називний відмінок

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ

РІД	Чоловічий	вербовий (пагір)
	Жіночий	вербова (гілка)
	Середній	вербове (дерево)
ЧИСЛО	Однина	цікава (новела)
	Множина	цікаві (новели)
ВІДМІНОК	Називний який? чий?	гарний, батьків
	Родовий якого? чийого?	гарного, батькового
	Давальний кому? чієму?	гарному, батьковому
	Знахідний якого? який? чийого? чий?	гарний / гарного, батьків / батькового
	Орудний яким? чієм?	гарним, батьковим
	Місцевий (на) якому / яким? (на) чієму / чієм?	гарному, батьковому
	Знахідний якого? який? чийого? чий?	(на) гарному (-ім), батьковому (-ім)

Запам'ятайте. Рід, число, відмінок прикметника залежать від роду, числа, відмінка іменника, з яким він сполучається

ГРУПА ВІДМІНЮ-ВАННЯ	Тверда	Закінчення -ИЙ (чоловічий рід); -А (жіночий рід); -Е (середній рід)	основний; основна; основне
	М'яка	Закінчення -ИЙ (чоловічий рід); -Я (жіночий рід); -Є (середній рід)	осінній; осіння; осіннє

СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ ЯКІСНИХ ПРИКМЕНИКІВ

ТВОРЕННЯ ФОРМ ПРИСВІЙНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

ВІД ІМЕННИКІВ ПЕРШОЇ ВІДМІНИ

Основа іменника на твердий / м'який приго-
лосний + *-ин-*

Тамара + *-ин-* = Тамарин
Галя + *-ин-* = Галин

Основа іменника на *й* + *-ин-*

Надія + *-ин-* = Надіїн
Софія + *-ин-* = Софіїн

ВІД ІМЕННИКІВ ДРУГОЇ ВІДМІНИ

Для утворення прикметника
чоловічого роду

Основа іменника на твердий /
м'який приголосний + *-ів-*

брат + *-ів-* = братів
Федір + *-ів-* = Федорів
Анатолій + *-ів-* = Анатоліїв
Василь + *-ів-* = Василів

Для утворення прикметника
жіночого / середнього роду
множини

Основа іменника на твердий
приголосний + *-ов-*

брат + *-ов-* = братова,
братове, братові
Федір + *-ов-* = Федорова,
Федорове, Федорові

Основа іменника на м'який
приголосний + *-ев-*

Анатолій + *-ев-* = Анатолієва,
Анатолієве, Анатолієві
Василь + *-ев-* = Василєва,
Василєве, Василєві

РОЗРЯДИ ПРИКМЕНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

ЯКІСНИЙ	Ознака, яка виявляється більшою чи меншою мірою	вродливий, твердий, складний
ВІДНОСНИЙ	Ознака предмета за відношенням до інших предметів	незалежний, дерев'яний, морквяний
ПРИСВІЙНИЙ	Ознака за належністю предмета особі, тварині	Гнатів, сестрин, лисячий

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИКМЕТНИКА

ЧИСЛІВНИК

Числівник — самостійна частина мови, що позначає абстрактне число, кількість однорідних предметів, кількість частин від цілого або місце предмета в ряду однорідних при лічбі

РОЗРЯДИ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Кількісні

скільки?

Власне кількісні

шість, дев'ять, двадцять чотири, сто вісімдесят п'ять

Дробові

чотири сьомих, одна десята

Збірні

двоє, четверо, десятеро

Неозначено-кількісні

кілька, декілька, кількадесят, кількасот, кільканадцять, багато, небагато

Порядкові

котрий?

дванадцятий, п'ятдесятий, двісті сімдесят восьмий

Запам'ятайте. Усі порядкові числівники, крім числівників *перший, другий*, утворюються від коренів відповідних кількісних числівників: *три — третій, п'ять — п'ятий*

РОЗРЯДИ ЗА БУДОВОЮ

Прості

Одна основа

один, п'ятий, вісім, десятий, сорок, сто

Складні

Дві основи і більше

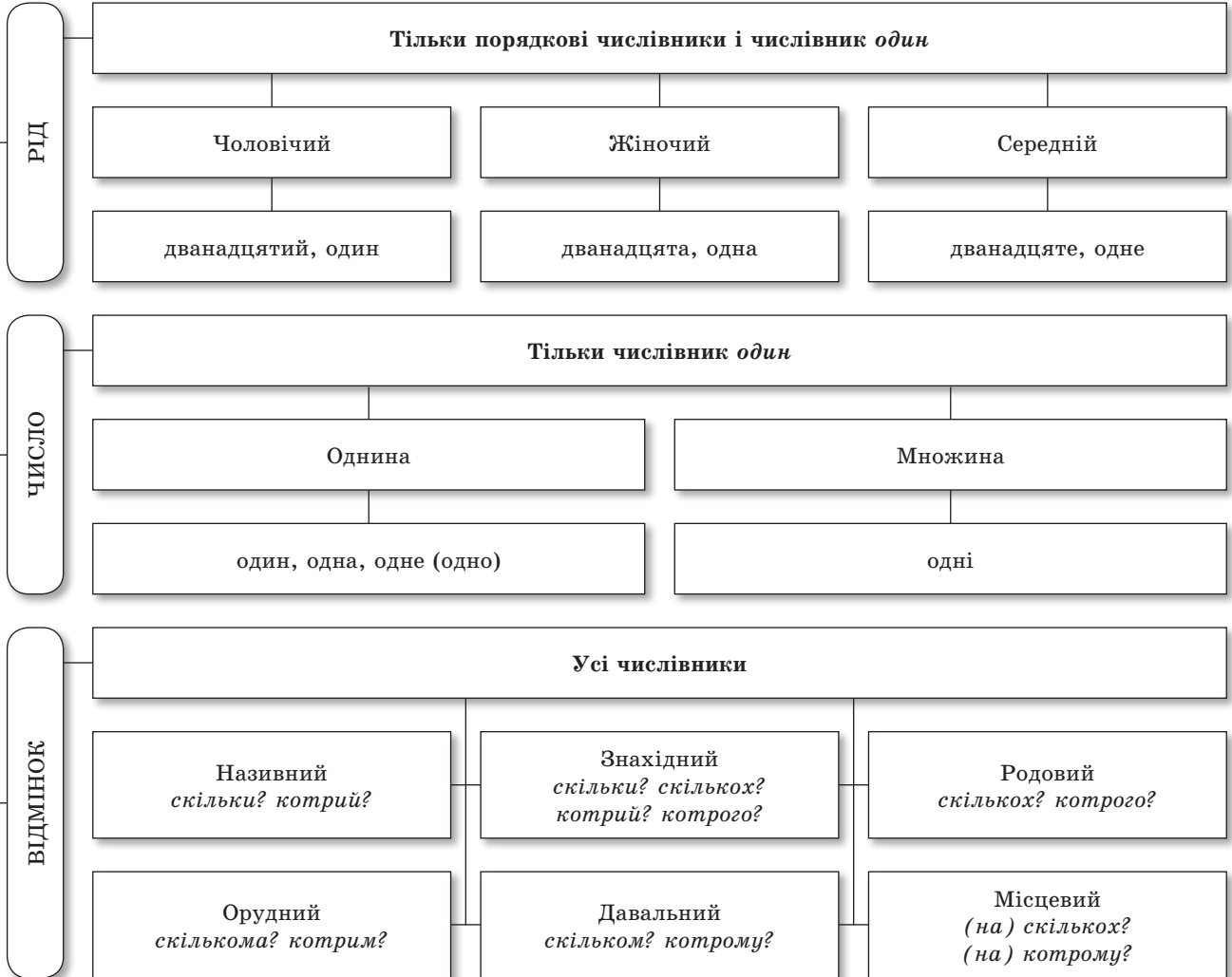
одинадцять, триста, тридцять, шістдесятий

Складені

Два слова і більше

двадцять сім, чотириста сорок дев'ять, одна тисяча дев'ятсот сімдесят шостий

ГРАМАТИЧНІ ОЗНАКИ ЧИСЛІВНИКА

ВІДМІНЮВАННЯ КІЛЬКІСНИХ ЧИСЛІВНИКІВ

ПЕРША
ГРУПА

один, одно (одне), одна,
одні

Називний один, одно, одна, одні
Родовий одного, однієї, одних
Давальний одному, одній, одним
Знахідний один, одно, одна, одні або одного, однієї, одних
Орудний одним, однією, одними
Місцевий (на) одному, одній, одних

ДРУГА
ГРУПА

два, три, чотири, двоє,
троє, четверо, обидва /
обидві

Називний двоє, три, чотири, обидва
Родовий двох, трьох, чотирьох, обох
Давальний двом, трьом, чотирьом, обом
Знахідний два, три, чотири або двох, трьох, чотирьох, обидва
Орудний двома, трьома, чотирма, обома
Місцевий (на) двох, трьох, чотирьох, обох

ТРЕТЯ
ГРУПА

п'ять — двадцять,
тридцять, п'ятеро —
одинадцятро, багато,
кілька, кільканадцять,
кількадесят

Називний п'ять, одинадцять, багато, кількадесят
Родовий п'яти / п'ятьох, одинадцяти / одинадцятьох, бага-
тьох, кількадесяти / кількадесятьох
Давальний п'яти / п'ятьом, одинадцяти / одинадцятьом, бага-
тьом, кількадесяти / кількадесятьом
Знахідний п'ять, одинадцять, багато або п'ятьох, одинадця-
тьох, багатьох, кількадесят
Орудний п'ятьма / п'ятьома, одинадцятьма / одинадцятьома,
багатьма, кількадесятьма / кількадесятьома
Місцевий (на) п'яти / п'ятьох, одинадцяти / одинадцятьох,
багатьох, кількадесяти / кількадесятьох

Запам'ятайте. 1) У числівниках *шість, сім, вісім* при відмінюванні відбувається чергування голосного *і* з *е, о*: *шести, семи, восьми*. 2) У числівниках *одинадцять, чотирнадцять* наголошується третій склад. 3) Збірні кількісні числівники *двоє — одинадцятро* у непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників

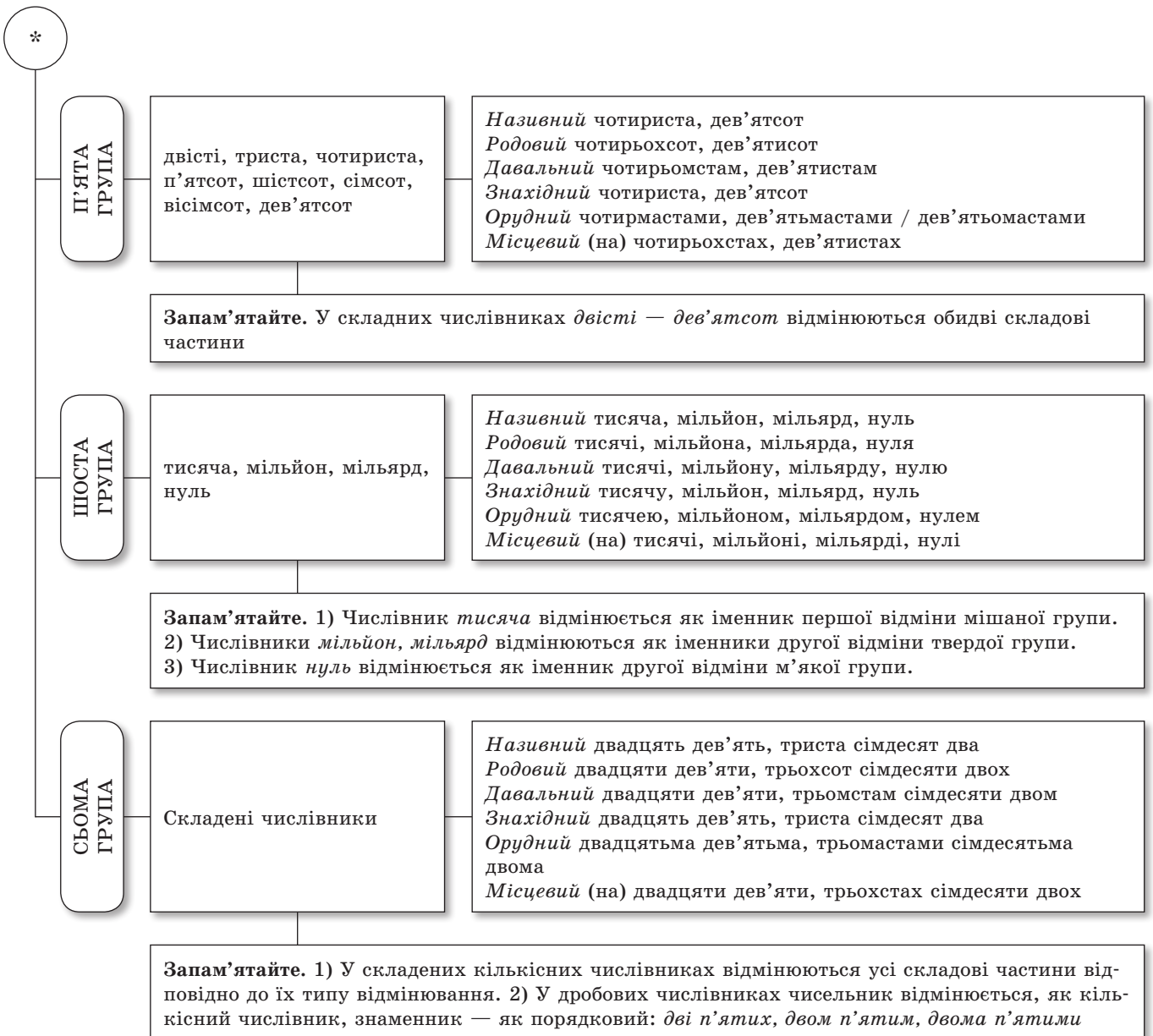
ЧЕТВЕРТА
ГРУПА

п'ятдесят, шістдесят,
сімдесят, вісімдесят

Називний шістдесят, вісімдесят
Родовий шістдесяти / шістдесятьох, вісімдесяти / вісімдесятьох
Давальний шістдесяти / шістдесятьом, вісімдесяти / вісімдесятьом
Знахідний шістдесят, вісімдесят або шістдесяти, вісімдесяти
Орудний шістдесятьма / шістдесятьома, вісімдесятьма / вісімдесятьома
Місцевий (на) шістдесяти / шістдесятьох, вісімдесяти / вісімдесятьох

Запам'ятайте. 1) У складних числівниках *п'ятдесят, п'ятсот* м'який знак, що є у слові *п'ять*, не зберігається. 2) У складних числівниках *п'ятдесят, шістдесят, сімдесят, вісімдесят* відмінюється тільки друга складова частина.

*

ВІДМІНЮВАННЯ ПОРЯДКОВИХ ЧИСЛІВНИКІВ

Усі порядкові числівники, крім числівника *третій*, відмінюються, як прикметники твердої групи. Числівник *третій* відмінюється, як прикметник м'якої групи

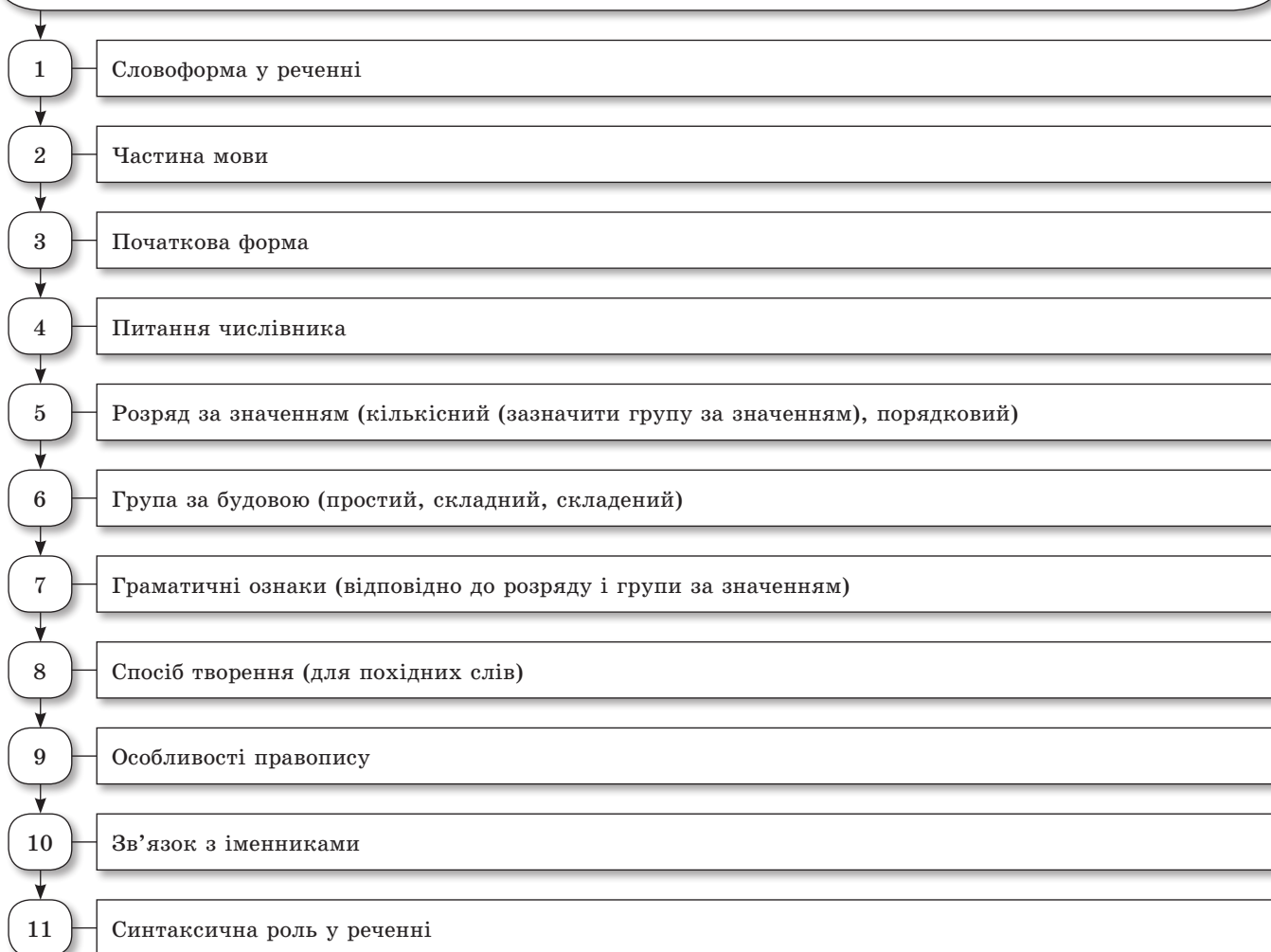
Називний восьмий, сімнадцятий, третій
Родовий восьмого, сімнадцятого, третього
Давальний восьмому, сімнадцятому, третьому
Знахідний восьмий, сімнадцятий, третій
Орудний восьмим, сімнадцятим, третім
Місцевий (на) восьмому, сімнадцятому, третьому

У складених порядкових числівниках відмінюється тільки остання складова частина

Називний сорок третій, двісті п'ятдесят восьмий
Родовий сорок третього, двісті п'ятдесят восьмого
Давальний сорок третьому, двісті п'ятдесят восьмому
Знахідний сорок третій, двісті п'ятдесят восьмий
Орудний сорок третім, двісті п'ятдесят восьмим
Місцевий (на) сорок третьому, двісті п'ятдесят восьмому

ЗВ'ЯЗОК ЧИСЛІВНИКІВ З ІМЕННИКАМИ		
Два, три, чотири	іменник (і прикметник) у формі називного відмінка множини	два фармацевти, чотири вакансії, три флакони, два стандартні ви-роби, чотири безтурботні дні
При сполученні з цими числівниками іменників із суфіксом <i>-ин</i> , останні набувають форми родового відмінка однини: <i>два харків'янина, три болгарина, чотири громадянина</i>		
П'ять — двадцять, тисяча, міль-йон, мільярд	іменник (і прикметник) у формі родового відмінка множини	п'ять працівників, сімдесят фірм-учасниць, мільйон мешканців
Десятки, сотні, неозначено-кількісні, числівники	іменник (і прикметник) у формі родового відмінка множини	дев'ятнадцять разів, сто днів, кілька хвилин
Півтора, півтори, півторапта	іменник (і прикметник) у формі родового відмінка однини	півтора кілограма, півтори гривні
Дробові числівники	іменник (і прикметник) у формі родового відмінка однини	одна друга площі, дві третіх склянки, п'ять цілих сім десятих гектара
Один, одна, одне	узгоджується з іменником у роді й відмінку	одне питання, одного питання, одна дата, однієї дати
Запам'ятайте. У складених кількісних числівниках форму іменника визначає останнє слово: <i>чотириста дві милі, двадцять одна гривня, сімсот сорок вісім студентів</i>		

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЧИСЛІВНИКА

ГРАМАТИЧНЕ ЗАКІНЧЕННЯ ЧИСЛІВНИКІВ

МАЮТЬ ТІЛЬКИ ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

При буквено-цифровому позначенні порядкових числівників граматичні закінчення визначаються таким чином

Для числівників у формі чоловічого роду

Остання літера

дванадцятий розділ — 12-й розділ

Для числівників у формі жіночого і середнього роду

Увесь останній склад

третє видання — 3-тє видання, одинадцята міжнародна конференція — 11-та міжнародна конференція

У формі непрямого відмінка для трьох родів

Увесь останній склад

сьомої частини — 7-ї частини, шостого параграфу — 6-го параграфу

ЗАЙМЕННИК

Займенник — самостійна частина мови, яка не називає предмети, їхні ознаки чи кількість, а лише вказує на них

РОЗРЯДИ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Особові

я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони

Зворотний

себе

Присвійні

мій, твій, наш, ваш, їхній, свій

Вказівні

цей, сей, той, такий, стільки

Означальні

всякий, весь, кожний, інший, самий, сам

Питальні

хто? що? який? чий? котрий? скільки?

Відносні

хто, що, який, чий, котрий, скільки

Заперечні

ніхто, ніщо, ніякий, нічий

Неозначені

дехто, децо, деякий, хтось, щось, якийсь, чийсь, хто-небудь, що-небудь, абищо, абихто, хтозна-що

ГРАМАТИЧНІ ОЗНАКИ ЗАЙМЕННИКІВ		
РІД		
Чоловічий	Жіночий	Середній
Присвійні		
мій, твій, свій, наш, ваш, їхній	моя, твоя, своя, наша, ваша, їхня	моє, твоє, своє, наше, ваше, їхнє
Вказівні		
цей, сей, той, такий	ця, ся, та, така	це, се, те, таке
Крім займенника <i>стільки</i>		
Означальні		
сам, самий, весь, всякий, кожний, інший, жодний	всяка, вся, кожна, інша, сама, жодна	всяке, все, кожне, інше, саме, саме / само, жодне
Відносні і питальні		
який, чий, котрий	яка, чия, котра	яке, чие, котре
Крім займенників <i>хто, що, скільки</i>		
Заперечні		
ніякий, нічий	ніяка, нічия	ніяке, нічє
Крім займенників <i>ніхто, ніщо</i>		
Неозначені		
деякий, якийсь, чийсь, абиякий, абичий	деяка, якась, чиясь, абияка, абичия	деяке, якесь, чєсь, абияке, абичє
ЧИСЛО		
Однина	Множина	
Особові		
я, ти, він, вона, воно	ми, ви, вони	
Присвійні		
мій, твій, наш, ваш, їхній, свій	мої, твої, наші, ваші, їхні, свої	
Вказівні		
цей, сей, той, такий	ці, сі, ті, такі	
Крім займенника <i>стільки</i>		
Означальні		
всякий, весь, кожний, інший, самий, сам	всякі, всі, кожен, інші, самі	
Відносні і питальні		
який? чий? котрий?	які? чиї? котрі?	
Крім займенників <i>хто? що? скільки?</i>		
Заперечні		
ніякий, нічий	ніякі, нічії	
Крім займенників <i>ніхто, ніщо, ніскільки</i>		
Неозначені		
деякий, якийсь, чийсь, абиякий	деякі, якісь, чиїсь, абиякі	
Крім займенників <i>дехто, децо, хтось, щось, хто-небудь, що-небудь, абищо, абихто, хтозна-що</i>		
ВІДМІНОК		
Займенники усіх розрядів		
Запам'ятайте. Зворотний займенник себе не має форми називного відмінка		

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ							
ОСОБОВІ							
Називний	я	ми	ти	ви	він (воно)	вона	вони
Родовий	мене	нас	тебе	вас	його / у нього	її / у неї	їх / у них
Давальний	мені	нам	тобі	вам	йому	їй	їм
Знахідний	мене	нас	тебе	вас	його	її	їх
Орудний	мною	нами	тобою	вами	ним	нею	ними
Місцевий	(на) мені	(на) нас	(на) тобі	(на) вас	(на) ньому	(на) ній	(на) них
<p>Запам'ятайте. При відмінюванні особових займенників у формі непрямих відмінків у них з'являється інша основа. При творенні прийменникової форми у займенниках III особи з'являється приставний н: <i>до нього, при ньому, на ній, за ними</i>; форма орудного відмінка і без прийменника має приставний н: <i>ним, нею, ними</i></p>							
ЗВОРОТНИЙ		ПРИСВІЙНІ					
Називний	—	мій (моє)	моя	мої	ваш	наш	їхній
Родовий	себе	мого	моєї	моїх	вашого	нашого	їхнього
Давальний	собі	моєму	моїй	моїм	вашому	нашому	їхньому
Знахідний	себе	мій (мого), моє	мою	мої (моїх)	ваш (вашого)	наш (нашого)	їхній (їхнього)
Орудний	собою	моїм	моєю	моїми	вашим	нашим	їхнім
Місцевий	(на) собі	(на) моєму	(на) моїй	(на) моїх	(на) вашому	(на) нашому	(на) їхньому
<p>Запам'ятайте. Так само відмінюються займенники <i>твій (твоя, твоє, твої), свій (своя, своє, свої)</i>. Займенники <i>ваш (ваша, ваше, ваші), наш (наша, наше, наші)</i> відмінюються, як прикметники твердої групи, займенник <i>їхній (їхня, їхне, їхні)</i> відмінюється, як прикметник м'якої групи.</p>							
ВКАЗІВНІ				ОЗНАЧАЛЬНІ			
Називний	той (те)	та	ті	весь (увесь), все (усе)	вся (уся)	всі (усі)	
Родовий	того	тієї	тих	всього (усього)	всієї (усієї)	всіх (усіх)	
Давальний	тому	тій	тим	всьому (усьому)	всій (усій)	всім (усім)	
Знахідний	той (того), те	ту	ті (тих)	весь (увесь) / всього (усе)	всю (усю)	всі(усі) / всіх (усіх)	
Орудний	тим	тією	тими	всім (усім)	всією (усією)	всіма (усіма)	
Місцевий	(на) тому	(на) тій	(на) тих	(на) всьому (усьому)	(на) всій (усій)	(на) всіх (усіх)	
<p>Запам'ятайте. Аналогічно відмінюються займенники <i>такий (така, таке, такі), цей (ця, це, ці)</i>. Займенник <i>стільки</i> відмінюється, як числівник <i>два</i></p>				<p>Запам'ятайте. Аналогічно відмінюються займенники <i>всякий, самий, інший, кожний (кожен), жодний (жоден)</i></p>			
ПИТАЛЬНІ І ВІДНОСНІ							
Називний	хто	що	який	чий	скільки		
Родовий	кого	чого	якого	чийого	скільки		
Давальний	кому	чому	якому	чийому	скільки		
Знахідний	кого	що	який (якого)	чий (чийого)	скільки (скільки)		
Орудний	ким	чим	яким	чийім	скільки		
Місцевий	(на) кому	(на) чому	(на) якому	(на) чийому	(на) скільки		

ВІДМІНЮВАННЯ ЗАЙМЕННИКІВ

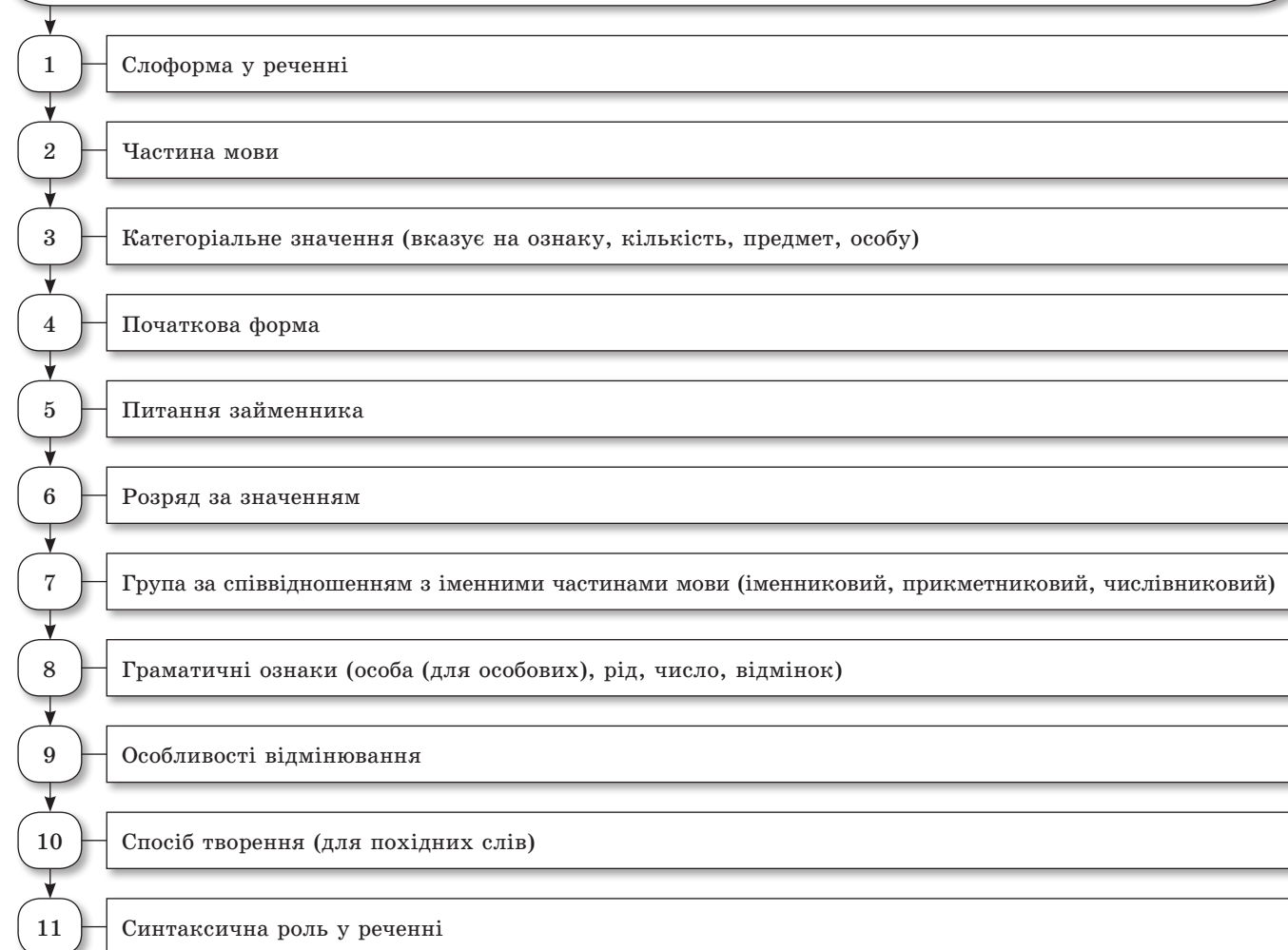
ЗАПЕРЕЧНІ ТА НЕОЗНАЧЕНІ

Запам'ятайте. У заперечних та неозначених займенниках відмінюється лише займенникова частина, а приєднана частка залишається незмінною

Називний	ніхто	дещо	який-небудь	абихто
Родовий	нікого	дечого	якого-небудь	абикого
Давальний	нікому	дечому	якому-небудь	абикому
Знахідний	нікого	дещо	який-небудь	абикого
Орудний	ніким	дечим	яким-небудь	абиким
Місцевий	(на) нікому	(на) дечому	(на) якому-небудь	(на) абикому

Запам'ятайте. Заперечні та неозначені займенники утворюються від відносних за допомогою часток *аби-, де-, ні-, ані-, -сь*, які пишуться разом: *аніхто, ніякий, абикому, дещо, колись*; за допомогою часток: *казна-, хтозна-, будь-, небудь-*, що пишуться через дефіс: *казна-чим, хтозна-скільки, який-небудь, будь-хто*. Якщо між займенником і часткою стоїть прийменник, тоді всі три слова пишуться окремо: *ні в кого, будь до кого, аби з ким* (але до нікого, з хтозна-ким, до декого).

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ЗАЙМЕННИКА

ДІЄСЛОВО

Дієслово — самостійна частина мови, що називає дію або стан предмета, виражаючи це значення за допомогою граматичних категорій виду, стану, способу, часу й особи, і відповідає на питання *що робить предмет?* або *що з ним робиться?*

ГРАМАТИЧНІ ФОРМИ

Неозначена	Означає дію, не виражаючи способу, часу, особи, числа, роду	говорити, ходити, вчитися, розглянути
Особова	Означає дію, виражаючи спосіб, час, особу, число, рід	говорить, ходжу, вчать, розглянув
Безособова	Означає дію або стан, що відбувається незалежно від особи; не поєднується із підметом, не змінюється	розвидняється, задощило, нудить, таланить, минулося, говорено, розглянуто
Дієприкметник	Особлива змінна форма дієслова, що називає ознаку предмета за дією	казаний, вивчений, люблячий, зжовклий
Дієприслівник	Особлива незмінна форма дієслова, яка, пояснюючи головне дієслово, називає додаткову дію	говорячи, говоривши, ходячи, ходивши, освідчившись

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ДІЄСЛОВА В ОСОБОВІЙ ФОРМІ		
ОСОБА		
Перша	Друга	Третя
ЧИСЛО		
Однина		
говорю, ходжу, вчуся	говориш, ходиш, вчишся	говорить, ходить, вчиться
Множина		
говоримо, ходимо, вчимося	говорите, ходите, вчитесь	говорять, ходять, вчатся
ДІЄВІДМІНА		
Перша		
пишу, пишемо	пишеш, пишете	пише, пишуть
Друга		
ношу, носимо	носиш, носите	носить, носят
ЧАС		
Минулий		
РІД		
Чоловічий	Жіночий	Середній
говорив, ходив, вчився, носив	говорила, ходила, вчилася, носила	говорило, ходило, вчилося, носило
Теперішній		
мовчу, йдеш, ріжете, саджають, малює		
Майбутній		
Проста форма	Складна форма	Складена форма
напишу, сходиш, принесуть	писатиму, ходитимеш, носитимуть	буду писати, будеш ходити, будуть носити
ВИД		
Доконаний		Недоконаний
Означає дію, яка завершилась у минулому або обов'язково відбудеться у майбутньому; можуть указувати на початок дії, тривалість, раптовість, багаторазовість, результативність		Означає незавершену дію; може додатково вказувати на повторюваність, протяжність, необмеженість
зіграв, вислухав, заспіваю, подумують, стукнемо, попоходжу, збудуєте		примовляв, іду, ходиш, граєш, слухав, слухаємо, співали, співають
СПОСІБ		
Дійсний		
Означає реальну дію, таку, що відбувалася, відбувається чи відбудеться, або заперечує наявність дії		
особова форма у різному часовому вираженні		граю, слухаєш, зробив, заспівають, не побачать
Умовний		
Означає дію, не реально виявлену, а лише бажану або можливу за певних умов		
дієслово у формі минулого часу + частка <i>б / би</i>		грав <i>би</i> , грала <i>б</i> , слухали <i>б</i> , заспівав <i>би</i>
Наказовий		
Означає дію, яка реально ще не виявлена і не виявлялася, але з погляду мовця повинна відбутися; спонування до якоїсь дії у формі наказу, заклику, побажання, поради, прохання		
Запам'ятайте. Форма наказового способу утворюється тільки від дієслів першої особи множини, другої особи однини та другої особи множини		
Перша особа множини	Друга особа однини	Друга особа множини
пишімо, носімо, граймо, слухаймо	пиши, носи, грай, слухай	пишіть, носіть, грайте, слухайте

ДІЄПРИКМЕТНИК

Дієприкметник — особлива дієслівна форма, що виражає процесуальну ознаку і поєднує ознаки дієслова та прикметника

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ

Означальні (від прикметника)

Рід	Чоловічий	намальований
	Жіночий	намальована
	Середній	намальоване
Число	Однина	згорнутий
	Множина	згорнуті
Відмінок	Називний <i>який?</i>	згірклий
	Родовий <i>якого?</i>	згірклого
	Давальний <i>якому?</i>	згірклому
	Знахідний <i>який?</i>	згірклий
	Орудний <i>яким?</i>	згірклим
	Місцевий <i>(на) якому?</i>	(на) згірклому

Процесуальні (від дієслова)

Стан	Активний (об'єкт сам виконує дію)	потемнілий, пишучий
	Пасивний (дію виконують над об'єктом)	замкнений, писаний, палений
Час	Теперішній	стоячий, люблячий
	Минулий	зжовклий, молотий, мелений
Вид	Докопаний	згорілий, списаний, змелений, проколений
	Недокопаний	стоячий, пишучий, писаний, колений
<p>Запам'ятайте. Вид дієприкметника залежить від виду дієслова, яке було твірним</p>		

ВІДПОВІДНІСТЬ СУФІКСІВ І ФОРМ ПЕРЕКЛАДУ ДІЄПРИКМЕТНИКІВ ІЗ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ				
Дієприкметник активного стану теперішнього часу в російській мові		Відповідник в українській мові		
плавающий (валютный курс)	-ющ-	плаваючий	-юч-	Дієприкметник активного стану теперішнього часу
противодействующий (маркетинг)	-ющ-	протидіючий	-юч-	
обезвоживающий	-ющ-	зневоднюючий	-юч-	
		зневоднювальний	-льн-	Відносний прикметник
сочетающийся	-ющ-	поєднуваний	-н-	Дієприкметник пасивного стану минулого часу
проживающий	-ющ-	той, що проживає	—	Підрядне словосполучення
ведущий	-ущ-	ведучий (механізм)	-уч-	Дієприкметник активного стану теперішнього часу
		провідний (спеціаліст)	-н-	Відносний прикметник
полупроводящий	-ящ-	напівпровідний	-н-	
колеблющийся (курс)	-ющ-	мінливий, нестійкий	—	
курирующий (менеджер)	-ющ-	менеджер-куратор	—	Іменник
лечащий (врач)	-ащ-	лікар-куратор	—	Іменник
МИНУЛИЙ ЧАС				
проголодавшийся пожелтевший	-вш-	зголоднілий пожовклий	-л-	Дієприкметник активного стану минулого часу
оплативший заболевший	-вш-	який заплатив який захворів	—	Підрядне сполучення
ДИЄПРИКМЕТНИКИ ПАСИВНОГО СТАНУ				
Теперішній час (рос.) — минулий час (укр.)				
применяемый	-ем-	застосовуваний	-н-	Дієприкметник минулого часу недоконаного виду
конвертируемый	-ем-	конвертований	-н-	Дієприкметник минулого часу доконаного виду
возобновляемый	-ем-	відновлюваний	-н-	Дієприкметник минулого часу недоконаного виду
делимый	-м-	подільний	-н-	Відносний прикметник
Минулий час (рос.) — минулий час (укр.)				
написанный блокированный	-нн-	написаний блокований	-н-	Дієприкметник минулого часу
сниженный	-енн-	знижений	-ен-	
оплаченный		оплачений	-ен-	
выполненный		виконаний	-н-	

ДІЄПРИСЛІВНИК

Дієприслівник — особлива незмінна дієслівна форма, яка, поєднуючи ознаки прислівника і дієслова, вказує на додаткову дію і пояснює основну, виражену дієсловом

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ВІД ПРИСЛІВНИКА (ОЗНАЧАЛЬНІ)

Незмінюваність

згіркнувши, готуючи

МОРФОЛОГІЧНІ ОЗНАКИ ВІД ДІЄСЛОВА (ПРОЦЕСУАЛЬНІ)

Час

Теперішній

Утворені від дієслів першої дієвідміни: *пишучи, несучи*

Утворені від дієслів другої дієвідміни: *говорячи, стоячи*

Минулий

писавши, ніши, говоривши, стоявши

Вид

Доконаний

намалювавши, принісши, зробивши

Недоконаний

малюючи, несучи, роблячи, пишучи

Запам'ятайте. Вид дієприслівника залежить від виду дієслова, яке було твірним

ВІДПОВІДНІСТЬ СУФІКСІВ І ФОРМ ПЕРЕКЛАДУ ДІЄПРИСЛІВНИКІВ ІЗ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

ДІЄПРИСЛІВНИКИ ТЕПЕРІШНЬОГО ЧАСУ

преобразуя

-уя

перетворюючи

-ючи

Дієприслівник теперішнього часу

ДІЄПРИСЛІВНИКИ МИНУЛОГО ЧАСУ

сбалансировав

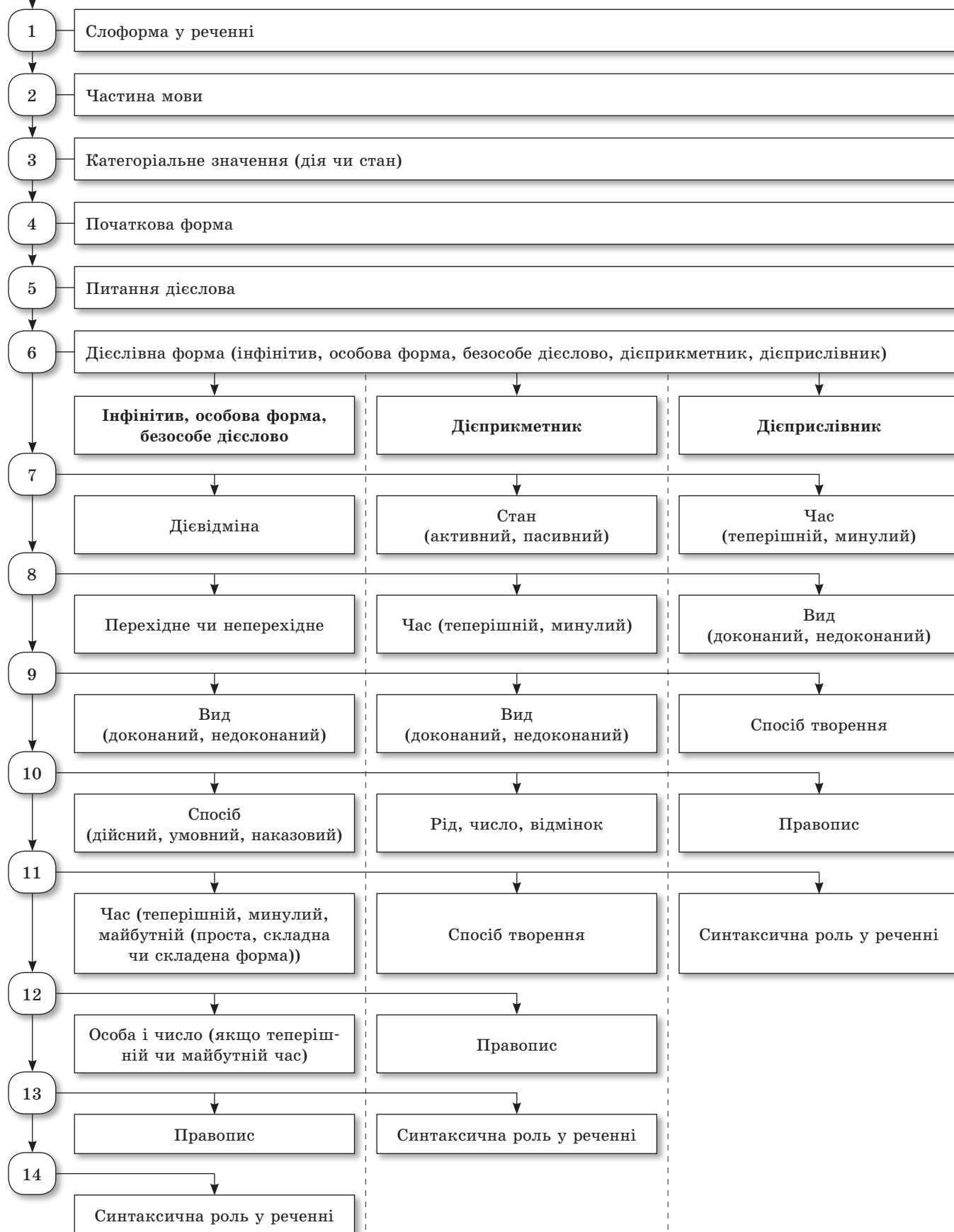
-в-

збалансувавши

-вши

Дієприслівник минулого часу

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ДІЄСЛОВА

ПРИСЛІВНИК

Прислівник — незмінна самостійна частина мови, яка характеризує дію, стан чи ознаку предмета

РОЗРЯДИ ПРИСЛІВНИКІВ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Означальні

Якісно-означальні

Походять від прикметників, вказують на якість ознаки

як?

гарно, тихо, спокійно, складно

Кількісно-означальні

Характеризують дію, стан чи ознаку з боку кількості та міри вияву

скільки? як багато? якою мірою?

мало, багато, дуже, чимало, небагато

Способу дії

Вказують, яким способом виконується дія чи виявляється ознака

як? яким способом?

навпочіпки, пошепки, потихеньку

Обставинні

Місця

Вказують на місце або напрямок дії

де? куди? звідки?

збоку, поблизу, неподалік, туди, назад, уперед, навкруги

Часу

Означають час виконання дії

коли? доки? відколи?

учора, колись, увечері, ніколи

Меті

Вказують на мету дії

з якою метою? для чого?

навмисно, наперекір

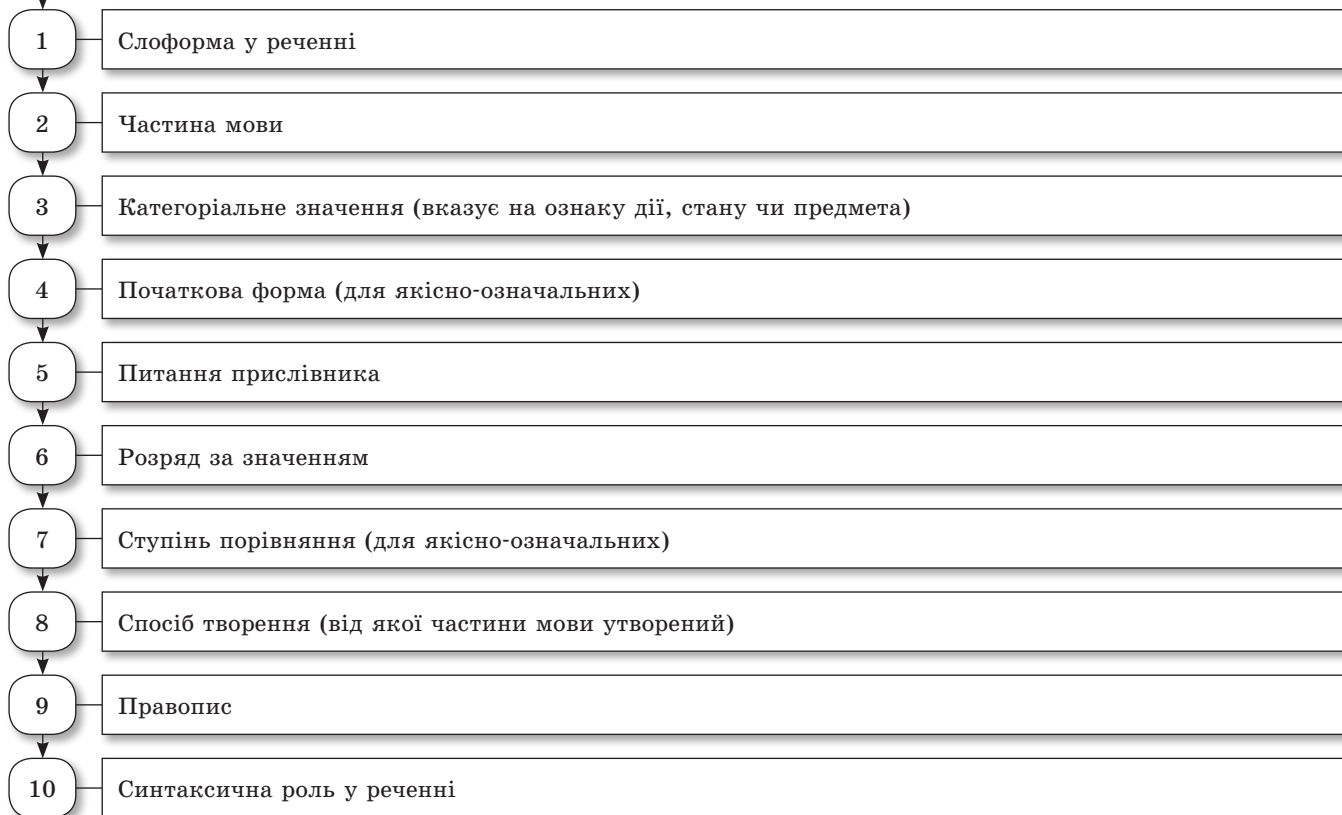
Причини

Називають причину дії

чому? через що? з якої причини?

згарячу, спересердя, зопалу

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИСЛІВНИКА

ПРИЙМЕННИК

Прийменник — незмінна службова частина мови, яка уточнює граматичне значення іменника і виражає зв'язки між словами у словосполученні та реченні

РОЗРЯДИ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Прості (первинні)

в, на, до, від, у, при, з, за, над, через, між, по

Похідні (вторинні)

Утворені від іменників

край, круг, кінець, коло, протягом, шляхом

Утворені від прислівників

уздовж, посеред, услід, усупереч, близько, поруч, позад, осторонь, поверх

Утворені від простих прийменників

з-за, поміж, понад

РОЗРЯДИ ЗА БУДОВОЮ

Прості

у, в, над, край, коло, мимо

Складні

із-за, з-попід, поряд, довкола

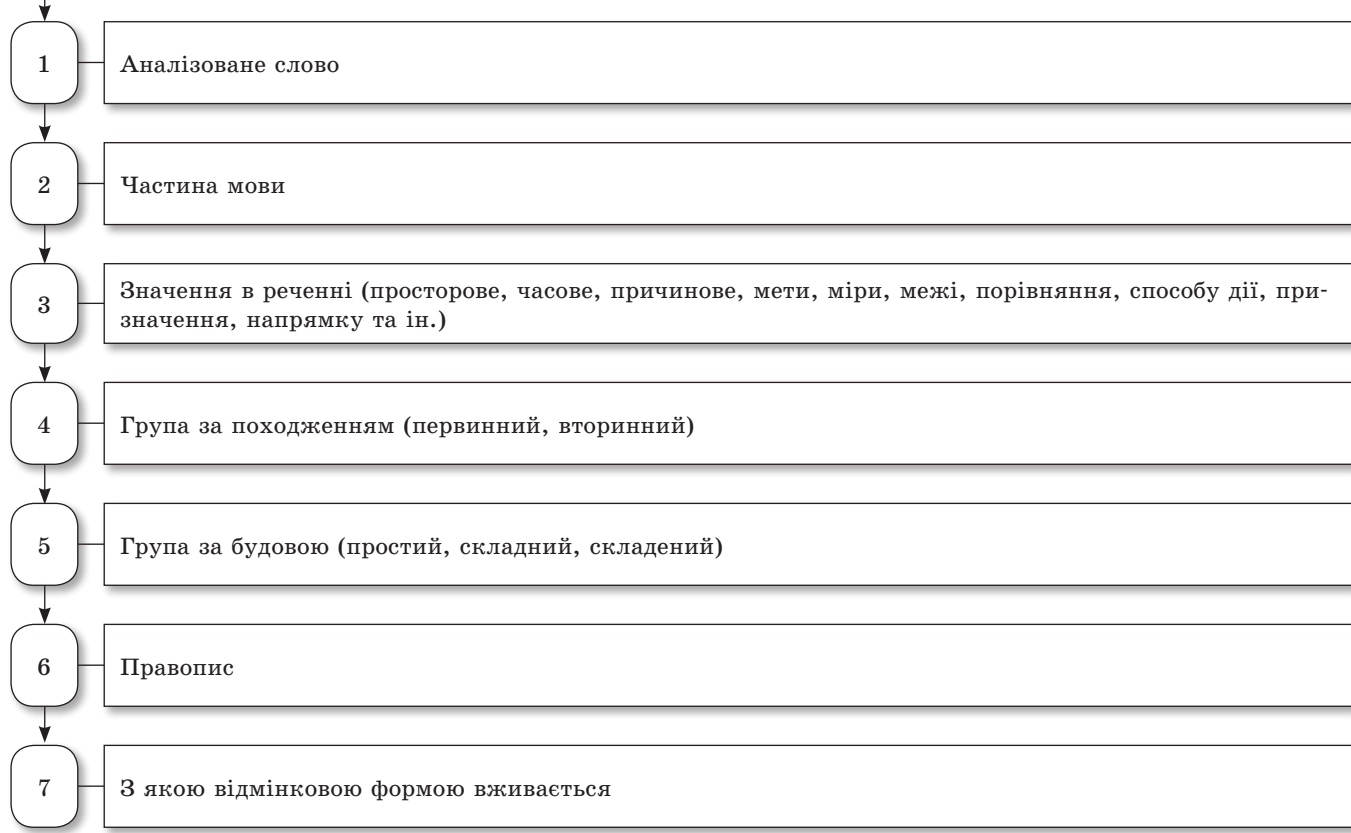
Складені

відповідно до, згідно з, у зв'язку з

ВИКОРИСТАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ ІЗ ВІДМІНКОВИМИ ФОРМАМИ ІМЕННИКІВ		
Відмінок	Прийменник	Приклад
Родовий	<i>без, біля, від, для, до, з-за, з-під, проти, коло, крім, після, ради, серед, вздовж, близько, край, поміж, між, проміж, за, з, в (у), під, над</i>	<i>без</i> поблажливості, <i>біля</i> будинку, відійти <i>від</i> справ, придатний <i>для</i> вживання, ввести <i>до</i> складу, <i>з-під</i> землі дістати, <i>коло</i> тебе, <i>крім</i> нього, <i>після</i> засідання, <i>ради</i> всього святого, <i>серед</i> колег, отримали <i>близько</i> п'яти тисяч прибутку, <i>проміж</i> них, <i>за</i> царя Панька, знімати <i>з</i> ефіру, <i>уздовж</i> річки
Давальний	<i>всупереч, навздогін, наперекір, напереріз, завдяки, вслід, на противагу</i>	<i>завдяки</i> їй, <i>вслід</i> подрузі, <i>навздогін</i> йому, <i>на противагу</i> сказаному, <i>всупереч</i> бажанню, <i>наперекір</i> долі
Знахідний	<i>крізь, повз, попри, про, через, перед, поза, на, о (об), понад, над, під, по, з, за, між, в (у)</i>	<i>крізь</i> сльози, <i>через</i> брак чогось, покласти <i>перед</i> себе, заслуговує <i>на</i> увагу, вдарити <i>об</i> землю, йти <i>по</i> ліки, <i>за</i> будь-яку ціну, <i>між</i> квіти, <i>під</i> ранок, ставити <i>в</i> обов'язок
Орудний	<i>перед, поза, понад, над, під, з, за, між, поміж (проміж)</i>	обов'язки <i>перед</i> родиною, <i>поза</i> сумнівом, схилитися <i>над</i> столом, <i>під</i> керівництвом, <i>згідно з</i> планом, маркетолог <i>за</i> фахом, розмова <i>між</i> друзями
Місцевий	<i>при, на, о (об), в (у), по</i>	бути <i>при</i> матері, стоїть <i>на</i> палубі, перебувати <i>у</i> відпустці, зустрінемося <i>об</i> одинадцятій, чекаю тебе <i>о</i> другій годині, <i>на</i> великому озері, взаємини <i>в</i> сім'ї, їде <i>по</i> шосе

СИНОНІМІЯ ПРИЙМЕННИКОВИХ КОНСТРУКЦІЙ	
ПРИЙМЕННИКИ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬ ВІДНОШЕННЯ МЕТИ	
<i>для</i> + Родовий відмінок = <i>на</i> + Знахідний відмінок	кошти для придбання книг — кошти на придбання книг
<i>по</i> + Знахідний відмінок = <i>за</i> + Орудний відмінок	збираємося по гриби — збираємося за грибами
Запам'ятайте. Не можна замінювати <i>Йти по воду</i> (набрати води) і <i>йти за водою</i> (втопитися)	
<i>ради (заради)</i> + Родовий відмінок = <i>здля</i> + Родовий відмінок	заради дітей — задля дітей
ПРИЙМЕННИКИ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬ ПРОСТОРОВІ ВІДНОШЕННЯ	
<i>коло</i> + Родовий відмінок = <i>біля</i> + Родовий відмінок = <i>близько</i> + Родовий відмінок = <i>при</i> + Місцевий відмінок	коло дороги — біля дороги — близько дороги — при дорозі
<i>перед</i> + Знахідний відмінок / Орудний відмінок = <i>проти (навпроти)</i> + Родовий відмінок	переді мною = навпроти мене
<i>обіч</i> + Родовий відмінок = <i>збоку</i> + Родовий відмінок = <i>поруч</i> + Родовий відмінок = <i>обабіч</i> + Родовий відмінок	обіч мене — поруч зі мною обабіч залізниці — поруч із залізницею — збоку від залізниці
<i>в (у)</i> + Знахідний відмінок = <i>до</i> + Родовий відмінок	заходьте у кімнату — заходьте до кімнати
ПРИЙМЕННИКИ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬ ЧАСОВІ ВІДНОШЕННЯ	
<i>в</i> + Знахідний відмінок = <i>на</i> + Знахідний відмінок	трапилося в ту пору — трапилося на ту пору
<i>під</i> + Знахідний відмінок = <i>перед</i> + Орудний відмінок	прийду під вечір — прийду перед вечором
<i>після</i> + Родовий відмінок = <i>по</i> + Місцевий відмінок	після обіду — по обіді
<i>від (од)</i> + Родовий відмінок = <i>з (із)</i> + Родовий відмінок	працюватиму від понеділка — працюватиму з понеділка
<i>до</i> + Родовий відмінок = <i>по</i> + Знахідний відмінок	канікули до цього дня — канікули по цей день
ПРИЙМЕННИКИ, ЯКІ ПЕРЕДАЮТЬ ПРИЧИНОВІ ВІДНОСИНИ	
<i>від</i> + Родовий відмінок = <i>з</i> + Родовий відмінок	від переляку — з переляку
<i>через</i> + Знахідний відмінок = <i>у зв'язку з</i> + Орудний відмінок	відпустка через хворобу — відпустка у зв'язку з хворобою

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ПРИЙМЕННИКА

СПОЛУЧНИК

Сполучник — незмінна службова частина мови, яка служить для зв'язку членів речення, предикативних частин складних речень і речень у тексті

РОЗРЯДИ ЗА БУДОВОЮ

Прості

і, а, але, або, та, бо, чи

Складні

щоб, якщо, ніби, якби

Складені

тому що, через те що

РОЗРЯДИ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Сурядності

Єднальні

і, й, та (= і), не тільки, а й

Протиставні

а, але, та (= але), зате, проте, однак, все ж

Розділові

або, чи, або... або, то... то, не то... не то, чи то... чи то

Підрядності

Часові

коли, як, доки, поки, відтоді як, як тільки, перш ніж, з того часу як

Причинні

бо, тому що, через те що, у зв'язку з тим що, оскільки, адже

Наслідкові

тому, так що, так що аж, так що й

Метя

щоб, для того щоб, аби

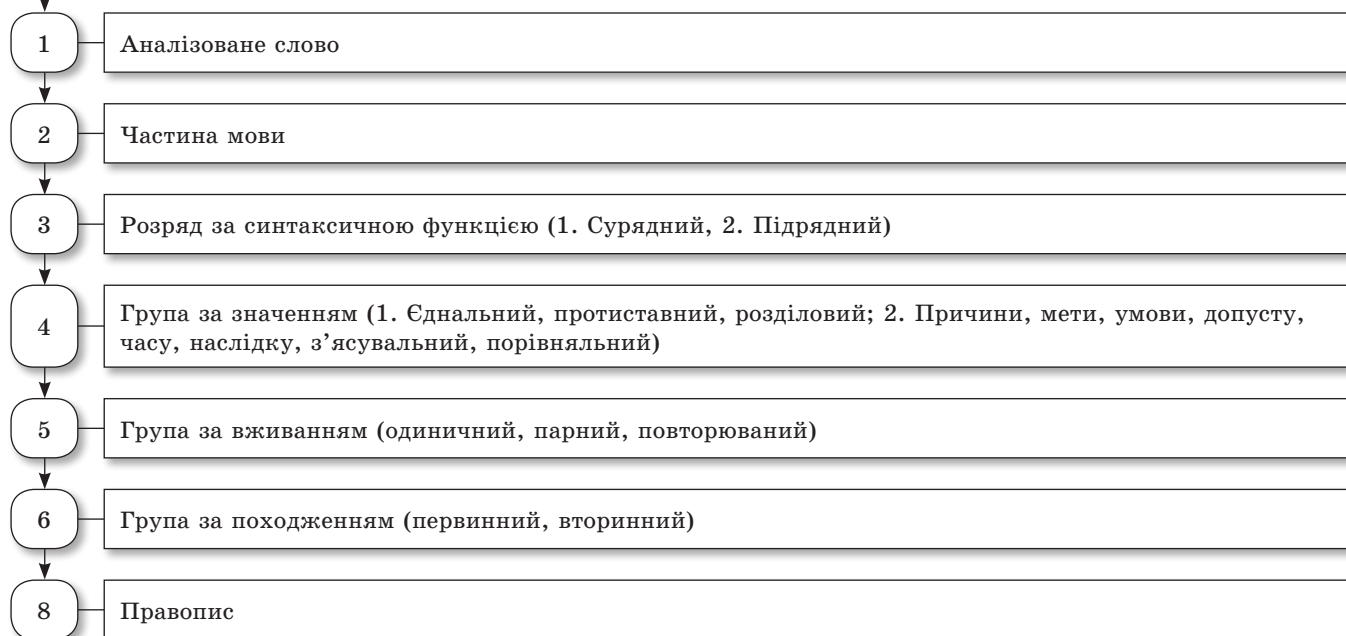
Допустові

хоч, незважаючи на те що, дарма що, хай

Порівняльні

як, немов, наче, неначе, немовбито, неначебто

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ СПОЛУЧНИКА

ЧАСТКА

Частка — службова частина мови, що служить для семантичного поєднання в реченні його різномірних членів, утворення деяких морфологічних категорій, надання висловлюванням і його частинам додаткових смислових, модальних та емоційно-експресивних відтінків, необхідних у комунікативному процесі

РОЗРЯДИ ЗА БУДОВОЮ

Прості

Утворені з одного слова

ні, то, хай, хіба, чи, лише

Складені

Утворені з кількох слів

хоч би, ще б пак, не тільки

РОЗРЯДИ ЗА ЗНАЧЕННЯМ І ВЖИВАННЯМ

Формотворчі

Словотворчі

Фразові

СЛОВОТВОРЧІ ЧАСТКИ

будь-, небудь-, казна-, хтозна-, бозна-, аби-, де-, -сь, не-, ні-, б, би, же, ж, то-, от-, таки-

ФОРМОТВОРЧІ ЧАСТКИ

Творення форми наказового способу дієслів

хай, нехай

Творення форми умовного способу дієслів

би, б

ФРАЗОВІ ЧАСТКИ

СМИСЛОВІ

Вказівні

ось, осьде, он, онде, от, оце, це, оно

Означальні

якраз, саме, справді, точно, власне

Обмежувально-видільні

тільки, лише, таки, бодай, уже, хоч

Підсилювальні

і, й, та (у ролі часток), навіть, аж, ще

МОДАЛЬНІ

**Власне модальні
(сумнів, припущення, невпевненість)**

навряд чи, ба, ну, чи не

Стверджувальні

так, еге ж, атож, аякже, авжеж

Заперечні

ні, не, ані

Спонукальні

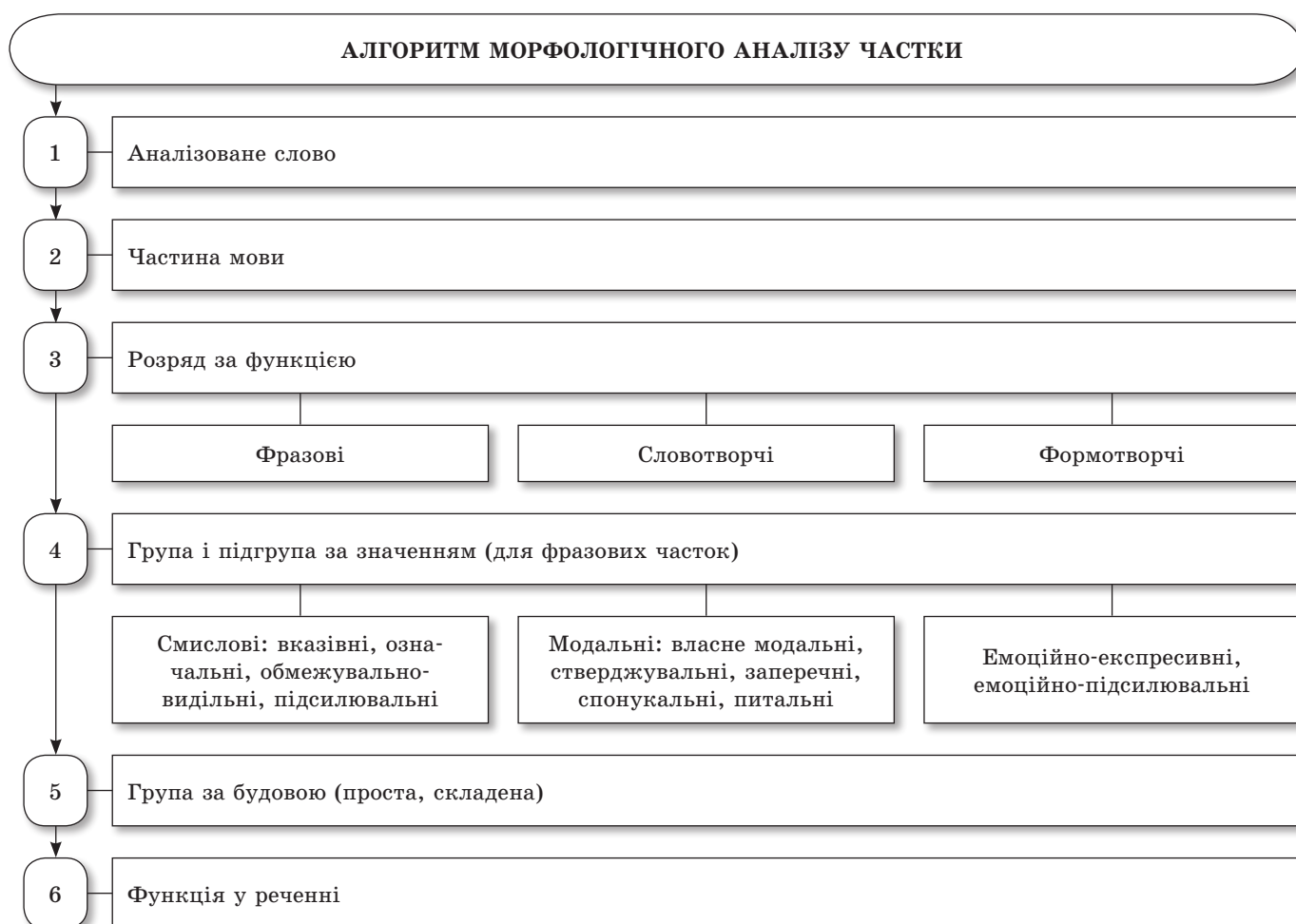
хай, нехай, ну, давай, бодай

Питальні

невже, хіба

ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНІ, ЕМОЦІЙНО-ПІДСИЛЮВАЛЬНІ

як, який, що за, просто, адже, от уже, де там

ВИГУК

Вигук — особлива частина мови, що виражає почуття, емоції, волевиявлення, елементи думки мовця, не називаючи їх

РОЗРЯДИ ЗА БУДОВОЮ

Первинні

Такі, що в сучасній мові не мають зв'язку з тими частинами мови, від яких утворилися

ба, ага, фу, ох, ну, тю, геть, ич

Вторинні

Такі, що співвідносяться з іншими частинами мови, від яких вони утворилися

оце, ой нене, боже-боже, рятуй, так

РОЗРЯДИ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

Питомі

Давно засвоєні з інших мов або такі, що сформува-
валися в українській мові

ах, о (з індоєвропейської), ага (з праслов'янської),
ох (з давньоруської), цур, пек, тьфу, цить, ач, ей

Запозичені

Засвоєні з інших мов відносно недавно

ура (тур.), алло (англ.), браво (італ.), марш
(франц.), пас (франц.), шабаш (давньоєвр.)

РОЗРЯДИ ЗА ЗНАЧЕННЯМ

Емоційні

Виражають почуття, переживання,
фізичний і психічний стан людини

ій, фе, ха, леле, о жах, хвала,
ет, ой

Спонукальні

Виражають різні форми волевияв-
лення мовця (спонукання, наказ,
заклик, заохочення до дії)

гайда, досить, баста, цсс, геть

Апелятивні

Виражають звертання мовця до спів-
розмовника, щоб привернути його
увагу

ей, агов, алло, ау, гей

Етикетні

Виражають привітання, подяку, поба-
жання, прохання, прощання, проба-
чення, божіння

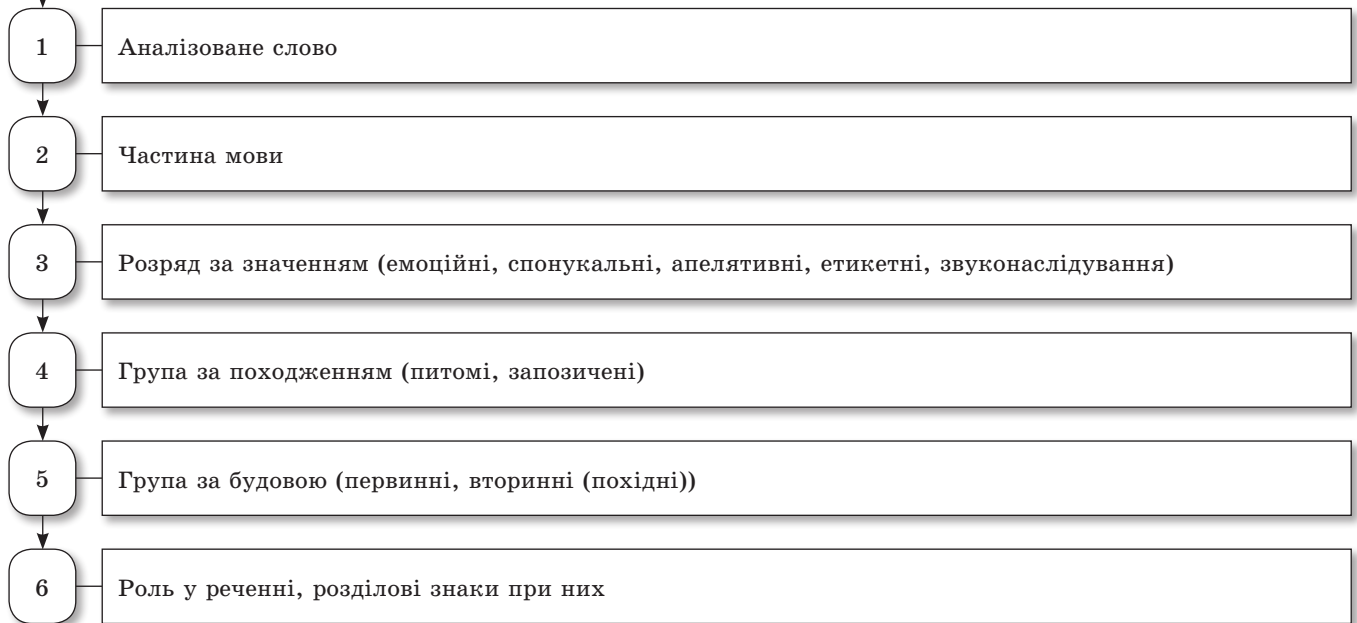
привіт, смачного, їй-бо, дякую

Звуко-
наслідування

Передають акустичне уявлення мовця
про звуки і шуми живої і неживої
природи

тьох-тьох, ку-ку-рі-ку, кахи-кахи,
чух-чух-чух, трах-та-тах, др-р-р

АЛГОРИТМ МОРФОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ ВИГУКІВ

Розділ 8 СИНТАКСИС

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ СИНТАКСИСУ

Синтаксис — розділ науки про мову, що вивчає будову словосполучень і речень, смислові відношення в них та засоби їх вираження

Словосполучення — це синтаксична одиниця, утворена поєднанням двох чи більше повнозначних слів, з яких одне — головне, інше — залежне

Речення — це синтаксична одиниця, що характеризується смисловою завершеністю, інтонаційною закінченістю та певною граматичною організацією і є засобом вираження думки та передачі інформації

Просте речення — речення, в якому наявна одна граматична основа

Двоскладне — просте речення, граматична основа якого складається з підмета та присудка

Односкладне — просте речення, в якому граматична основа складається з одного головного члена і для повноти змісту не потребує доповнення другим головним членом

Неповне — просте речення, в якому один чи кілька членів пропущені

Поширене — просте речення, яке, крім головних членів, має ще й другорядні

Непоширене — просте речення, яке має тільки головні члени

Ускладнене — просте речення, в якому є ускладнювальні компоненти: однорідні члени, відокремлені члени речення, звертання, вставні чи вставлені конструкції

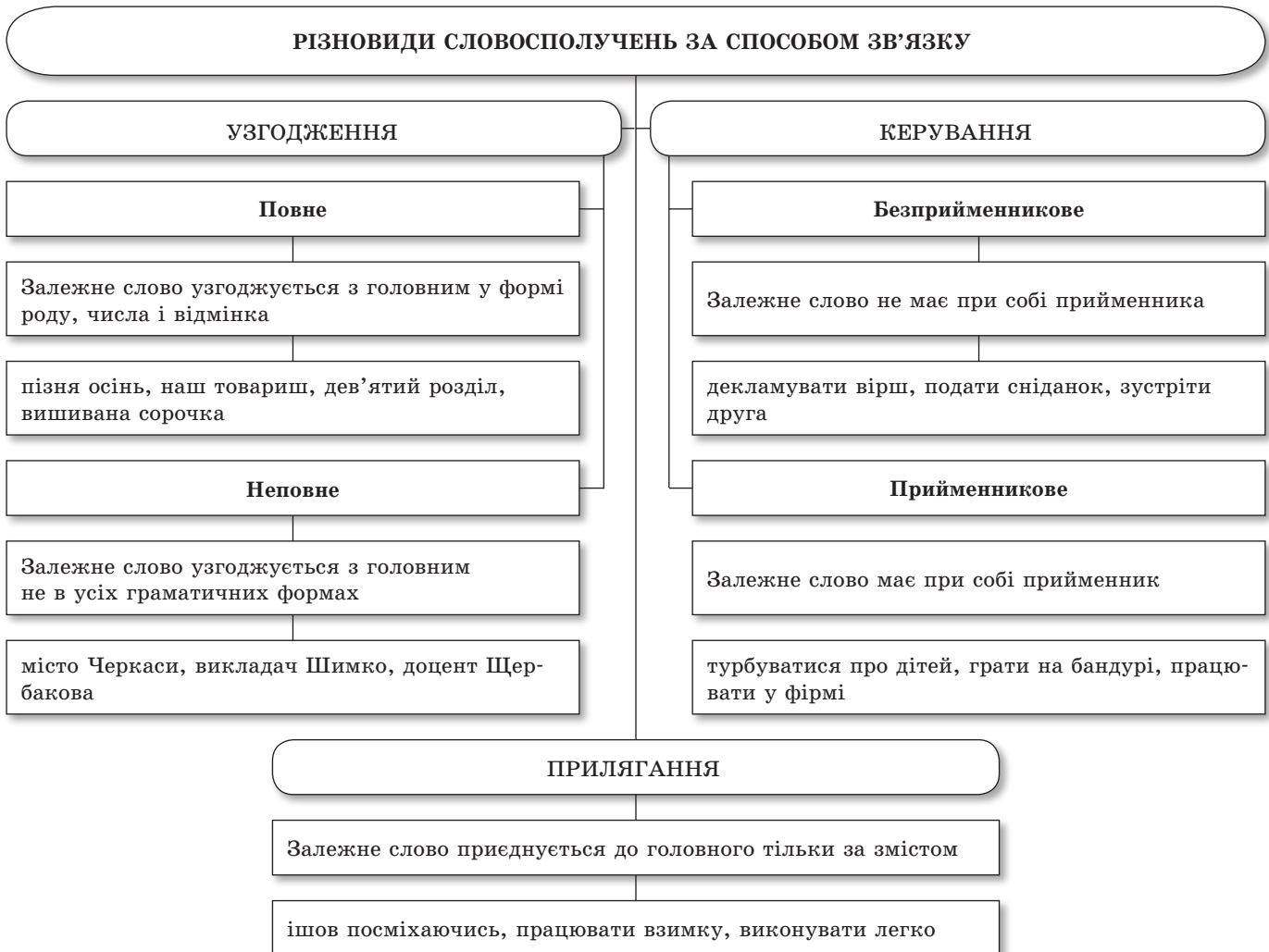
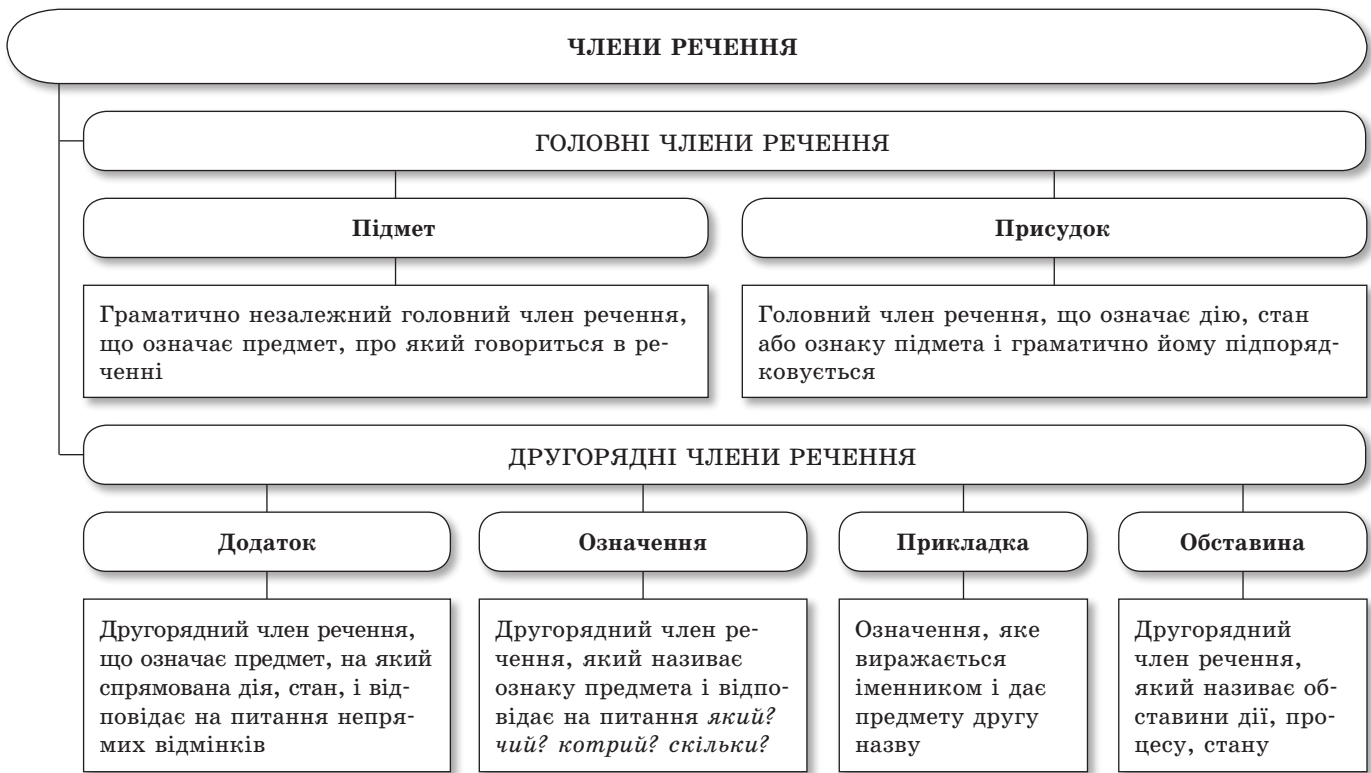
Складне речення — речення з кількома синтаксичними центрами, між якими існують змістові зв'язки, виражені лексично, граматично та інтонаційно

Складносурядне — складне речення, складові частини якого рівноправні за змістом і пов'язані сурядним зв'язком за допомогою сполучників

Складнопідрядне — складне речення, компоненти якого нерівноправні за змістом і поєднуються підрядним зв'язком за допомогою сполучників підрядності та відповідної інтонації

Безсполучникове — складне речення, частини якого поєднуються без сполучників, тільки за допомогою інтонації та відповідного порядку

Складне багатокomпонентне — складне речення, в якому складові частини (більше двох) можуть поєднуватися за допомогою однотипних і різнотипних синтаксичних зв'язків

РІЗНОВИДИ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ЗА МОРФОЛОГІЧНИМИ ОЗНАКАМИ

ІМЕННИКОВІ

Іменник (називний відмінок) + прикметник (називний відмінок)

старанний учень, вродлива дівчина

Іменник (називний відмінок) + іменник (непрямий відмінок)

підпис батька, уривок твору

Іменник (називний відмінок) + порядковий числівник (називний відмінок)

тридцятий день, десятий клас

Іменник (називний відмінок) + займенник (називний відмінок)

кожна людина, увесь будинок

Іменник (називний відмінок) + прислівник

місто зблизька

ЗАЙМЕННИКОВІ

Займенник + займенник із прийменником

кожен із нас, хтось із них

ПРИКМЕТНИКОВІ

Прикметник (називний відмінок) + іменник (непрямий відмінок)

спокійний за вдачею, слабкий характером

Прикметник (називний відмінок) + займенник (непрямий відмінок)

вищий за інших, вродливіший за мене

Прикметник (називний відмінок) + прислівник

надзвичайно вродливий, дуже цікавий

ЧИСЛІВНИКОВІ

Кількісний числівник + іменник (непрямий відмінок)

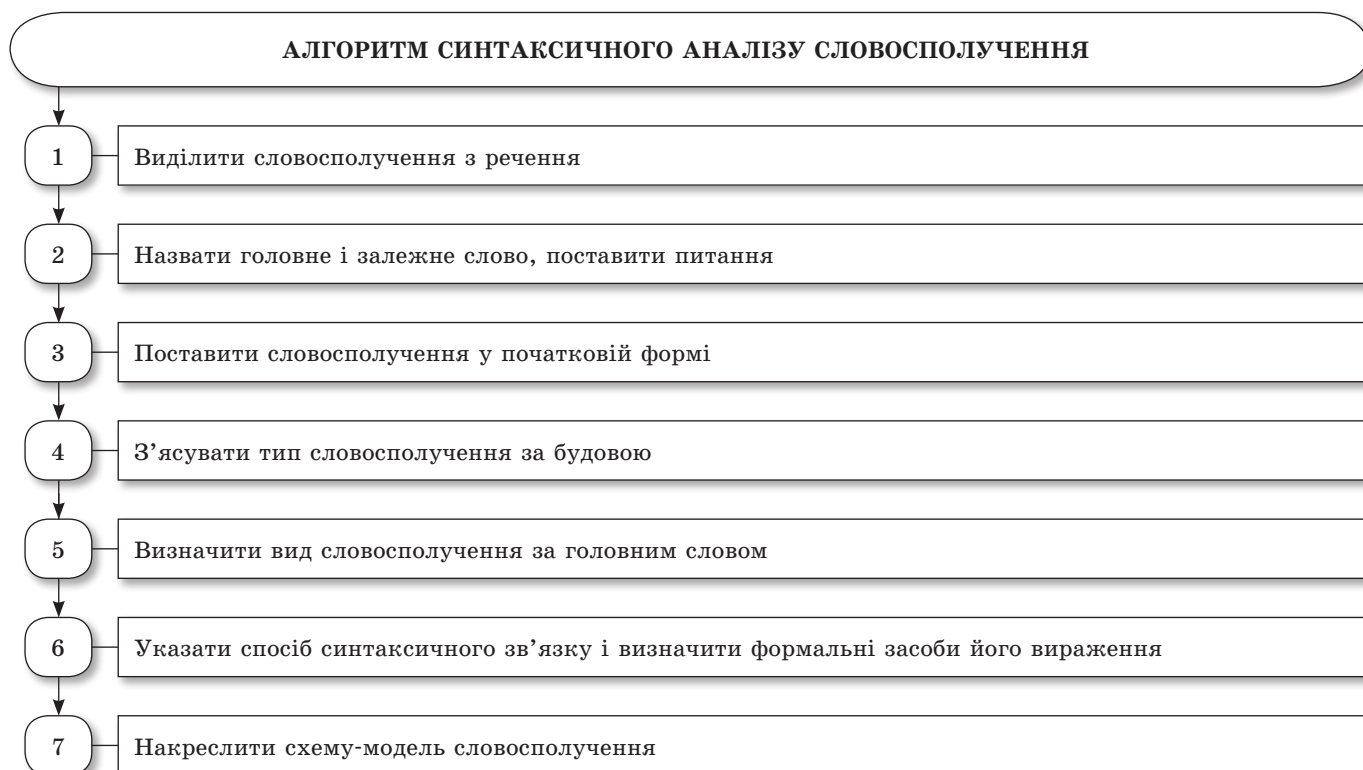
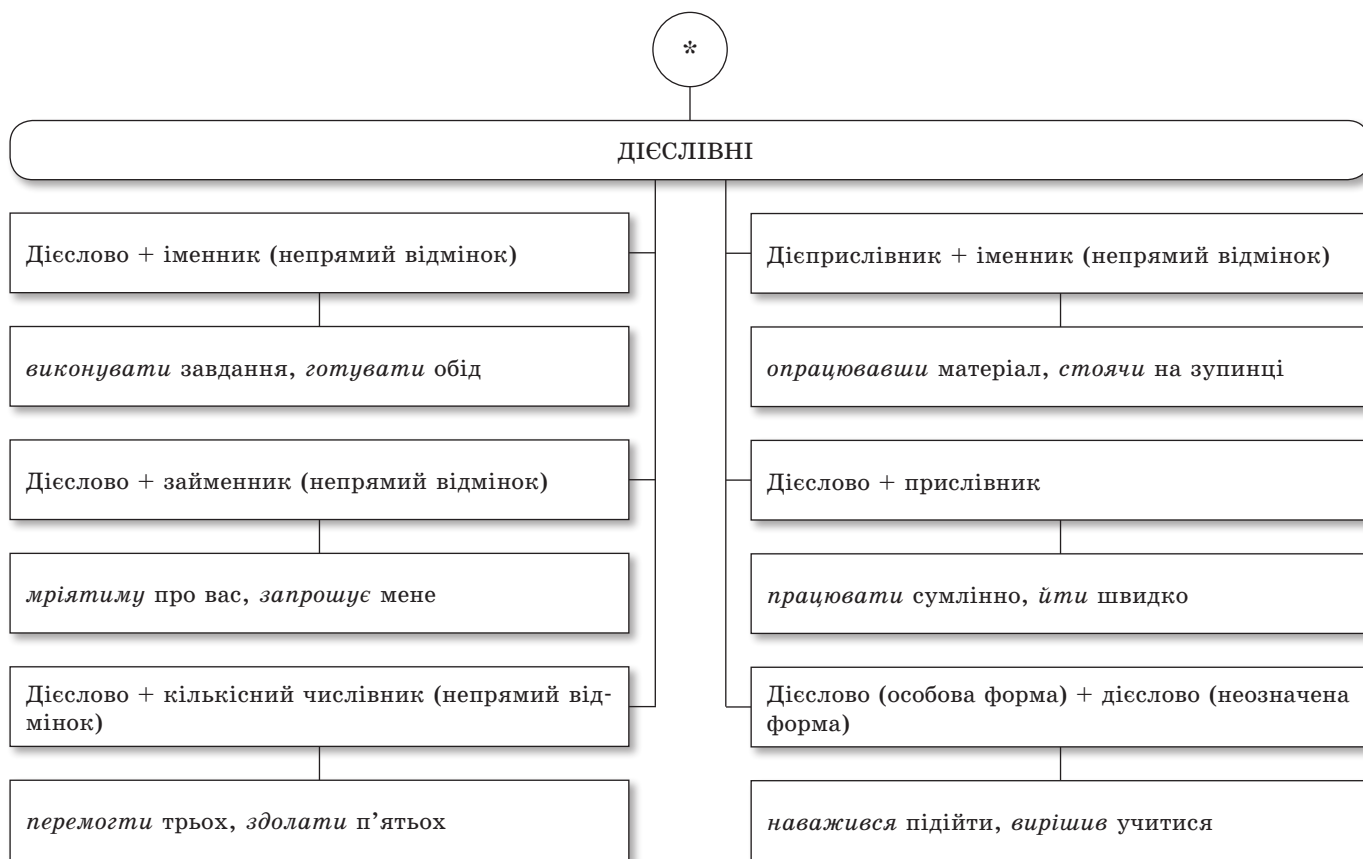
дванадцять частин, два розділи, три четвертих книги

ПРИСЛІВНИКОВІ

Прислівник + прислівник

особливо старанно, зовсім незрозуміло, дуже охайно

*

РІЗНОВИДИ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ

ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Розповідне

Легкий ранковий вітер приніс благодатну прохолоду.

Питальне

Чи довго нам судилося страждати?

Спонукальне

Згадай, народе, своє коріння.

ЗА ЕМОЦІЙНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

Окличне

Плекаймо мову — неоціненний Божий дар!

Неокличне

Мова — пресвята Богородиця нашого народу.

ЗА НАЯВНІСТЮ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ

Двоскладне

Підмет і присудок

Вранішнє сонце пробудило молоду діброву.

Односкладне

Один головний член

Розвидняється.

ЗА НАЯВНІСТЮ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

Поширене

Віддавна дівчата ворожили на святвечір.

Непоширене

Настало свято.

ЗА НАЯВНІСТЮ УСІХ НЕОБХІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

Повне

Марія щоразу з легким сумом згадувала той знаменний у її житті день.

Неповне

Ранні пташки росу п'ють. Пізні — сльози ллють.

ЗА НАЯВНІСТЮ УСКЛАДНЮЮЧИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Ускладнене

Тихий літній вечір прийшов у село, заворожуючи все навколо дримотою і чарунками.

Неускладнене

Землю вкрила темна ніч.

ПРОСТЕ ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

ОЗНАЧЕНО-ОСОВОБЕ	Дієслово у формі першої та другої особи однини й множини дійсного і наказового способу	Од нестерпучого блиску <i>заплющую</i> очі.
НЕОЗНАЧЕНО-ОСОВОБЕ	Дієслово у формі третьої особи множини минулого і майбутнього часу	Та на неї, видно, <i>не звертали</i> уваги.
БЕЗОСОБОВЕ	Безособове дієслово	<i>Звечоріло.</i>
	Особове дієслово у безособовому значенні	У бабусі в хаті <i>пахло</i> чебрецем і материнкою.
	Дієслівна форма на <i>-но, -то</i>	Учора <i>було визначено</i> склад експертної ради.
	Слово категорії стану	Навкруги <i>було тихо і безлюдно.</i>
УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОВОБЕ	Дієслово у формі другої особи однини теперішнього і майбутнього часу	<i>Мовчи</i> та мак <i>товчи.</i>
	Дієслово у формі першої та третьої особи множини теперішнього і майбутнього часу	Випустивши стрілу, лук <i>не ховають.</i>
	Дієслово у формі третьої особи однини теперішнього і майбутнього часу	П'ятками <i>киває</i> , бо діла <i>не має.</i>
ІНФІНІТИВНЕ	Дієслово у неозначеній формі	Негайно <i>припинити</i> відвантаження товару.
НОМІНАТИВНЕ (НАЗИВНЕ)	Іменник у формі називного відмінка	Рання <i>весна.</i> Веселе <i>птаство.</i>

ПРОСТИЙ ПІДМЕТ

ІМЕННИК

Так протікали *дні* мого відпочинку серед безлюддя, тиші і чистоти.

ПРИКМЕТНИК

Старий ледве розгледів у статному парубкові свого онука.

ЗАЙМЕННИК

Особовий

Пізно *я* повертався додому.

Питальний

Що сталося?

Неозначений

А на дальній вулиці *хтось* уже співає колядку.

Заперечний

Ніхто мені тепер не допоможе.

ЧИСЛІВНИК

Кількісний

Дванадцять — найвищий бал.

Порядковий

Дев'ятий завжди був на зв'язку.

Збірний

За столом сиділо *трьох*.

ПРИСЛІВНИК

Батькове *«погано»* крало серце.

ДІЄСЛОВО

Інфінітив

Горіти, а не тліти — високе покликання кожного.

Особова форма

Його *«люблю»* зцілило мою виболену душу.ДІЄПРИК-
МЕТНИК*Визволені* не можуть забути своїх визволителів.

ЧАСТКА

Твоє *«так»* — найкраща відповідь для мене.

ВИГУК

У вранішній тиші солов'їне *«тьох-тьох-тьох»* відлунувало аж за обрієм.

СКЛАДЕНИЙ ПІДМЕТ

СКЛАДЕНІ ВЛАСНІ НАЗВИ	Географічні назви	<i>Кривий ріг</i> — місто моєї юності.
	Імена людей	<i>Іван Трохимчук</i> на запитання викладача відповідав упевнено і виважено.
	Назви творів літератури	« <i>Ой, не ходи, Грицю</i> » стала основою багатьох художніх творів.
СЛОВСПОЛУЧЕННЯ З КІЛЬКІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ	Означено-кількісний числівник + іменник у формі називного відмінка	Минуло <i>два тижні</i> .
	Збірний числівник + іменник у формі родового відмінка	Квочці під крила вмоцувалося <i>трийко курчат</i> .
	Неозначено-кількісний числівник + іменник у формі родового відмінка	<i>Кілька студентів</i> не склали залік з історії.
СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ МІРИ, СУКУПНОСТІ	Іменник у формі називного відмінка + іменник у формі родового відмінка	<i>Зграйка горобців</i> порпалася і вискубувалася посеред дворика.
СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ВИБІРКОВОСТІ	Займенник / числівник + іменник / займенник у формі родового відмінка з прийменником <i>з</i>	<i>Жоден із нас</i> не був упевнений у виграшності розпочатої справи.
СЛОВСПОЛУЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ СУМІСНОСТІ	Іменник у формі називного відмінка + іменник у формі орудного відмінка із прийменником <i>з</i>	<i>Батько з сином</i> ішли широкою стежкою, милуючись мальовничим краєвидом.
НЕПОДІЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ СЛОВСПОЛУЧЕННЯ	<i>Байдики бити</i> — улюблене заняття нероб.	

ПРОСТИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

Дієслово у формі дійсного способу теперішнього, майбутнього або минулого часу

Уже сходить сонце. Будемо заручини гуляти. Весняний ранковий промінь осяєв сонні сме-реки, зелено-сизий луг і замріяну річку.

Дієслово умовного способу

Я радив би тобі більше уваги приділяти самови-хованню.

Дієслово у неозначеній формі

Я її питати, а вона плакати.

Дієслово *бути* у формі дійсного, умовного або на-казового способу

У мене був чудовий настрій. О п'ятнадцятій со-рок буде зустріч гуртківців. О слово, будь мечем моїм.

Фразеологічними сполученнями

Усе літо він бив байдики, а прийшла осінь — взявся за розум.

Стійке сполучення дієслова та іменника, зна-чення якого відповідає одному слову

Увесь сьомий клас узяв участь у прибиранні пришкольної ділянки. Дресирувальник дав джеку команду «сидіти».

СКЛАДЕНИЙ ДІЄСЛІВНИЙ ПРИСУДОК

Інфінітив + дієслово зі значенням початку / кінця, тривалості дії

Надворі почало розвиднятися. Після серйозної травми брат облишив займатися футболом.

Інфінітив + дієслово зі значенням можливості / неможливості виконання дії, прагнення, бажання

Я маю закінчити цей розділ сьогодні. Марині подобалося дивитися на спокійно-бурхливі води Дніпра.

Інфінітив + модально-предикативний прикмет-ник

Софія не здатна забути ті зустрічі. За єдиний її ясний погляд Олексій ладен був віддати цілий світ.

Інфінітив + стійкі сполучення з модальним зна-ченням

Група мала намір пройти сьогодні двадцять кілометрів. Олександр дав згоду на участь у шкільних змаганнях.

СКЛАДЕНИЙ ІМЕННИЙ ПРИСУДОК

Дієслово-зв'язка + іменник у формі називного або орудного відмінка

Душею компанії став чорнявий Степан.

Дієслово-зв'язка + іменник у формі родового відмінка без прийменника та пояснюючого його прикметника

Літак той був батькової конструкції.

Дієслово-зв'язка + іменник у формі знахідного відмінка без прийменника (із залежним словом або без нього)

Для мене ця робота являла найбільшу цінність.

Дієслово-зв'язка + іменник у формі непрямого відмінка з прийменником (із залежним словом або без нього)

Літо було у повному розпалі.

Дієслово-зв'язка + прикметник у формі називного чи орудного відмінка (із залежним словом або без нього)

Навіть у цю осінню негоду Київ був гарним і неповторним.

Дієслово-зв'язка + дієприкметник у формі називного або орудного відмінка (із залежним словом або без нього)

Луки затоплені весняною водою.

Дієслово-зв'язка + займенник у формі називного або орудного відмінка

А хіба наш дім — не твій?

ДОДАТОК

Питання непрямих відмінків

ПРЯМИЙ

Іменник, займенник у формі знахідного відмінка без прийменника

Я люблю *вітряки*, люблю *посвист* їхніх крил, *гудіння* млинових жорен.

Іменник, займенник у формі родового відмінка без прийменника

Біле тісто *паляниці* нараз обдувало гарячим духом печі.

НЕПРЯМИЙ

Іменник, займенник в усіх інших відмінкових формах із прийменниками і без них, а також у формі знахідного та родового відмінка з прийменником

Короваєм благословляли у довгу, тепер уже двоєдину дорогу одружених молодят.

ОЗНАЧЕННЯ

Який? чий? котрий? скільки?

УЗГОДЖЕНЕ

Поєднується з головним членом зв'язком узгодження

Прикметник

Суворою лінією стоять у степу сторожові могили.

Дісприкметник

Припорошений весняною пилюкою степ збігає на південь і стигне там голубим маревом.

Займенник прикметникової форми

Я люблю *ці* безкраї степи.

Порядковий числівник

На давньому фото наш *перший* курс ще такий веселий.

Кількісний числівник у непрямому відмінку (крім знахідного)

На лісовій галявині були поставлені намети *трьох* команд.

НЕУЗГОДЖЕНЕ

Поєднується з головним словом зв'язком керування або прилягання

Іменник у формі родового відмінка без прийменника

Харківська школа *лінгвістики* znana ne tilyky v Ukraїni.

Іменник у формі непрямого відмінка з прийменником

Майстриня плела мереживо *з тонких, прозорих ниток*.

Дієслово у формі інфінітива

І в цю мить до нього прийшло натхнення *творити*.

Прислівник

Стежина *праворуч* вела до дідусевої пасіки.

ПРИКЛАДКА

З означуваним словом узгоджується у відмінку і числі

Іменник

Відавна оберегом України вважався сивочолий Дніпро-*Славута*.

Приєднується до означуваного слова зв'язком прилягання

Іменник

Найбільше мені подобається оздоблення станції метро *«Пушкінська»*.

ОБСТАВИНА

СПОСОБУ ДІЇ

Як? яким способом?

Прислівник

Я запізнювався і намагався йти *швидше*.

Іменник у формі орудного відмінка без прийменника

Староста *горою* стоїть за свою групу.

МІРИ І СТУПЕНЯ

У якій мірі? як часто? як багато? скільки разів? у скільки разів?

Прислівник

Глечик був *ущерть* наповнений молоком.

ЧАСУ

Коли? з якого часу? до якого часу? доки?

Прислівник

Колись і я виберуся на гостину до своїх кумів.

Іменник у формі родового відмінка з прийменником і без нього

Вони простояли під вербою *до світанку*.

МІСЦЯ

Де? куди? звідки?

Прислівник

Знизу віяло прохолодною вологою.

Іменник у формі родового та місцевого відмінків із прийменником, орудного та знахідного відмінків без прийменника

Садок ріс на волі *в глибокій долині*.

УМОВИ

За якої умови?

Дієприслівниковий зворот

Тільки маючи велику силу духу, можна досягти поставленої мети.

МЕТИ

Для чого? з якою метою?

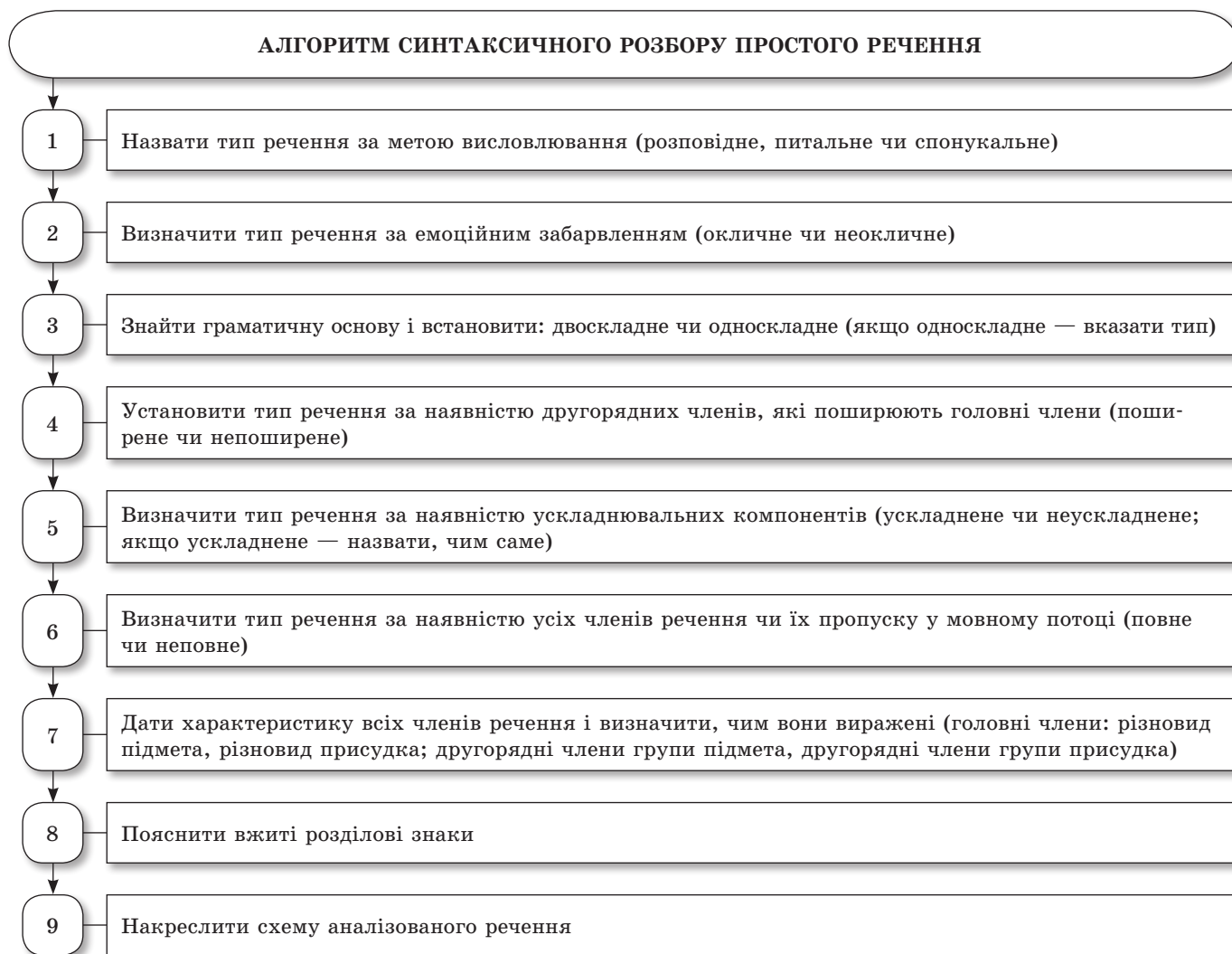
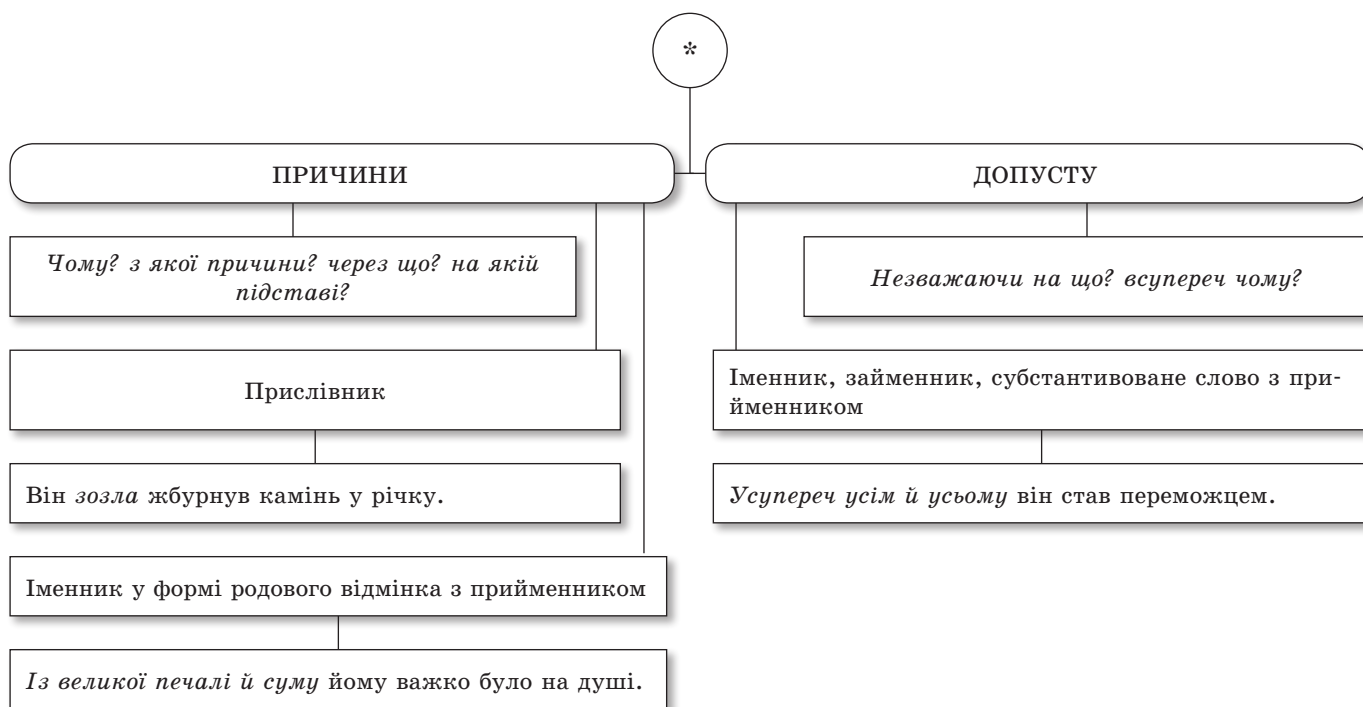
Прислівник

Я *навмисно* все це влаштувала.

Іменник у формі знахідного відмінка з прийменником

Чумаки стали табором *на нічліг*.

*

СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

З єднальними відношеннями між частинами

і, й, та, ні... ні

Надворі розгодинилося, і діти пішли на прогулянку.

Із протиставними або зіставними відношеннями між частинами

а, але, та (=але), проте, однак

Під ногами була безодня, але Соломія вхопилася за кущ очерету і вилізла.

Із розділовими відношеннями між частинами

або... або, то... то, чи... чи, не то... не то

Або ти лишаєшся зі мною, або я йду від тебе назавжди.

СКЛАДНОПІРЯДНІ РЕЧЕННЯ

ІЗ ПІРЯДНИМИ ОЗНАЧАЛЬНИМИ

який?

який, що, де, куди, звідки, коли, наче, неначе, ніби, як, щоб

Я знайшла книгу, яка була мені дуже потрібна.

ІЗ ПІРЯДНИМИ З'ЯСУВАЛЬНИМИ

що?

що, як, щоб, наче, ніби, мов, хто, який, чий, котрий, де, куди, як, коли

Батьківська хата — це те, що завжди згадується, сниться.

ІЗ ПІРЯДНИМИ ОБСТАВИННИМИ

Способу дії

як? яким способом?

як, ніби, наче, мов

Я тримав писанку делікатно і ласкаво, наче курчатко сиділо у жмені.

Порівняльні

*як саме?
подібно до чого?*

як, наче, неначе, ніби, нібито, мов, немов, немовби, що

Батько був такий розгніваний, аж чорний, ніби насувала чорна хмара.

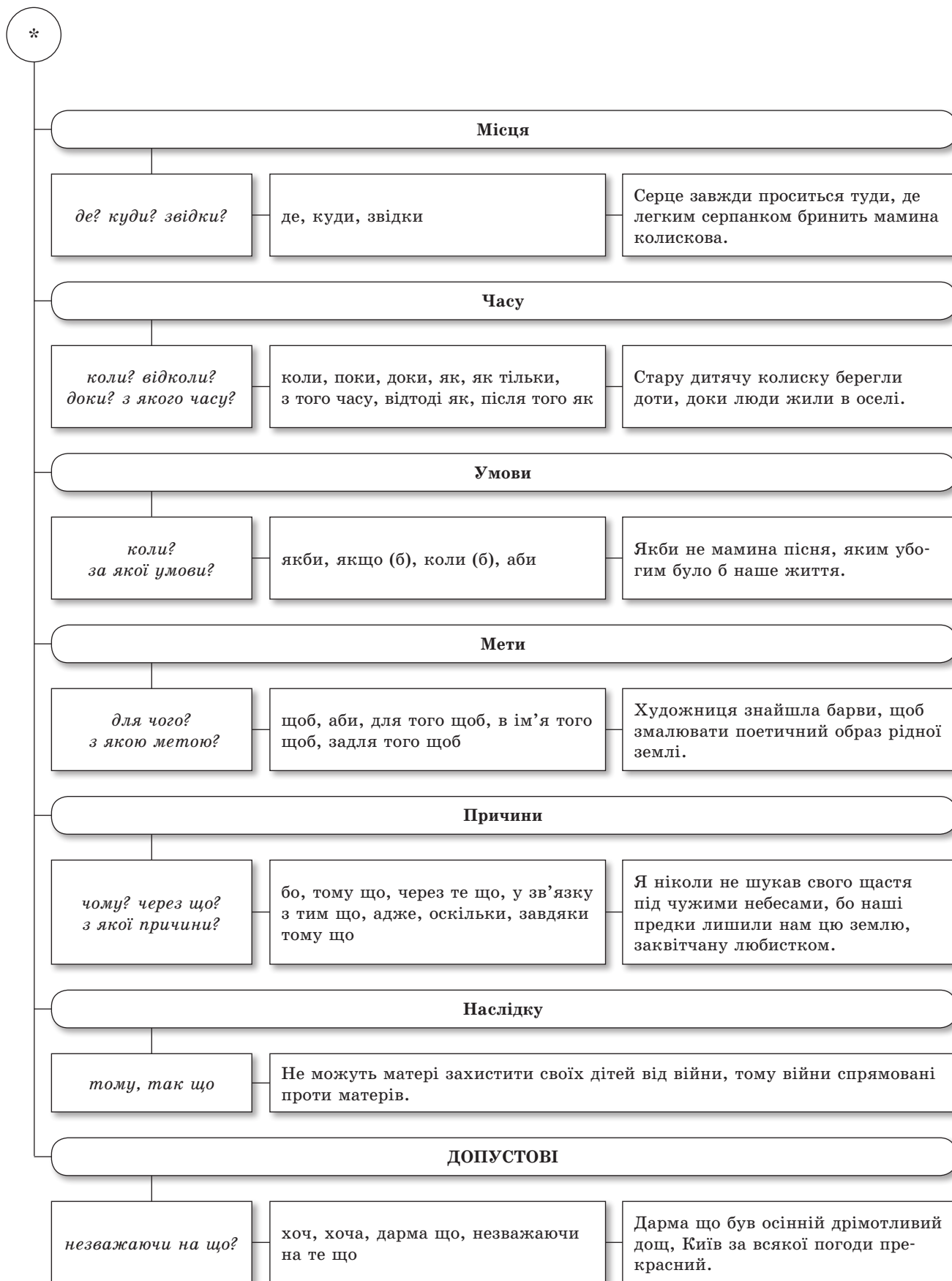
Міри і ступеня

*якою мірою?
наскільки?*

що, що аж, скільки, чим... тим

Руки в Іванка так змерзли, що аж зашпори позаходили.

*

БЕЗПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

З ОДНОТИПНИМИ ЧАСТИНАМИ

Зі значенням одночасності

За дубами сонечко сяє, пташки у ліщині виспівують, квітки рябіють у траві.

Зі значенням послідовності

Червонясто лягало сонце за обрій, сизі присмерки обволікали навколишність.

ІЗ РІЗНОТИПНИМИ ЧАСТИНАМИ

Зіставні

Небо синіше од моря, море синіше од неба.

Протиставні

Вони не загинули — вони живуть і нині.

Пояснювальні

Від маминих рук завжди випромінювали якісь пахощі: пахло гарячим, щойно випеченим хлібом.

Коментуючі

Павлина присіла поруч, підібгавши під себе ноги, мабуть, усі жінки в селі сідали так, швиденько й легко.

Уточнювальні

Там був звичай: кожен гість садив дерево.

Допустові

Мене сварили, гнобили, я все витримала.

Умовно-наслідкові

Посіють зерно золоте — заколоситься жито.

Причиново-наслідкові

У мені горіла жага знань: я читав, читав і читав.

Часові

Прийде осінь — у засіках буде хліб золотий.

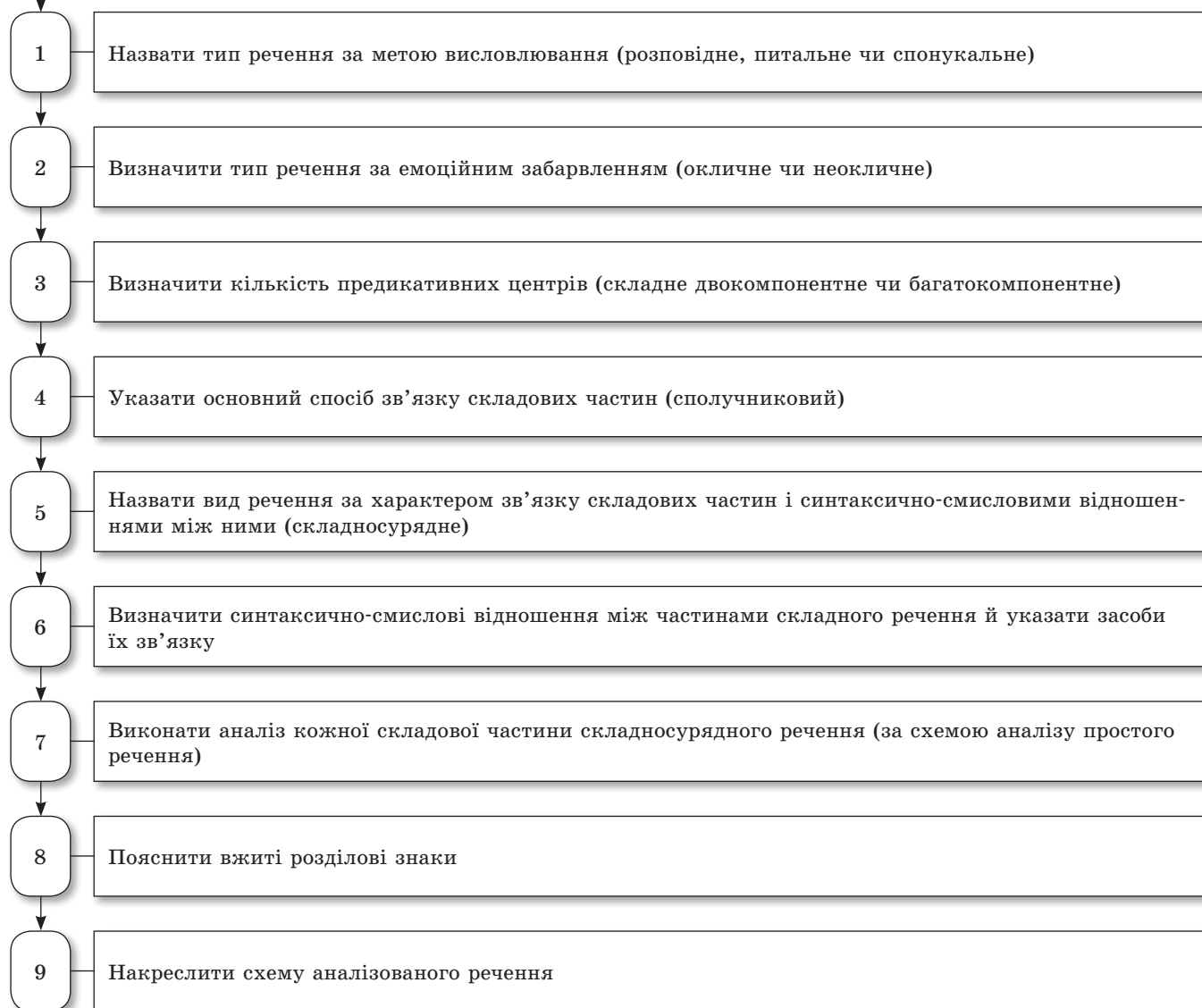
Метя

Тепер заспівуй — розрадиш душу мою.

Доповнюючі

Ми повернули праворуч — до місця призначення залишилося кілька вулиць.

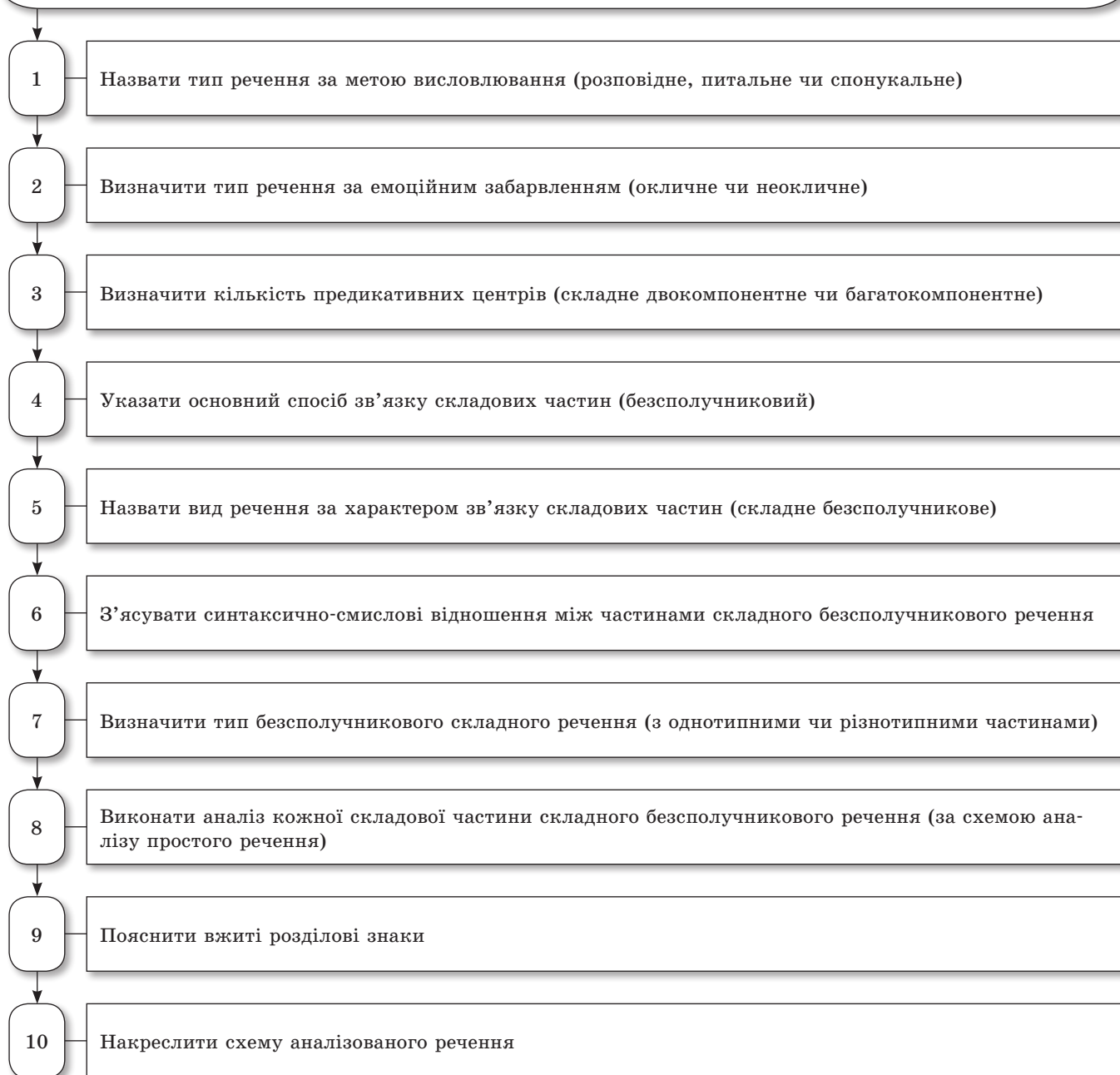
АЛГОРИТМ СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

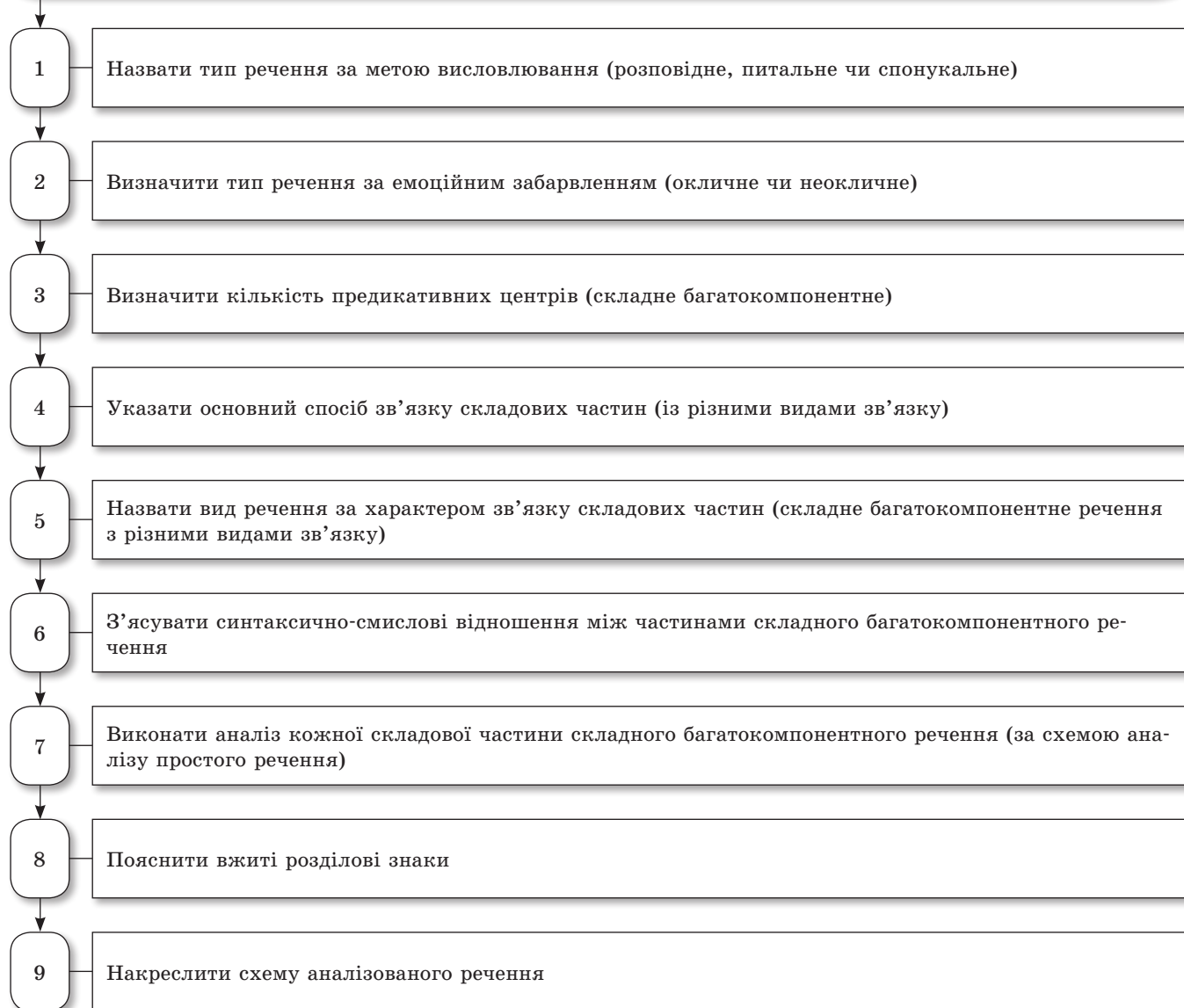
АЛГОРИТМ СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

АЛГОРИТМ СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ БЕЗПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

АЛГОРИТМ СИНТАКСИЧНОГО АНАЛІЗУ БАГАТОКОМПОНЕНТНОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ ЧУЖОЇ МОВИ

ПРЯМА
МОВА

Спосіб передачі чужої мови, при якому мовець або автор тексту повністю зберігає її лексичні, синтаксичні та стилістичні особливості, тобто відтворює її дослівно: *І кожна статуя, колона, малювання, мережка, різьба і навіть цегла незримими устами промовляє: «Мене створив єгипетський народ» (Леся Українка).*

НЕПРЯМА
МОВА

Спосіб передачі чужої мови, при якому відтворюється тільки її зміст, без збереження лексичних, синтаксичних та стилістичних особливостей: *Технократ вважає, що з Баглая міг би вийти путящий інженер (Олесь Гончар).*

НЕВЛАСНЕ
ПРЯМА
МОВА

Такий спосіб передачі чужої мови, який поєднує особливості прямої та непрямой мови: *А коли все оце сталося, так просто й непомітно, я не почув тиші: її глушили чужі голоси, дрібні, непотрібні слова, як тріски і солома на весняних потоках...
...Одна знайома дама п'ятнадцять літ слабувала на серце... трах-тарах-тах... трах-тарах-тах... Дивізія наша стояла тоді... трах-тарах-тах... Ви куди йдете? Прошу білети... трах-тарах-тах... трах-тарах-тах... (М. Коцюбинський).*

ЦИТАТА

Дослівне відтворення фрагмента іншого тексту зі збереженням усіх його граматичних та стилістичних особливостей: *Олесь Гончар так відгукнувся в пресі на публікації Євгена Гуцала: «Його серії статей про витоки, підґрунтя московського великодержавництва я вважаю явищем. Публіцистика свідчить про усвідомлення наших проблем».*

ДІАЛОГ

Дослівне відтворення розмови двох осіб: *Зненацька старший хлоп'як зупинився, наче вражений тим, що несподівано побачив, далі затулив своєму товаришеві долонями очі й поспитав:*
— *Хочеш, щоб я чудо сотворив?*
— *Яке чудо?* — запитав товариш, намагаючись вивернутись.
— *Ну, щоб зараз перед нами явилася хата?*
— *На курячих ніжках? З бабою-ягою у вікні?* — кепкував менший.
— *Кажи, хочеш чи не хочеш? Бо можу передумати!*
— *Авжеж, хочу!* (Є. Гуцало).

Розділ 9 ПУНКТУАЦІЯ

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В КІНЦІ РЕЧЕННЯ

КРАПКА

Ставиться в кінці розповідного або спонукального речення, вимовленого без окличної інтонації

Тієї самої ночі відбулася у гетьманських покоях нарада (Б. Лепкий); Цілий день учора проблукав у полі, з вітром навздогінки бігав навмання (В. Чумак).

ТРИ КРАПКИ

Використовується для передачі незакінченого, обірваного або перерваного мовлення

*А Конончук держав у руках шматок хліба, що його дав Фавст з Поділля, і ридав... (Г. Косинка);
Твої губи — розтулена рана... (В. Сосюра).*

ЗНАК ПИТАННЯ

Ставиться у кінці питального речення

*Як я ставлюся до теперішніх літературних організацій? (Остан Вишня); Довгочасності красо не-
зглибна, невже ж тобою не п'яніти? (Б.-І. Антонич).*

ЗНАК ОКЛИКУ

Ставиться в кінці окличного речення

*Яблука доспіли, яблука червоні! (М. Рильський); Ні слова про спокій! Ні слова про втому! (В. Еллан-
Блакитний).*

КОМА В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Між однорідними членами речення, які не з'єднуються сполучниками	<i>Дише тихо і легко в синяву вона, простягає до зір свої руки... (В. Сосюра); У нього кожне слово — це перлина, Це праця, це натхнення, це людина (М. Рильський).</i>
Між однорідними членами, з'єднаними двома чи більше сполучниками	<i>Той садок, і закохані зорі, і огні з-під опущених вій... (В. Сосюра); [Поете!] Будь собі суддею, І в ночі тьми і самоти Спинись над власною душею, І певний суд вчини над нею, І осуди, і не прости (М. Рильський).</i>
Перед другим із парних сполучників <i>не тільки...а й, як...так і, не так... як</i> , що вживаються при однорідних членах речення	<i>Я читала твори Умберто Еко як російською, так і українською мовою; Не тільки старі, але й діти босоногі раділи новому.</i>
Перед словами <i>а саме, як-от, як</i> , що стоять у реченні з однорідними членами після узагальнюючих слів	<i>На заняттях з української літератури ми розглядали творчість таких поетів початку ХХ століття, як Євген Плужник, Михайло Драй-Хмара, Михайль Семенко, Василь Чумак</i>
При повторенні слова	<i>Проси, проси чого хочеш. Усе тобі віддам, усе. Тільки прости, прости; Я жду тебе, жду, жду (М. Куліш).</i>
Для виділення поширених і непоширених звертань незалежно від їх розміщення у реченні	<i>Суди мене судом твоїм суворим, Сучаснику! (Є. Плужник); Навчїть мене, рослини, зросту, буянннн, і кипіннн, й хмелю (Б.-І. Антонич); Спи, моя дитино золота, Спи, моя тривого кароока (М. Вінграновський).</i>
Після вигуків, якщо вони відділяються інтонаційно	<i>Ах, ця осїнь! Геї, спокїїні, досвідчені! Ої, упали ж та впали кривавї роси на тихенькі-тихі поля... (Є. Плужник), Ої, Улю, ої, тільки, Улю, і тобі не сором! (М. Куліш).</i>
АЛЕ Кома після вигуку не ставиться, якщо інтонаційно він належить до наступного звертання: <i>Ої матїнко-мамо, не клич його в снї... (Б. Олійник).</i>	
Для виділення порівнянь і порівняльних зворотів, що вводяться словами <i>як, мов, наче, ніби, немов, нїж</i> , незалежно від їх розміщення у реченні	<i>Немає мудріших, нїж народ, учителїв (М. Рильський); А один, як сирота, гїрко плакав з перебитим у лїкті крилом (Б. Олійник).</i>
АЛЕ Кома перед порівняльним зворотом не ставиться, якщо порівняння виражене сталим фразеологічним зворотом: <i>Він стояв передї мною білий як стїна</i>	
Для виділення уточнювальних членів речення	<i>Мене послали на Нікопольщину, власне, в самий Нікополь, на будівництво трубного заводу (В. Сосюра); Я вирїс сам, без батька, без матерї.</i>

КОМА В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Для виділення вставних і вставлених конструкцій

*Крім того, це один план є на Мокія вплинути (М. Куліш);
Може, побачимось сьогодні; Видно, не сподобалось йому моє
пригощання; Мабуть, не встигну я виконати цю роботу.*

Для виділення відокремлених прикладок

*Орлицею на бій летіла ти, добросердна, а не зла (М. Драй-Хмара);
Без знання акцентуаційних норм, тобто правил наголошування,
неможливо виробити навички правильної вимови; Під благовістям
райдуги цієї Стоїть він, сіроокий чоловік (М. Бажан).*

Для виділення відокремлених означень

*І ось прийшов ще один осінній вечір, тужливий, нестерпний і
нескінченний; Одгорни кугу і руту, Запашну розсуну траву і
криницю призабуту, Ясноводу і живу, Кимось добрим міцно
вкату В землю вогку степову, Там, хвилюючись, знайди (М. Бажан).*

Для виділення відокремлених обставин

*Уже надходив листопад, приймаючи естафету у червонолисто-
го жовтня; Увечері, після роботи, я ходила на заняття з крою.*

КРАПКА З КОМОЮ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Між поширеними однорідними членами (особливо, якщо в середині хоча б одного з них є кома)

*Люблю тебе, земле рідна, твої ліси і діброви, твої озера і ріки;
твої ниви золотокоші, безкраї.*

ДВОКРАПКА В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Після узагальнювального слова при однорідних членах речення

З приходом весни усе оживає: і земля, і квіти, і трави

ДУЖКИ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Для виділення вставних та вставлених конструкцій

*Стужілий за справжньою (не донецькою) Україною, поїхав
учителювати на Кіровоградщину, поблизу Гайворона (В. Стус).*

*Його [Ігоря Калинця] творчий доробок — 17 поетичних збірок —
згруповано в два цикли: «Пробуджена муза» (9 збірок, це муза
покоління шістдесятників, 1962–1972) та «Невольнича муза»
(8 збірок періоду ув'язнення, 1972–1981) (Т. Конончук).*

ТИРЕ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

МІЖ ПІДМЕТОМ І ПРИСУДКОМ

Якщо підмет виражений іменником або власне кількісним числівником у називному відмінку, а дієслово-зв'язка пропущене

Рожеві вечори — час тихого смеркання (І. Багряний); П'ять та п'ять — десять; Ти — вся любов. Ти — чистота, Довірливість благословенна (М. Вінграновський).

Якщо один із них виражений інфінітивом

Сиротою жити — сльози лити (З народної творчості).

Якщо перед присудком уживаються слова *це, то, ось, оце, значить* або їх без зміни змісту можна поставити

Тримати язик за зубами — то нелегка річ; Жити — значить горіти

Якщо присудок має значення заперечення або порівняння для виділення його смислового значення (якщо треба передати на письмі виразну паузу)

Говорити — не горох молотити; Повітря — мов прив'ялий трунок

НА МІСЦІ ПРОПУЩЕНОГО ЧЛЕНА РЕЧЕННЯ

Сонце — в плечі (М. Драй-Хмара); Життю — ні кінця ні начала (Б. Олійник).

ПЕРЕД УЗАГАЛЬНЮВАЛЬНИМ СЛОВОМ ПІСЛЯ РЯДУ ОДНОРІДНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ

Посада, статус, гроші — ніщо їй не давало втіхи

ПІСЛЯ ПЕРЕЛІКУ (якщо такий іде після узагальнювального слова, але не закінчує речення)

Все наокил: і трави, і дерева, і куці — наче завмерло (Ю. Смолич).

ДЛЯ ВИДІЛЕННЯ ПРИКЛАДОК

(якщо вони стоять у кінці речення і перед ними, не змінюючи змісту, можна вставити *a same*)

Вони напливають — ці шуми, і думи, і гомони, й тони (М. Бажан); Душа дозріє, сповниться відразу Подвійним смаком — меду і полину (О. Теліга).

КОМА В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Між частинами безсполучникового складного речення зі значенням одночасності чи послідовності подій

На білу гречку впали роси, Веселі бджоли одгули, Замовкло поле стоголосе В обіймах золотої мли (М. Рильський); Осінь димна, осінь тьмяно-золота На пустельнім кийвськїм холмі (М. Бажан).

Між частинами складносурядного речення (якщо описувані в різних частинах події не змінюються раптово і не протиставляються)

Васильки у полі, Васильки у полі, і у тебе, мила, васильки з-під вій, і гаї синіють ген на видноколі, і синіє щастя у душі моїй (В. Сосюра); В сотах мозку золотом прозорим Мед думок розтоплених лежить, А душа вклоняється просторам І землі за світлу радість — жить! (О. Теліга).

Між частинами складнопідрядного речення

Я чую, як шумлять долини (М. Бажан); Розливається кров і по жилах тече, ніби пахне вона лободою (В. Сосюра); По межах, де збуяв пирій, стрибають коники й щербече десь жайворонок угорі (М. Драй-Хмара).

Між частинами складного речення з різними типами зв'язку

Менше ми гіркоти нестимем, Стане ближчою наша мета, Як не будуть у небо димом Підніматись жіночі літа (В. Симоненко).

КРАПКА З КОМОЮ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Між частинами складного безсполучникового речення, якщо вони поширені або в середині їх уже є розділові знаки

Поминув сосняк, пішов дубиною; в дубині вечеряли дятли, наїдаючись, видно, на зиму (М. Вінграновський); Білі акації будуть цвісти в місячні ночі жагучі; промінь морями залле золотий річку, і верби, і кручі... (В. Сосюра).

Між частинами складного речення з різними типами зв'язку з метою відокремлення відносно завершених смислових відрізків у середині конструкції

Ярослав вирішив поки що втриматися, глянути, що з того вийде, він мовби передчував, що змагатися йому з цими малими киянами не виходить і не личить, терпляче ждав, коли з'являться з-під отих малечих рук перші ліплення і перші різьблення; малих нагородовано обідом разом з князем, коли стало темніти, запалено свічки, щоб робота не припинялася, хто першим викінчував свою надумку, брався до чогось нового; Ярослав не мав куди поспішати, однаково змушений був лежати, він сказав їм, що можуть жити хоч місяць, що згодом він і сам приєднається до їхньої змаганини, але чим більше носив йому Будий речей, зроблених нашивдкуруч, майже на бігу, отими безвісними хлоп'яками, тим мовчазніший і похмуріший ставав князь, тим з більшою нехиттю позирав на своїх суперників, бо збагнув, що коли б посадовити його з ними, то був би з-поміж них найгірший, найнездарніший (П. Загребельний).

ДВОКРАПКА В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Між частинами безсполучникового складного речення, якщо друга частина розкриває, уточнює, пояснює чи обґрунтовує зміст усієї першої частини чи якийсь один її член речення

*Дивлюсь: позаду мене вода, озеро (М. Вінграновський);
На подвір'ї стояв «газик»: батько прийшов на обід (М. Вінграновський);
А потім, на те він і вовк: не буде ж він їсти манну кашу! (М. Вінграновський).*

ТИРЕ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Між частинами безсполучникового складного речення, якщо друга частина передає мету чи розкриває наслідок дії, описаної у першій частині, свідчить про раптову зміну подій або доповнює незавершений зміст першої

Сонце схилилось над кряжем — дивиться в сивий туман (І. Багряний); Шум величезного вітрила, Мах нездоланного крила — Це музики земної сила У людське серце увійшла (М. Бажан); Не візьмеш плачу з собою — Я плакати буду пізніше (О. Теліга).

Між частинами складносурядного речення, якщо друга частина містить наслідок дії або передає раптову зміну подій

Нстане мить — і в море тишини Пірне вселюдський лемент і клопоти (І. Багряний).

Між частинами складного речення з різними типами зв'язку з метою підкреслення важливості пропонованої інформації

Але ніхто не знає, що таке конвеєр Миколи Єжова — конвеєр, на якому деталь по деталі, гвинтик по гвинтикові не складаються, а розбираються людські душі (І. Багряний).

СПОСОБИ ЗАПИСУ ВЛАСНЕ ПРЯМОЇ МОВИ

ПРЯМА МОВА ПІСЛЯ СЛІВ АВТОРА

А: «П».

Марина голосно сказала: «Вже час обідати».

А: «П?»

І почулося Оленчине: «Ти вже прийшов?»

А: «П!»

Хтось вийшов із сіней і голосно гукнув: «А хто там!»

ПРЯМА МОВА ПЕРЕД СЛОВАМИ АВТОРА

«П», — а.

«Принеси, будь ласка, води», — тихо попросила хвора мати.

«П?» — а.

«Ти до мене сьогодні зайдеш?» — поспіхом запитала Марійка.

«П!» — а.

«Поки ти будеш вовтузитися!» — гримнув спересердя дядько Петро.

ПРЯМА МОВА РОЗДІЛЕНА СЛОВАМИ АВТОРА

«П, — а. — П».

«Наче в душу тобі наплювали, — сказав Федір-прокатник. — Ну, піймав би я тих злодіюк» (О. Гончар).

«П? — а. — П?»

«Мала? — перепитав. — Чому ж мала?» (П. Загребельний).

«П! — а. — П!»

«А побачимо! — весело мовив Будий. — Ось дамо їм глину, і хай хто що хоче, те й утне!» (П. Загребельний).

«П, — а, — п».

«Все роблю, — сказав Сивоок, — і мусію кладу, і фрески малюю, і зиждительське мистецтво знаю» (П. Загребельний).

«П, — а: — П».

«Уже майже прийшли, — сказала вона і спитала: — А ти чого такий сумний?»

«П? — а: — П?»

*«Що ж робити? — запитав у старшого і додав непорозуміло: — Га, Іване?» (Є. Гуцало).*або
«П! — а. — П!»

СПОСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ЦИТАТ

ЦИТАТА ПІСЛЯ СУПРОВІДНИХ СЛІВ

А: «П».

Свого часу Олександр Довженко писав: «Єдина країна в світі, де не виклада-лася в університетах історія цієї країни, де історія вважалася чимось забороненим, ворожим і контрреволюційним, — це Україна. Другої такої країни на земній кулі нема».

ЦИТАТА ПЕРЕД СУПРОВІДНИМИ СЛОВАМИ

«П», — а.

«За його життя офіційна критика безпідставно відсувала доробок тала-новитого митця на другий план, віддаючи перевагу менш талановитим, але більш заангажованим письменникам. Але оригінальний стиль Івана Ко-черги, художньо вишукана форма його творів, філософська заглибленість у найважливіші проблеми буття, віра в людину і нестримний романтич-ний політ до прекрасного забезпечили йому визначне місце в новітній літе-ратурі», — читаємо у заключній частині літературно-критичної статті Н. І. Бондар про надзвичайний талант відомого драматурга Івана Кочерги.

ЦИТАТА РОЗДІЛЕНА СУПРОВІДНИМИ СЛОВАМИ

«П, — а. — П».

«Мало — бачити. Мало — розуміти, — відзначав Григорій Тютюнник у спога-дах про свого брата, Григорія Тютюнника, — Треба любити. Немає загадки таланту. Є вічна загадка любові».

СПОСОБИ ОФОРМЛЕННЯ ДІАЛОГУ

У ПРОЗОВОМУ ТВОРІ

Він поправив крило і сказав мамі:

— *Лети повечеряй. Але дивися не попади під літак над озиминою.*

— *Добре, — сказала мама. — Лечу.*

— *Лети по сірому. По синьому не лети. І не кричи. Над очеретом бери праворуч і вище: за очере-том в засідці вже троє (Є. Гуцало).*

У ДРАМАТИЧНОМУ ТВОРІ

Свічка

Меласю! Рідна!

Меланка

Любий! Ти живий?

О любий мій!... Яка ж... тепер... я рада...

Свічка

Голубонько! Голубонько моя! (І. Кочерга).

Таня. *Тату, це порада чи директива?*

Платон. *Постанова... Сьогодні пообідайте, дітки, без мене. Піду відпочину...*

Ліда. *Платоне Микитовичу, як же...*

Уляна. *Хай трошки полежить, притомився.*

Таня. *Постанову будемо обговорювати?*

Оля. *Ми з Павликом згодні, як тато ска-зали... (О. Коломісць).*

Розділ 10

СТИЛІСТИКА

ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ СТИЛІСТИКИ

Стилїстика — розділ науки про мову; лїнгвістичне вчення про функціонування й використання мови

Стилїстична норма — це норма використання слова чи форми у певному стилї і з певним стилїстичним значенням

Порушення стилїстичної норми — невідповідність мовних засобів і прийомів обраному стилю, змісту і формі висловлювання

Стиль — сукупність мовних засобів і прийомів, вибір яких зумовлений змістом, характером і метою висловлювання

Функціональний стиль — це різновид мови (суспільно усвідомлений внутрішньо цілісний спосіб використання мови, принцип відбору і комбінування мовних засобів), що характеризується співвіднесеністю з певною сферою суспільно-виробничої діяльності мовців

СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ

Правильний підбір лексичних засобів відповідно до призначення і завдань обраного функціонального стилю

Доречне і виправдане вживання засобів фразеології

Обґрунтоване використання засобів словотвору

Правильне й аргументоване вживання морфологічних засобів

Використання засобів синтаксису залежно від їх стилїстичних можливостей

ПОРУШЕННЯ СТИЛІСТИЧНИХ НОРМ

Невідповідність мовних засобів і прийомів обраному стилю, змісту і формі висловлювання

Невиправдане поєднання елементів різних стилів

Недоречне використання мовних засобів одного функціонального стилю в тексті іншого

Невдале використання засобів організації тексту

Одноманїтність початків речень і абзаців

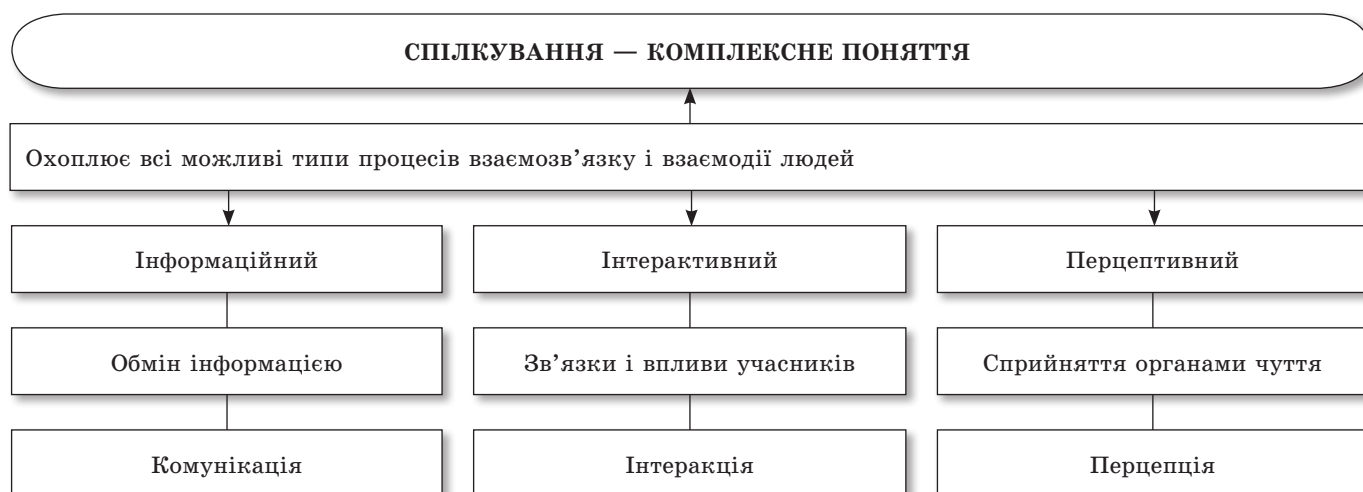
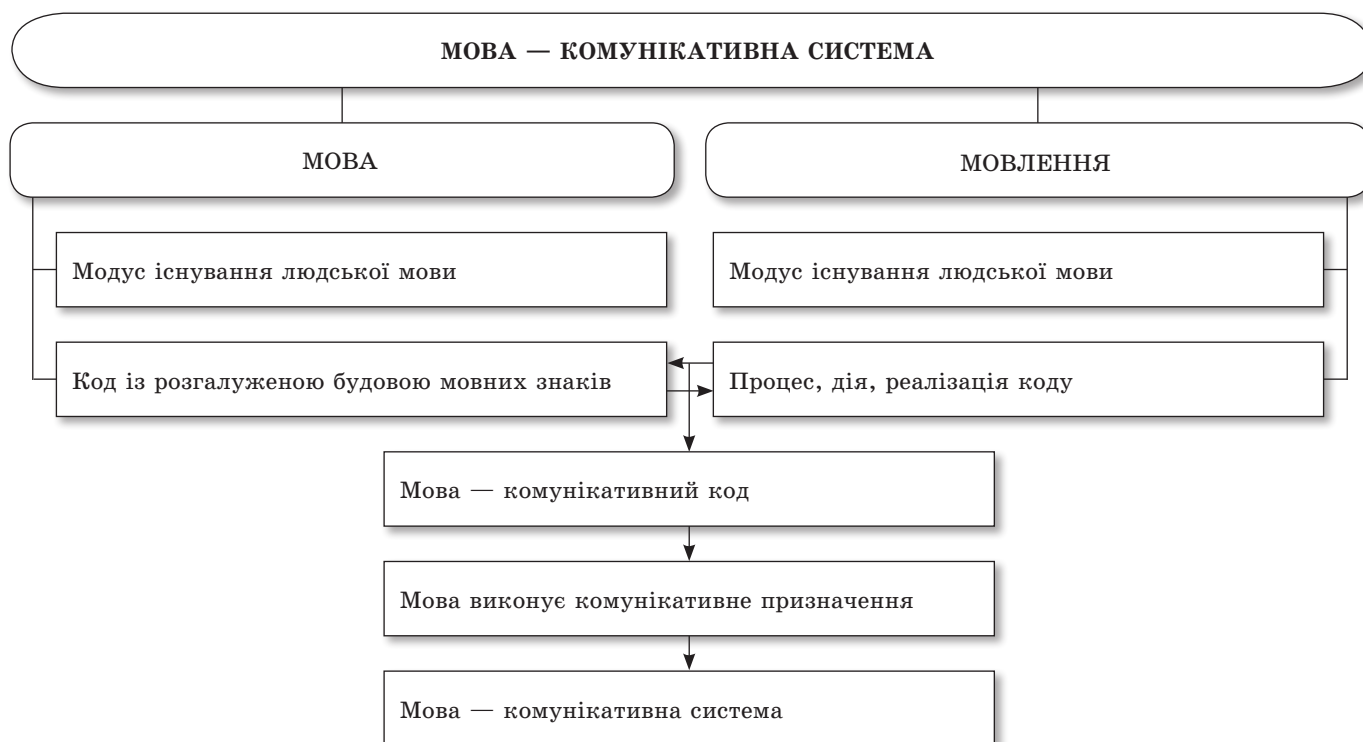
ФУНКЦІОНАЛЬНІ РІЗНОВИДИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	
ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ СТИЛЬ	
Підстилі	Дипломатичний Законодавчий Адміністративно-управлінський
Жанри	Міжнародні угоди — конвенції, повідомлення — комюніке, ноти, протоколи Закони, укази, постанови, статuti Накази, інструкції, розпорядження, довідки, заяви, звіти
Сфера використання	Офіційне спілкування в державно-політичному, громадському, економічному житті; законодавство; адміністративно-господарська діяльність
Функціональне призначення	Регулювання ділових відносин мовців у державно-правовій та суспільно-виробничій сферах; обслуговування громадських потреб людей у типових ситуаціях
Основні ознаки	Регульовально-наказовий характер; документальність; стабільність; стислість; чіткість; висока стандартизація висловів; сувора регламентація тексту
Мовні засоби	Загальноповживана лексика нейтрального значення; суспільно-політична термінологія; адміністративно-канцелярська термінологія; обов'язкові стандартні мовні звороти; відсутність емоційно-експресивної лексики; відсутність мовної індивідуальності автора; переважання простих неускладнених та двокомпонентних складних речень; регламентоване розміщення і побудова тексту
НАУКОВИЙ СТИЛЬ	
Підстилі	Власне науковий Науково-популярний Науково-навчальний
Жанри	Монографії, наукові статті, наукові доповіді, повідомлення Виклад наукових даних для нефаківців — книги, статті у неспеціальних журналах Підручники, тексти лекцій, навчальні посібники
Сфера використання	Наукова діяльність, освіта
Функціональне призначення	Систематизація знань про світ; повідомлення про результати досліджень; доведення теорій; обґрунтування гіпотез, класифікацій; роз'яснення явищ; представлення наукових даних суспільству
Основні ознаки	Інформативність; поняттєвість; предметність; об'єктивність; логічна послідовність; узагальненість; однозначність; точність; лаконічність; переконливість; аргументованість; установлення і пояснення причинно-наслідкових зв'язків
Мовні засоби	Однозначна загальноповживана лексика нейтрального значення; абстрактна лексика; наукова термінологія; наукова фразеологія
ХУДОЖНІЙ СТИЛЬ	
Підстилі	Епічний Ліричний Драматичний Комбінований
Жанри	Епопея, романи, повісті, оповідання Поезія, пісня, балада Драми, комедії, трагедії, трагікомедії, водевіль Ліро-епічний твір, драма-феєрія, усмішка
Сфера використання	Індивідуальна творча діяльність, колективна творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта
Функціональне призначення	Вплив засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів; формування ідейних переконань, ідейних якостей, естетичного смаку
Основні ознаки	Образність, поетичність, естетика мовлення, експресія, зображуваність, суб'єктивність сприйняття світу
Мовні засоби	Активне вживання різноманітної лексики, відмінної за походженням, функціонуванням та стилістичним забарвленням; емоційно-експресивна лексика; різні види синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; повна свобода синтаксичного конструювання; використання тропів та стилістичних фігур

ФУНКЦІОНАЛЬНІ РІЗНОВИДИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	
ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ	
Підстилі	Власне публіцистичний Художньо-публіцистичний Науково-публіцистичний
Жанри	Статті у газетах, журналах, виступи на телебаченні, радіо Памфлети, фейлетони, нариси Науково-критичні статті, огляди
Сфера використання	Громадсько-політична діяльність; суспільно-культурна діяльність; виробнича діяльність; навчання
Функціональне призначення	Вирішення суспільно-політичних питань; активний вплив на читачів, переко- нання їх у справедливості певної ідеї; спонукання до творчої діяльності; про- пагування прогресивних ідей, вчень, знань, здорового способу життя
Основні ознаки	Спрямованість на новизну; динамічність; актуалізація сучасності; інформатив- ність; поєднання логізації та образності; документально-фактологічна точність; декларативність; переконливість; доступність
Мовні засоби	Поєднання елементів наукового, офіційно-ділового та художнього стилів
РОЗМОВНИЙ СТИЛЬ	
Сфера використання	Усі сфери життя людини
Функціональне призначення	Обслуговування щоденних життєвих потреб усіх громадян суспільства
Основні ознаки	Значна сфера поширення; побутування переважно в усній формі; лаконічність; стислість синтаксичних конструкцій; продуктивність різноназивання та бага- тоназивання
Мовні засоби	Розгалужена лексика; лексика оцінювального, емоційного, вольового нази- вання; використання різних видів інтонації; модуляція голосу; емпатичне розтягування звука; використання художніх засобів
ЕПІСТОЛЯРНИЙ СТИЛЬ	
Різновиди	Родинно-побутове, інтимно-товариське та приватно-ділове листування, щоден- ники, мемуари, записники, нотатки, календарі
Сфера використання	Побут, інтимне життя, дружні відносини
Функціональне призначення	Обслуговувати дистантне (тільки писемна форма — листи) спілкування людей
Основні ознаки	Спрямованість на новизну; динамічність; актуалізація сучасності; інформатив- ність; переконливість; доступність
Мовні засоби	Звертання до адресата, повторення назв адресата, подеколи з набуттям пози- тивної чи негативної суб'єктивної оцінки, синтаксис листів залежить від інди- відуальності його автора
КОНФЕСІЙНИЙ СТИЛЬ	
Жанри	Євангеліє, молитва, проповідь, духовна бесіда, видіння, літургія
Сфера поширення	Церкви, монастирі, скити, теологічні навчальні заклади, молитовні будинки, релігійні громади
Функціональне призначення	Зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати віруючих одним по- чуттям віри в Бога
Основні ознаки	Урочистість, піднесеність, благозвуччя, символізм, стандартність і стійкість стильової норми
Мовні засоби	Маркована лексика (стилістами <i>Ісус, Великдень, причастя, провидіння</i> тощо); загальноживані вирази, що набули сакрального значення (<i>випити чашу до дна, хліб і вино</i>), старослов'янізми, переважання розповідних стандартно стій- ких синтаксично повних простих і складних речень різної будови

* За книгою Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. — К., 2001. — С. 246.

Розділ 11 МОВА ЯК КОМУНІКАТИВНА СИСТЕМА

РІЗНОВИДИ СПІЛКУВАННЯ ЗА НАПОВНЕННЯМ

«КОНТАКТ МАСОК»	Формальне спілкування, при якому не враховуються особливості особистості співбесідника
ПРИМІТИВНЕ	Людину оцінюють як потрібний чи зайвий об'єкт
ФОРМАЛЬНО-РОЛЬОВЕ	Зміст і засоби спілкування регламентовані, враховується лише соціальна роль співбесідника
ДІЛОВЕ	Ураховують особливості особистості, характеру, віку, настрою співбесідника, але пріоритетними виступають інтереси справи
МІЖСОБИСТІСНЕ	Спілкування друзів
МАНІПУЛЯТИВНЕ	Спрямоване на отримання вигоди від співбесідника
СВІТСЬКЕ	Закрите спілкування: люди говорять те, що прийнято говорити, а не те, що думають

ВИДИ УСНОГО СПІЛКУВАННЯ ЗА ВИЯВОМ

АНОНІМНЕ	Відносини між незнайомими людьми, тимчасові контакти, які не передбачають подальшого знайомства
ФУНКЦІОНАЛЬНЕ	Відносини, пов'язані з діяльністю людей: ділові взаємини між незнайомими людьми, з яких хоча б один виконує службові функції; службові відносини в колективі працівників
НЕФОРМАЛЬНЕ	Відносини в колективах за інтересами
ІНТИМНО-СІМЕЙНЕ	Стосунки між подружжям, батьками й дітьми, родичами

РОЛЬ СПІЛКУВАННЯ В СУСПІЛЬСТВІ

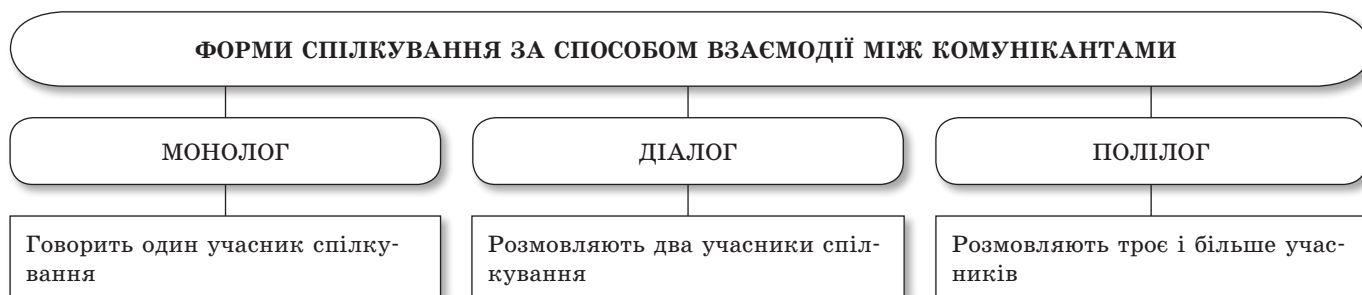
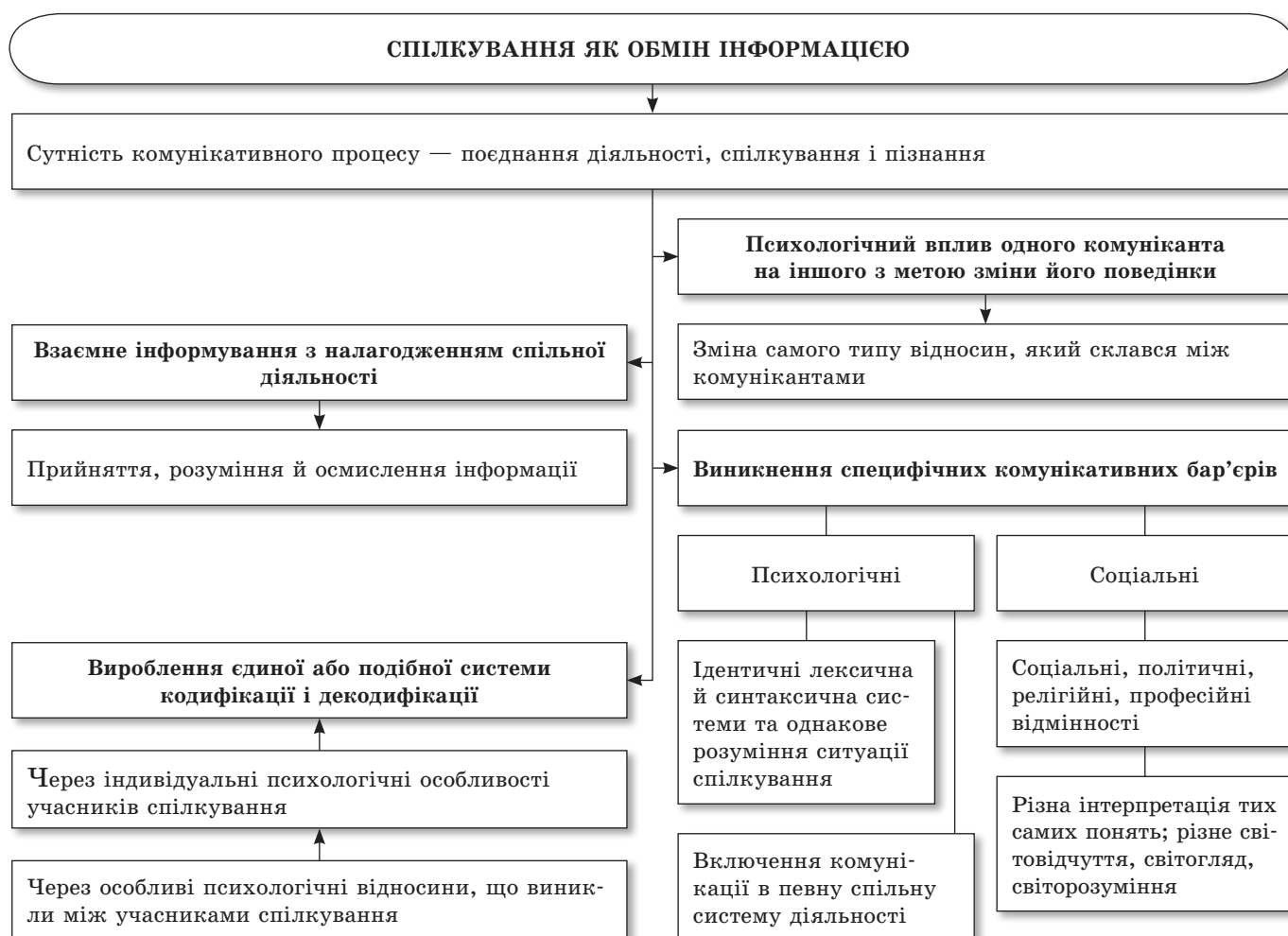
Найважливіший чинник формування суспільства
Найважливіший «механізм» формування індивіда як соціалізованої особистості
Засіб коригування соціального вияву індивіда або групи
Забезпечує існування соціальної пам'яті
Сприяє синхронізації життя суспільства в часі й просторі

ФУНКЦІЇ СПІЛКУВАННЯ

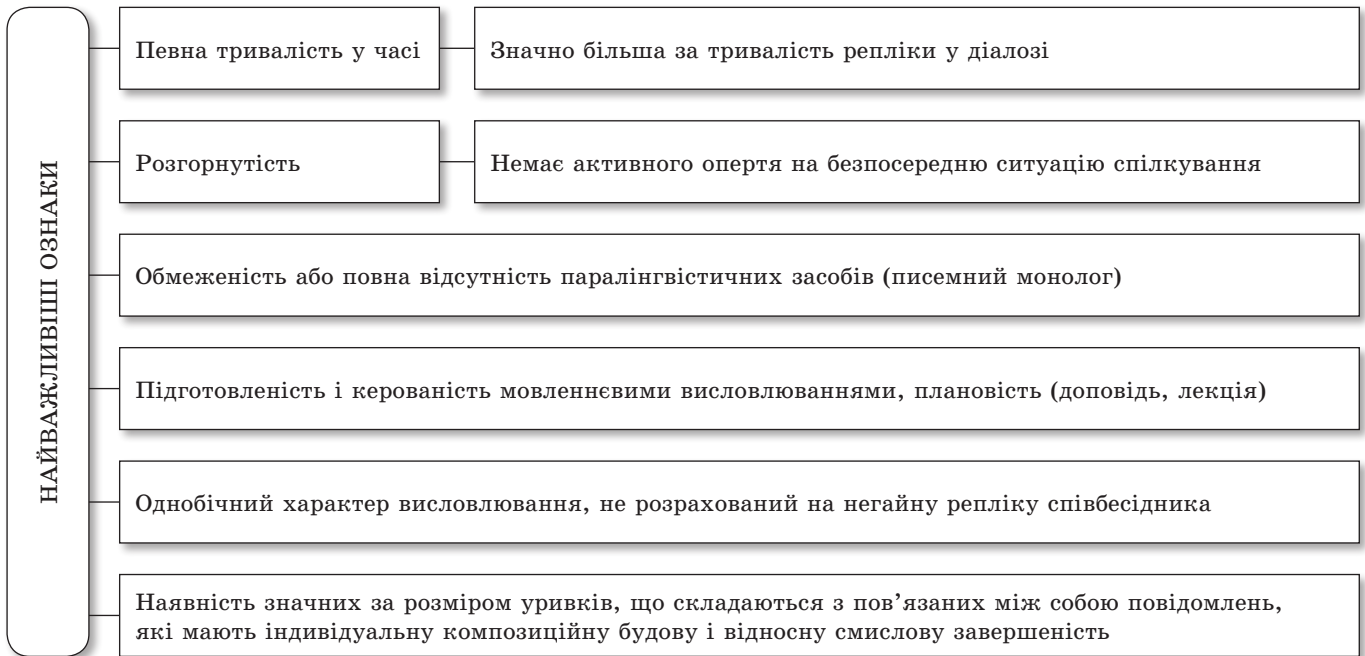
КОНТАКТНА	Встановлення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати повідомлення, підтримувати зворотній зв'язок
ІНФОРМАЦІЙНА	Обмін інформацією
СПОНУКАЛЬНА	Заохочення партнера до виконання відповідних ситуації дій
КООРДИНАЦІЙНА	Взаємне орієнтування й узгодження дій учасників спілкування щодо їх спільної діяльності
ПІЗНАВАЛЬНА	Адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлень, намірів, установок, переживань один одного
ЕМОТИВНА	«Обмін» емоціями, збудження у партнера певних переживань
НАЛАГОДЖЕННЯ ВІДНОСИН	Усвідомлення й фіксування свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних відносин
ВПЛИВОВА	Спрямування на зміну стану, поведінки, ціннісно-мотиваційної сфери партнера

ЕТАПИ ПРОЦЕСУ СПІЛКУВАННЯ

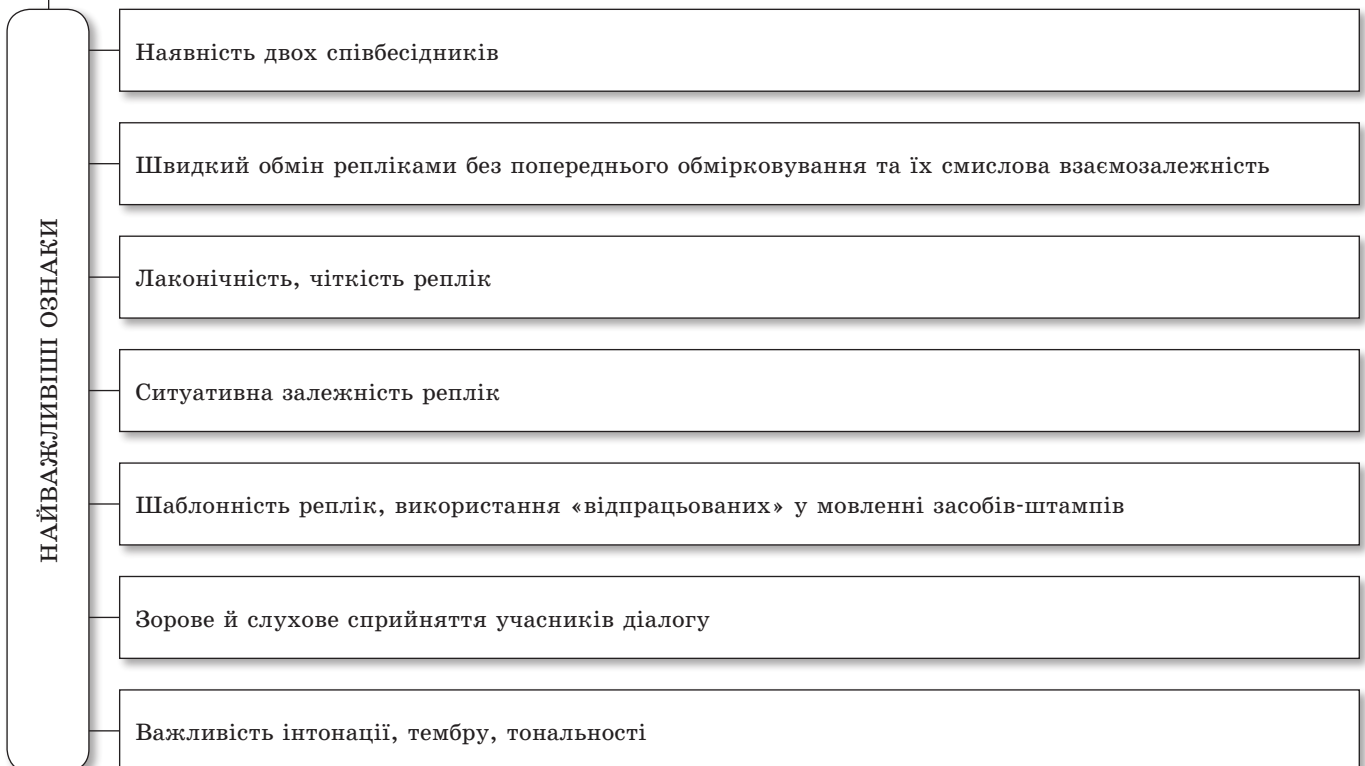
Потреба у спілкуванні	Необхідно повідомити або дізнатися інформацію, вплинути на співбесідника
Орієнтація в меті спілкування, в ситуації спілкування	
Орієнтація в особистості співбесідника	
Планування змісту спілкування	Людина уявляє, що саме буде говорити
Вибір конкретних засобів і способів здійснення спілкування	
Сприйняття й оцінювання реакції-відповіді співбесідника	
Контроль ефективності спілкування за результатами налагодження зворотного зв'язку	
Коригування напряму, стилю, методів спілкування	

МОНОЛОГ — РОЗГОРНУТИЙ ВИД МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ДІАЛОГ — НАЙАКТИВНІША ФОРМА МІЖСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ

ПОЛІЛОГ — АКТИВНА ФОРМА МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НАЙВАЖЛИВІШІ ОЗНАКИ

Ситуативна залежність від ситуації, в якій відбувається спілкування

Порівняно високий рівень спонтанності

Більш-менш однакова участь у комунікації всіх учасників

Реактивна роль учасників комунікації змінюється: від позиції адресата до позиції адресанта

Велика амплітуда коливань смислового й формального зв'язків реплік

Суттєве значення соціальних ролей учасників комунікації, етикетних правил проведення полілогу

ЗАГАЛЬНА СТРАТЕГІЯ СПІЛКУВАННЯ

Ця стратегія спілкування побудована на основі взаємодії людей, професійний комунікатор завжди отримує зворотний зв'язок і за необхідності може змінити власну поведінку

1

КАЛІБРУВАННЯ

Процес виявлення навіть найдрібніших зовнішніх ознак стану людини (рухи, напруження м'язів)

Головний принцип калібрування такий: ви повинні виявити три ознаки, які повторюються тричі

2

НАЛАШТУВАННЯ

Природний елемент людської поведінки: перебування в якомога ближчому стані до партнера у спілкуванні — «бути своїм»

Завдання налаштування — ваш стан повинен максимально точно відповідати стану вашого співрозмовника

3

ВЕДЕННЯ

Починає проявлятися такий стан: ви змінюєте свою поведінку — ваш співбесідник «іде» за вами

СТРАТЕГІЇ СПІЛКУВАННЯ

Із використанням загальних властивостей комунікації

Стратегії привітання

Із використанням властивостей динаміки комунікації, властивостей одиниць спілкування, навичок володіння «технікою» проведення конкретних мовленнєвих актів

Стратегії введення в розмову розповіді

Стратегії наказів, запитань, констатації

ТАКТИКА СПІЛКУВАННЯ

Реалізація у конкретній ситуації комунікативної стратегії на основі володіння техніками і знання правил спілкування

Техніка спілкування

Сукупність конкретних комунікативних умінь говорити і слухати

СТИЛІ СПІЛКУВАННЯ

АВТОРИТАРНИЙ

Диктат, пригнічення самостійності та ініціативи

ДЕМОКРАТИЧНИЙ

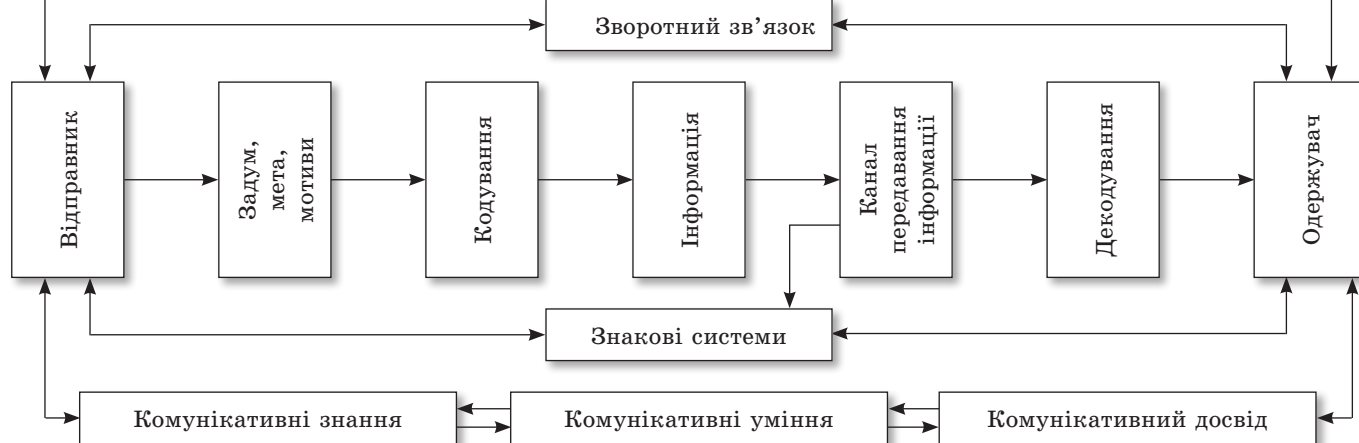
Довіра, повага, орієнтація на самоорганізацію, самоуправління особистості

ЛІБЕРАЛЬНИЙ

Невтручання, низький рівень вимог

МОДЕЛЬ ПРОЦЕСУ КОМУНІКАЦІЇ*

Мета взаємообміну інформацією: досягнення взаєморозуміння суб'єктів комунікації

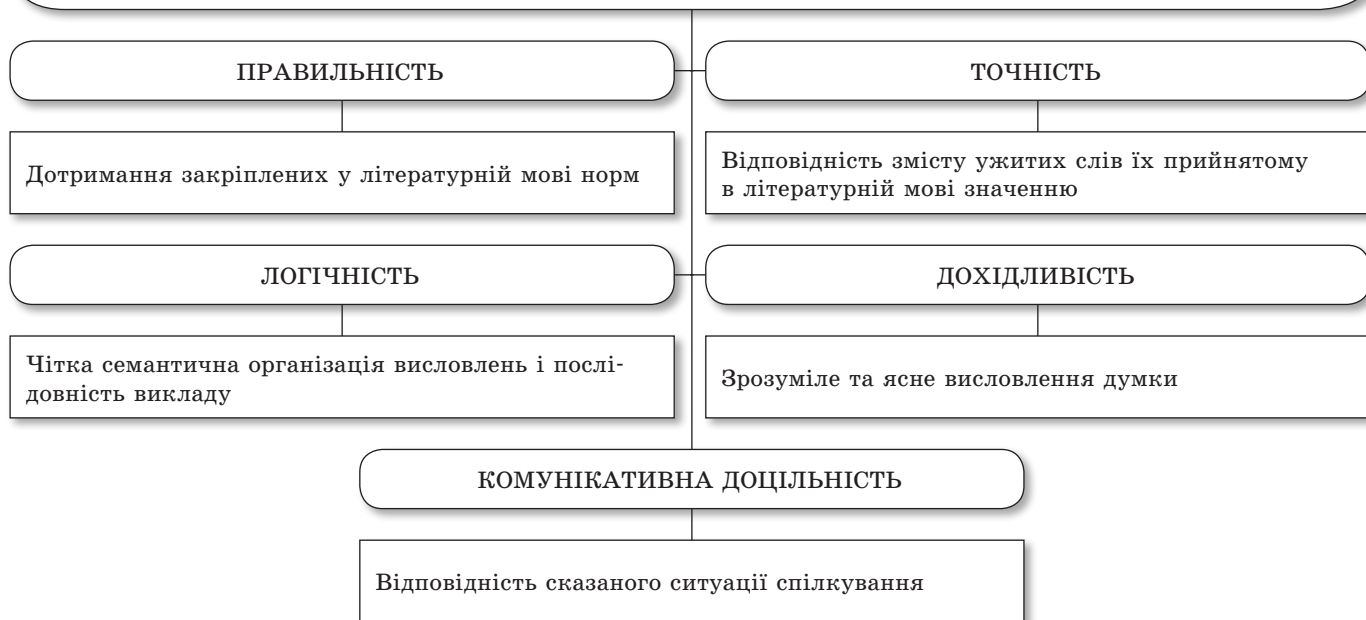

* За книгою: Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: Навчальний посібник. — К., 2006. — С. 18.

ВИМОГИ ДО УСНОЇ ФОРМИ СПІЛКУВАННЯ

Володіння диханням	Без поспіху заповнювати легені достатньою для приговорювання кількістю повітря; його раціональне дозування при промовлянні
Керування голосом	Забезпечувати звучне, варійоване висотою, силою, темпом і тембром говоріння
Вироблення навичок артикуляції звуків	Чітка робота мовних органів, спрямованих на творення звуків
Оперування орфоепічними нормами	Бездоганно оперувати нормами вимови

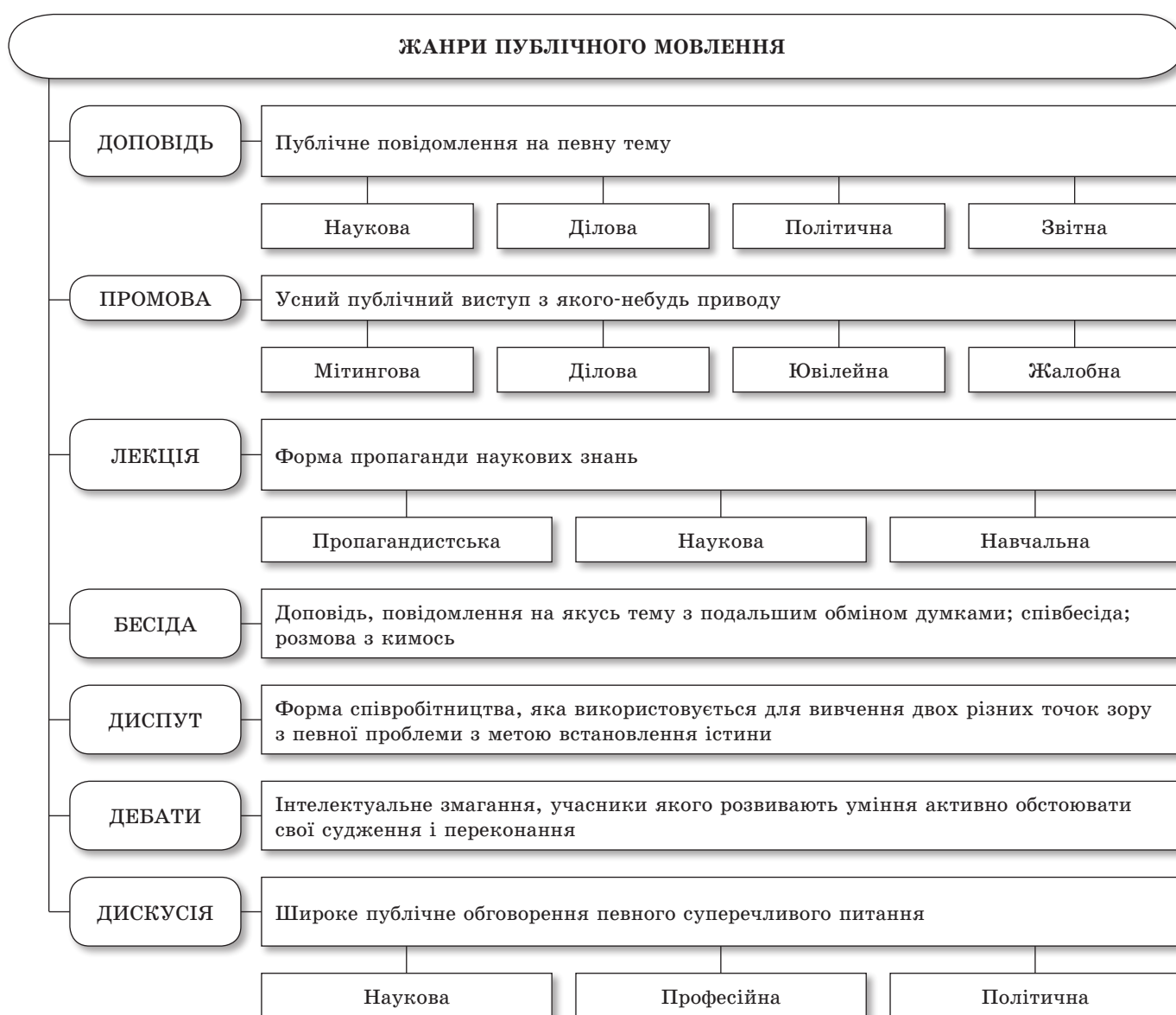
ВИМОГИ ДО УСНОЇ Й ПИСЕМНОЇ ФОРМИ СПІЛКУВАННЯ

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ*

АКУСТИЧНІ			
Екстралінгвістика		Паралінгвістика	
паузи, логічні наголоси, кашель, зітхання, сміх, плач		темп мовлення, тон, тембр, діапазон, висота гучності, манера мовлення, спосіб артикуляції	
ОПТИЧНІ			
Кінесика	Проксеміка	Графеміка	Зовнішній вигляд
міміка, постава тіла, жести, хода, контакт очима	відстань між мовцями, дистанція, вплив території, вплив орієнтацій, просторове розміщення співбесідників	почерк, специфіка підрядкових і надрядкових знаків, специфіка розміщення розділових знаків, символіка скорочення	фізіономіка, тип і виміри тіла, стиль одягу, прикраси, зачіска, косметика, предмети особистого вжитку

НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ*
ТАКТИЛЬНО-КІНЕСТЕЗИЧНІ
Такесика
потискування рук, поцілунки, дотики, поглажування, плескання
ОЛЬФАКТОРНІ
Запахи
запах тіла, запах косметики
ТЕМПОРАЛЬНІ
Хронеміка
час очікування початку спілкування; час, проведений разом у спілкуванні; час, протягом якого триває повідомлення мовця

* За книгою Ф. С. Бацевич «Основи комунікативної лінгвістики».

ВИДИ ОРАТОРСЬКОГО МИСТЕЦТВА

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНЕ

Виступ на мітингу, політична доповідь, дипломатична, мітингова, парламентська, воєнно-патріотична, агітаторська промова, політичний огляд

АКАДЕМІЧНЕ

Виступи, метою яких є передача освітньої, наукової інформації: вузівська та шкільна лекція, наукова доповідь, наукове повідомлення, науково-популярна лекція

СУДОВЕ

Виступи в суді адвокатів (захисників), прокурорів (обвинувачів)

ЦЕРКОВНО-БОГОСЛОВСЬКЕ

Проповідь, офіційна церковна промова

СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ

Ювілейна промова, привітання, жалобна промова, промова на прийомі

АЛГОРИТМ ПІДГОТОВКИ ДО ВИСТУПУ

1

Визначення теми, мети, назви, оцінювання аудиторії

2

Складання попереднього плану

3

Збір, накопичення й систематизація теоретичного й практичного матеріалу

4

Складання остаточного плану

5

Робота над текстом виступу

6

Підготовка до виголошення (репетиція)

7

Виголошення виступу

8

Відповіді на запитання

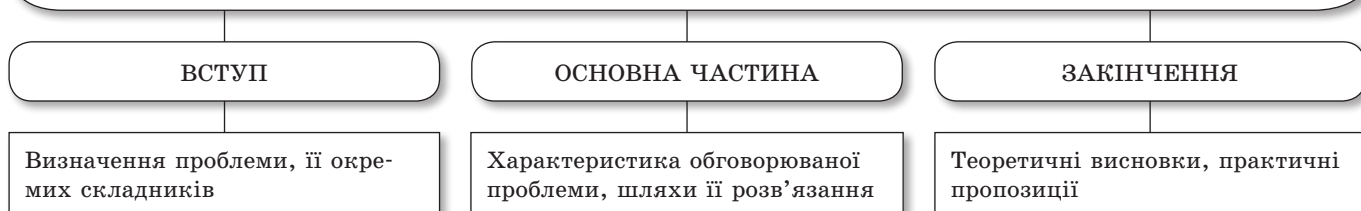
9

Ведення дискусії

10

Аналіз виступу

КОМПОЗИЦІЯ ТЕКСТУ ВИСТУПУ

СПОСОБИ ПОБУДОВИ ВИКЛАДУ

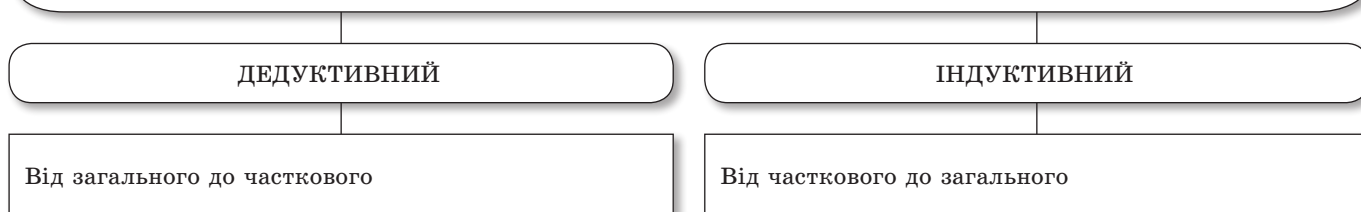
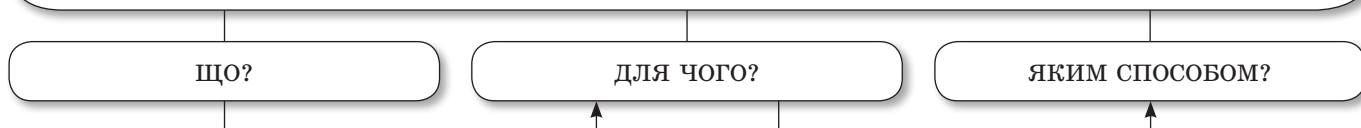
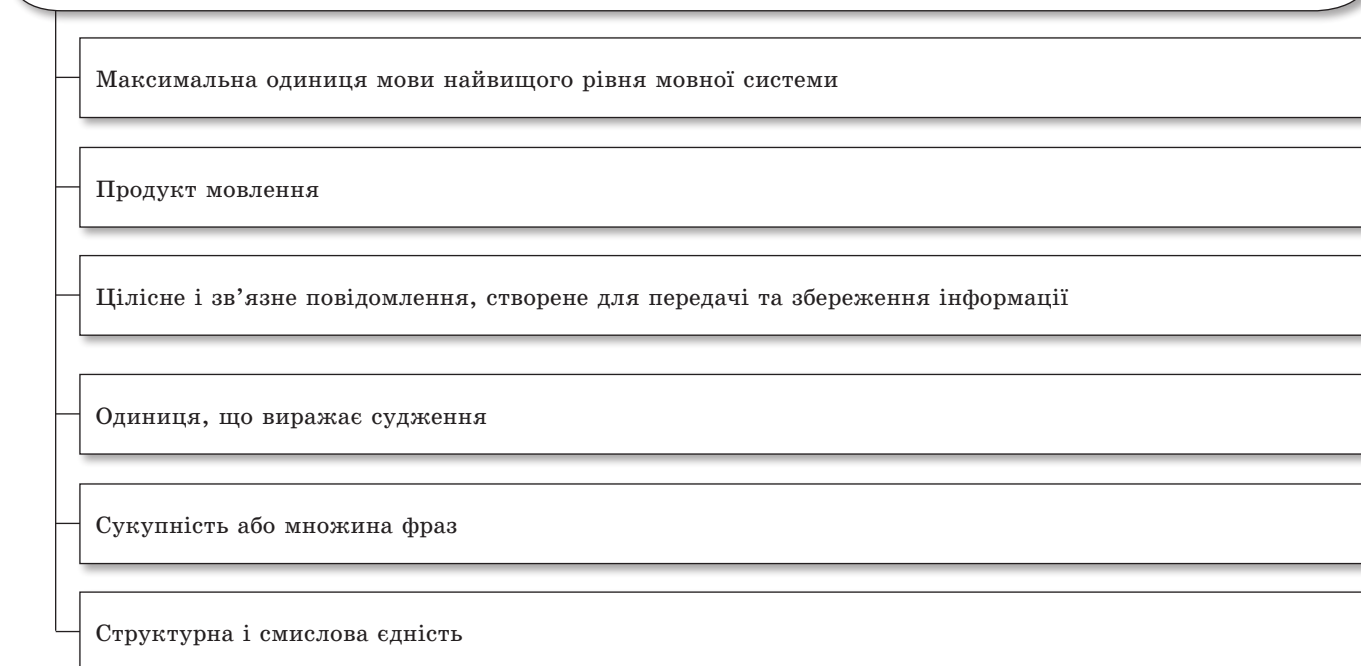

СХЕМА ПОБУДОВИ ТЕКСТУ ВИСТУПУ

ТЕКСТ ЯК ОДИНИЦЯ МОВЛЕННЯ

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТЕКСТУ

ЦІЛІСНІСТЬ

Тісний взаємозв'язок усіх складових частин тексту

Єдність змістової цілісності (єдність ідеї, теми, змісту), комунікативної цілісності (єдність мети, намірів мовного спілкування) та структурної і формально-граматичної цілісності (єдність мовленнєвих жанрів, узгоджуваність форм)

ЗВ'ЯЗНІСТЬ

Лінійна (послідовна)

Безпосередній лексичний і граматичний зв'язок окремих частин тексту

Вертикальна

Пучкоподібний зв'язок окремих частин тексту — через тему, заголовок, власні назви та ін.

Логічна

Асоціативна

Образна

Композиційно-структурна

Стилістична

ЧЛЕНОВАНІСТЬ

Можливість виділення смислово завершених і комунікативно доцільних складових частин

ЛІНІЙНІСТЬ

Можливість описати бачене послідовно, в розгортанні

ІНФОРМАТИВНІСТЬ

Рівень новизни й несподіваності пропонованої інформації: текст — акумулятор інформації та канал її передачі

СТРУКТУРНО-СМИСЛОВА ЗАВЕРШЕНІСТЬ

Змістова закінченість тексту

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ МОВЛЕННЯ

РОЗПОВІДЬ

Виклад подій, явищ, фактів у хронологічній послідовності

ОПИС

Подаються загальні відомості про факти, явища, описуються найвиразніші зовнішні ознаки чогось чи когось, розкриваються внутрішні риси, можуть міститися особисті враження мовця

МІРКУВАННЯ

Завдяки розгорнутому судженню розкриваються внутрішні зв'язки явищ, висвітлюється хід роздумів автора

ОСНОВНІ РИСИ ДОСКОНАЛОГО МОВЛЕННЯ ФАХІВЦЯ

Ясність формулювання думки

Логічність, смислова точність

Відповідність змісту мовлення і мовних засобів

Відповідність мовних засобів обставинам спілкування

Співмірність мовних засобів і стилю викладу

Різноманітність мовних засобів

Милозвучність, виразність

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. — К.: ВЦ «Академія», 2004. — 344 с.
2. *Білецький А. О.* Про мову і мовознавство. — К.: АртЕк, 1996. — 224 с.
3. *Блик О. П.* Фонетика. Орфоєпія. Графіка. Орфографія: Посібник для вчителів. — К.: Радянська школа, 1998. — 128 с.
4. *Богдан М. М., Власенко В. В., Конторчук Г. К.* Сучасна українська літературна мова: лексичний, фонетичний і граматичний аналізи. — Житомир: Поліграфічний центр ЖДПУ, 2001. — 134 с.
5. *Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Грищенко А. П.* Граматика української мови. — К., 1982.
6. *Волкова Н. П.* Професійно-педагогічна комунікація. — К.: ВЦ «Академія», 2006. — 256 с.
7. *Горпинич В. О.* Морфологія української мови: Підручник. — К.: ВЦ «Академія», 2004. — 336 с.
8. *Горпинич В. О.* Словник географічних назв України. — К.: Довіра, 2001. — 528 с.
9. *Дорошенко С. І.* Загальне мовознавство. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 290 с.
10. *Дудик П. С.* Стилїстика української мови: Підручник. — К.: ВЦ «Академія», 2005. — 368 с.
11. *Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М.* Курс сучасної української літературної мови. Ч. 1. — К.: Вища школа, 1972. — 402 с.
12. *Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М.* Стилїстика української мови: Підручник. — К.: Вища школа, 2003. — 462 с.
13. *Мацько Л. І., Кравець Л. В.* Культура української фахової мови. — К.: ВЦ «Академія», 2007. — 360 с.
14. *Словник труднощів української мови / За ред. С. Я. Єрмоленко.* — К.: Радянська школа, 1989. — 336.
15. *Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева.* — К.: Либідь, 2008. — 488 с.
16. *Тележкіна О. О.* Українська мова: Навчально-практичний довідник. — Х.: Ранок, 2010. — 400 с.
17. *Український правопис.* — Стереотипне видання. — К.: Наукова думка, 2008. — 288 с.
18. *Шевченко Л. Ю., Різун В. В., Лисенко Ю. В.* Сучасна українська мова: Довідник. — К., 1993. — 336 с.

